

КАРАЦИЋ

273.

БИБЛИОТЕКА
ЛИСТ ГРАДА БЕОГРАДА

ЗА СРПСКИ НАРОДНИ ЖИВОТ, ОБИЧАЈЕ И ПРЕДАЊЕ
ЗА ГОДИНУ 1903

ГОДИНА IV.

P '93.

Бр. инвентара

л 4161

Пут раскрчен, горе њиме ајте,
Ајте горе, ал' се и сећајте,
Ко 'но красна пута вам огради!
(Бранко Радичевић, П у т)

ИЗДАЈЕ И УРЕЂУЈЕ

ДР. ТИХ. Р. ЂОРЂЕВИЋ

ПРОФЕСОР АЛЕКСИНАЧКЕ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ

P-'02

АЛЕКСИНАЦ

ШТАМПАРИЈА АНДРЕ ПЕТРОВИЋА БЕОГРАД КН. МИХ. УЛ. БР. 24.

1903

САРАДНИЦИ „КАРАЏИЋА“

у 1903 години

- Г. Брканлија Касаблија у Сарајеву.
- г. Вид Вулећ-Вукасовић, професор у Дубровнику.
- г. Драгољуб С. Оцокољић, ђак учит. школе у Алексинцу.
- г. Драгомир Е. Столповић, судски писар у Лозници.
- г. Драгутин В. Буцек, наставник учит. школе у Алексинцу.
- г. Душан Павловић, наставник учит. школе у Алексинцу.
- г. Душан С. Поповић, учитељ у Јаловику.
- г. Јеремија Павловић, учитељ у Тополи.
- г. Јован Ђ. Мирковић, наставник учит. школе у Алексинцу.
- г. Коста Ђ. Николић, професор учит. школе у Алексинцу.
- г. Крста Димитријевић, учитељ у Мрштанима.
- г. Лука Гргић-Бјелокосић, официјал у Мостару.
- г. Др. Манојло Смиљанић, професор у Београду.
- г. Маринко Станојевић, суплент у Зајечару.
- г. Марко М. Исаковић, медецинар у Бечу.
- г. Др. Михаило Гавриловић, управник Државне Архиве у Београду.
- г. Никола Костић, ђак учит. школе у Алексинцу.
- г. Павле Ј. Мајзнер, професор учит. школе у Алексинцу.
- г. Павле Поповић, професор у Београду.
- г. Петар М. Илић, професор учит. школе у Алексинцу.
- г. Петар Ст. Иванчевић, јеромонах у Босни.
- г. Петар Стокић, професор у Јагодини.
- г. Светозар Л. Ђулибрковић, учитељ у Босни.
- г. Др. Сима Тројановић, управник Етнографског Музеја у Београду.

- г-ђа Сојка Ј. Богдановићка, из Врњаца.
- г. Станоје М. Мијатовић, учитељ у Пољни.
- г. Стајан Новаковић, Изванредни Посланик и Пуномоћни Министар Краљ. Србије у Петрограду.
- г. Теодор Петровић, ђак учит. школе у Аликсинцу.
- г. Др. Тихомир Р. Ђорђевић, професор учит. школе у Аликсинцу.
- г. Др. Фридрих С. Краус, књижевник у Бечу.
- г. Чедомир Марјановић, професор учит. школе у Аликсинцу.

САДРЖАЈ „КАРАЏИЋА“

за 1903 годину

СТРАНА

Оглед из граматике народнога говора у Алексиначкој Морави, од Дра Тих. Р. Ђорђевића	1. 85
Китајској сродна прича у гусларској ијесми, саопћио Др. Фридрих С. Краус	9
Пропаст града Прозора у Босни, биљежи Вид Вулетић-Вукасовић	25
Задаћа науке о народу (фолклоре) од Оскара Бренера превео П. М. Илић	28
Са конгреса немачких природњака и лекара у Хамбургу 1901. год. од Дра М. В. Смиљанића	35
Неколико варијаната народних песама (са Тимока) од Маринка Станојевића	96
Из Лесковачке околине, белешке Крсте Димитријевића а Снови (по народном веровању и тумачењу) из Левча и Темнића од Ст. М. М.	109
Обичаји у Сарајеву од Брканлије Касаблије	119
Стеријина „Превара за превару“ и једна народна приповетка од П. Поповића	165
Трагови богомилске јереси у српском народном предању од Душана С. Поповића	171
Бола Хјусен-ага, једна арбанашка варијанта српске народне песме од Тих. Р. Ђ.	173
Мудри Кадија и Чифутин (упоређење са Млетачким трговцем од В. Шекспира) од В. Вулетић-Вукасовића	179
Српско гостољубље и гостопримство у Босанској крајини на селу, написао Петар Ст. Ивановић	184
Цркве и градишта у Лукову (Округ Врањски) од Стојана Новаковића	187
Нови етнографски музеј у Петрограду од Павла Ј. М.	213
Нешто из народног живота, обичаја и изражаја у Подрињу, а поглавито у Јадру од Драгомира Е. Столповића	216
	223

Народно предање о местима :

Рађевина, Рађево поље и Рађев камен од Петра Стојића . . . . .

Радачић, забележио Петар Ст. Иванчевић	190
Радова, забележио Петар Ст. Иванчевић	190
Шејковићи, забел. П. С. Иванчевић	191
Злача, забел. П. С. Иванчевић	191
Петровићи, забел. П. С. Иванчевић	191
Кладањ, забел. П. С. Иванчевић	191
Братило, забел. П. С. Иванчевић	191
Леген-град, забел. Т. Р. Ђ.	221
Вилине куће, забел. Вид Вулетић-Вукасовић	222

Животиње и биље у народном предању:

По чему се познаје колико је која мечка стара, забележио Тих.	126
Како је постала свилена буба, забел. Кр. Димитријевић	126
Буника — перуника прибележ. Душан С. Поповић	192
Листавац у вола, забележио Никола Костић	194
Бели лук забележио Т. Р. Ђ.	194
Тинтилин и благо забележ. Вид В. Вукасовић	222

Медицински обичаји у Срба:

Спавање, забележио Тих.	125
Падавица, забележио Тих.	125
Лупање срца, забележио Тих.	125
Против болова у стомаку, забележио Тих.	125
Амајлија од Тих. Р. Ђ.	195
Један обичај о лечењу гронице, оковратнице гушобоље, dyphteria, забел. Лука Грђић-Бјелокосић	206

Српске народне приповетке:

Синцир и шеријет (српска народна мухамеданска приповетка), забиљежио Св. Л. Ђулибрковић	44
Помогао му Свети Ђурађ, прибиљежио Петар Ст. Иванчевић	45
Говори истину, моли се Богу, па никад зло проћи нећеш, забележио Петар Ст. Иванчевић	207

Ситне белешке:

Колики су некад били људи а колики ће бити, забележио Т. Петровић	47
Откуда човеку чашица на колону, забел. Т. Петровић	47
Црква када се може подићи на место цомије, заб. Т. Петровић	47
Коњ — вампир, забележ. Драг. С. Оцокољић	47

VI

Два се добра никад не могу састати, забел. Ј. Павловић	127
„Боље попа везати него с њим натезати“, забележио Марко М. Исаковић	127
Свети Трифун, »Света Зарезотина,« забел. Кр. Димитријевић	128
Син старији од оца, забел. Кр. Димитријевић	129
Шта пиће чини, забележ. Кр. Димитријевић	129
Идење у здравац, забележ. Т. Р. Ђ.	208
Ђурђевске чини. забележ. Сојка	209
Кола, забележ. Т. Р. Ђ.	228
Горка пљунка, забел. Т. Р. Ђ.	228
То там било, забел. Т. Р. Ђ.	228
Белешке	130., 209., 233
Прикази	48., 150., 210., 235
Гласник	82., 162., 212., 238

КАРАЦИ

1

ОДЕЛЪТЪ НА ГРАЖДАНСКО

УПРАВЛЕНИЕ

КАРАЦИ

КАРАЦИ

ОДЕЛЪТЪ НА ГРАЖДАНСКО

УПРАВЛЕНИЕ

КАРАЦИ

КАРАЦИ

ОДЕЛЪТЪ НА ГРАЖДАНСКО

УПРАВЛЕНИЕ

КАРАЦИ

КАРАЦИ

ОДЕЛЪТЪ НА ГРАЖДАНСКО

УПРАВЛЕНИЕ

КАРАЦИЋ

ЛИСТ ЗА СРПСКИ НАРОДНИ ЖИВОТ, ОБИЧАЈЕ И ПРЕДАЊЕ

ИЗДАЈЕ И УРЕЂУЈЕ

ДР. ТИХ. Р. ЂОРЂЕВИЋ

ПРОФ. УЧИТЕЉ. ШКОЛЕ

БРОЈ I.

У Алексинцу, 1903.

ГОД. IV.

Оглед из граматике

НАРОДНОГА ГОВОРА У АЛЕКСИНАЧКОЈ МОРАВИ

ОД

Д-РА ТИХ. Р. ЂОРЂЕВИЋА

ПРОМЕНА ЗАМЕНИЦА

На карактерне одлике појединих дијалеката нашега језика још није обраћена никаква пажња и ако је то колико врло крупна толико врло важна ствар и за филолошку и за етнолошку науку. За то ево хоћу и томе да учиним први прилог, не бих ли још кога постакао на посао на овоме пољу.

У белешкама које сам скупљао у разним крајевима нашега народа, имам пуно градива које се тиче различитих језичких особина. Но на жалост све то није довољно да би се могло и обрађивати, јер је још и сувише непотпуно. Што је још жалосније, ја нисам још у стању да тачно одредим докле се особине једнога говора пружају, где слабе, где у друге улазе и с њима се мешају, где престају, а друге настају. То је пак врло важна ствар, јер би тек то имало потпуно да одлучи многе важне ствари у науци.

Ја нисам био срећан да путујем по народу дуго времена нарочито ради студија, већ вечито путовах или службеним послом; или кад путовах по својој потреби путовања ми беху ограничена или дужношћу или материјалним незгодама. Због тога се за сад задржавам само на ономе о чему могу дати тачна рачуна. Задржавам се на томе, да изнесем један одељак облика народнога говора у Алексиначкој Морави, остављајући и ту да тек доцније говорим о георафској раширености тога говора.

Овај говор познајем још од детињства. Ја сам у Алексиначкој Морави одрастао, тим сам говором говорио, о њему сам много пута мислио; па сам најзад смислио да ухватим све што

је његова карактеристика, другим речма да му саставим граматику. На томе сам велики део већ свршио, средио сам доста грађе и од тога ево, огледа ради, издвајам промену заменица.

Пре но што почнем изношење заменичких облика, хоћу да учиним неколико, врло потребних, напомена о падежима, које овако распоређујем:

1. падеж. — У 1. падежу стоји подмет: Ја говорим. — Ти писујеш (пишеш). — Он спије (спава) — Ми појемо (певамо). — Ви обедујете — Они играв (играју). — Никој неје сунце да огреје свакога. —

2. падеж. — 2. падежем казује се присвајање и припадање: Ова је кућа мојему брату. — Ја стадо куд (код) врата, а искочи нашему Петру мајка. — Овејзе девојке брат и њојзиному оцу сестра отоше на жетву.¹⁾

Ти поодиш, мили куме, поодиш,

Куд кога ме лудо младо остаљаш?

Остаљам те мојзе мајке и твојзе.

Тешко мене куд две мајке без тебе. —

Дај том у детету леба да не плаче. — Свакому човеку не треба да верујеш.²⁾ —

3. падеж — 3. падеж иде са свима предлозима: У наше село има свакакви људи, сас неки живујем, сас неки сам у омразу. — Куд мојега брата у бачу (башту) славеји појев (славуји певају). — Јутре дан дође Милева у нашу кућу по њума (за њом) идеше њојна ћерка. — Уз моју ваљавицу је његова воденица, а пред њум и у њум узаман има људи. —

4. падеж. — У 4. падежу стоји предмет: Свој својога не равни, тешко тому куј га нема. — Куј си нема оно што му треба, мора да си набаи. —

5. падеж. — 5. падеж се употребљава за дозивање! Мој девере, грано од босиљак! — Мој синко! — Мајке моја!

Облика других падежа нема.

ЛИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ

ПРВОГА ЛИЦА

Једнина 1. ја

Множина 1. ми

„ 2. мене, мен, ми

„ 2. нама, нам, ни

1) Присвајање се казује и предлогом на: Ова је кућа на мојега брата. — Ја стадо куд врата, а искочи из кућу на нашега Петра мајка. — На ову девојку брат и на њојзинога оца сестра отоше ну жетву. —

2) И припадање се казује исто тако, али ређе, и предлогом на: Остављам те на моју мајку и на твоју (може се рећи и овако само кад не би било у горњем стиху). — Дај на то дете леба да не плаче. — Тешко си га на твоју кожу.

Једнина	3. мене, мен	Множина	3. нас
„	4. мене, мен, ме	„	4. нас, не, (ређе: ни ¹)
„	5. —	„	5. —

ДРУГОГА ЛИЦА

Једнина	1. ти	Множина	1. ви
„	2. тебе, теб, ти	„	2. вама, вам, ви
„	3. тебе теб	„	3. вас
„	4. тебе, теб, те	„	4. вас, ве, (ређе ви ²)
„	5. ти	„	5. ви

ТРЕЋЕГА ЛИЦА

1) Познатог:

Мушки род:	Јед.	1. он	Множ.	1. они
„	„	2. њему, њем, му	„	2. њима, њим, ги, гим
„	„	3. њега, њег	„	3. њи
„	„	4. њега, њег, га	„	4. њи, ги
„	„	5. —	„	5. —
Женски род:	„	1. она	Множ.	1. оне
„	„	2. њојзе, гу, њо	„	2. њима, њим, ги, гим
„	„	3. њу, њума, њум, њо	„	3. њи
„	„	4. њу, њума, њум, гу, њо	„	4. њи, ги
„	„	5. —	„	5. —
Средњи род	„	1. оно	Множ.	1. она
„	„	2. њему, њем, му	„	2. њима, њим, ги, гим
„	„	3. њега, њег	„	3. њи
„	„	4. њега, њег, га	„	4. њи, ги
„	„	5. —	„	5. —

2) Непознатог:

- а) за лица:
1. куј, кој
  2. куму, кому
  3. куга, кога
  4. куга, кога
  5. —

б) за ствари: што. — Ова се заменица не мења, већ вечито и са свима предлозима остаје у томе облику.

3) Неодређеног:

а) за лица:	Једнина	1. неки	Множина	1. неки
„	„	2. некому	„	2. некима
„	„	3. некога	„	3. неки
„	„	4. некога	„	4. неки
„	„	5. неки	„	5. неки

1) Он ни виде кад прођомо

2) Ја ви срето баш пред цркву.

б) за ствари: нешто. — Ова заменица остаје увек у овом облику.

4) Одречног:

- а) за лица: Једнина 1. ники, никој, нико
 „ 2. никому, ником
 „ 3. никога
 „ 4. никога
 „ 5. —

б) за ствари: ништа. — Остаје увек у овом облику.

5) Сложене:

- Једнина 1. сваки
 „ 2. свакому, сваком
 „ 3. свакога
 „ 4. свакога
 „ 5. —

Сложене личне заменице са што: свешто, којешто остају увек у том једном облику.

Лична заменица свакога лица мења се овако:

1. --
 2. себе, себ, си
 3. себе, себ
 4. себе, себ, се
 5. —

ПРИДЕВНЕ ЗАМЕНИЦЕ

1. ЗА ПРИСВАЈАЊЕ

Првога лица за једнину:

Муш. р. Ј.	1. мој	М.	1. моји
	2. мојему, мојому, мојем, мојом		2. мојима, мојим
	3. мојега, мојога, мојег, мојог, мој		3. моји
	4. мојега, мојога, мојег, мојог, мој		4. моји
	5. мој		5. моји
Жен. род: Јед.	1. моја	Множ.	1. моје
	2. моје, мојзе		2. мојима, мојим
	3. моју		3. моје
	4. моју		4. моје
	5. моја		5. моје
Сред. р. Ј.	1. моје, мојо	М.	1. моја
	2. мојему, мојем, мојому, мојом		2. мојима, мојим
	3. моје, мојо		3. моја
	4. моје, мојо		4. моја
	5. моје, мојо		5. моја

Првога лица за множину:

М. р. Ј. 1. наш	М. 1. наши
2. нашему, нашем, нашоу, нашом	2. нашима, нашим
3. нашега нашег, нашога, нашог, наш	3. наши
4. нашега, нашег, нашога, нашог, наш	4. наши
5. наш	5. наши

Жен. род: Јед. 1. наша	Множ. 1. наше
2. наше, нашејзе	2. нашима, нашим
3. нашу	3. наше
4. нашу	4. наше
5. наша	5. наше

Сред. р. Ј. 1. наше, нашо	М. 1. наша
2. нашему, нашем, нашоу, нашом	2. нашима, нашим
3. наше, нашо	3. наша
4. наше, нашо	4. наша
5. наше, нашо	5. наша

Другога лица за једину:

Мушки род: Једнина 1. твој
2. твојему, твојому, твојем твојом,
3. твојега, твојога, твојег, твојог, твој
4. твојега, твојога, твојег, твојог, твој
5. —

Мушки род: Множина 1. твоји
2. твојима, твојим
3. твоји
4. твоји
5. —

Жен. род: Једн. 1. твоја	Множ. 1. твоје
2. твоје, твојзе	2. твојима, твојим
3. твоју	3. твоје
4. твоју	4. твоје
5. —	5. —

Сред. р: Ј. 1. твоје твојо	М. 1. твоја
2. твојему, твојому, твојем, твојом	2. твојима, твојим
3. твоје, твојо	3. твоја
4. твоје, твојо	4. твоја
5. —	5. —

Другога лица за множину:

Мушки род: Једнина 1. ваш
2. вашему, вашому, вашем, вашом
3. нашега, вашога, нашег, вашог, ваш
4. нашега, вашога, нашег, вашог, ваш
5. —

Мушки род: Множина 1. ваши
 2. вашима, вашим
 3. ваши
 4. ваши
 5. --

Жен. род: Јед. 1. ваша
 2. ваше, вашејзе
 3. вашу
 4. вашу
 5. —

Множ. 1. ваше
 2. вашима, вашим
 3. ваше
 4. ваше
 5. --

Средњи род; Једнина 1. ваше, вашо
 2. вашему, вашому, вашем, вашом
 3. ваше, вашо
 4. ваше, вашо
 5. —

Средњи род: Множина 1. ваша
 2. вашима, вашим
 3. ваша
 4. ваша
 5. --

Трећега лица познатог за мушки род једине:

Мушки род: Једнина

1. његов, њигов
 2. његовому, његовом, њиговому, њиговом
 3. његовога, његовог, њиговога, њиговог, његов, њигов
 4. његовога, његовог, њиговога, њиговог, његов, њигов
 5. —

Муш. род: М. 1. његови, њигови
 2. његовима, његовим, њиговима, њиговим
 3. његови, њигови
 4. његови, њигови
 5. —

Женски род: Јед. 1. његова, њигова
 2. његове, њигове, његовејзе, њиговејзе
 3. његову, њигову
 4. његову, њигову
 5. његова, њигова

Женски род: М. 1. његове, њигове
 2. његовима, њиговима, његовим, њиговим
 3. његове, њигове
 4. његове, њигове
 5. његове, њигове

Средњи род: Ј. 1. његово, њигово
 2. његовому, њиговому, његовом, њиговом
 3. његово, њигово

Средњи род: Ј. 4. његово, њигово
5. његово, њигово

Средњи род: М. 1. његова, њигова
2. његовима, њиговима, његовим, њиговим
3. његова, њигова
4. његова њигова
5. његова, њигова

Трећег лица познатог за женски род једине:

Мушки род: Једнина 1. њојан, њоан
2. њојному, њојном
3. њојнога, њојног, њојан, њоан
4. њојнога, њојног, њојан, њоан
5. њојан, њоан

Мушки род: Множина 1. њојни
2. њојнима, њојним
3. њојни
4. њојни
5. њојни

Жен. р. Јед. 1. њојна
2. њојне
3. њојну
4. њојну
5. њојна

Множ. 1. њојне
2. њојнима, њојним
3. њојне
4. њојне
5. њојне

Сред. р. Ј. 1. њојно
2. њојному, њојном
3. њојно
4. њојно
5. њојно

Множ. 1. њојна
2. њојнима, њојним
3. њојна
4. њојна
5. њојна

Мушки род: Једнина 1. њојзин
2. њојзиному, њојзином
3. њојзинога, њојзиног, њојзин
4. њојзинога, њојзиног, њојзин
5. њојзин

Мушки род: Множина 1. њојзини
2. њојзинима, њојзиним
3. њојзини
4. њојзини
5. њојзини

Жен. р. Јед. 1. њојзина
2. њојзине
3. њојзину
4. њојзину
5. њојзина

М. 1. њојзине
2. њојзинима, њојзиним
3. њојзине
4. њојзине
5. њојзине

Сред. р. Ј.	1. њојзино	М.	1. њојзина
	2. њојзиному, њојзином		2. њојзинима њојзиним
	3. њојзино		3. њојзина
	4. њојзино		4. њојзина
	5. њојзино		5. њојзина

Трећега лица познатог за множицу:

Муш. р. Јед.	1. њин, њиан	М.	1. њини
	2. њиному, њином		2. њинима, њиним
	3. њинога, њиног, њин, њиан		3. њини
	4. њинога, њиног, њин, њиан		4. њини
	5. њин, њиан		5. њини

Жен. род: Јед.	1. њина	Множ.	1. њине
	2. њине		2. њинима, њиним
	3. њину		3. њине
	4. њину		4. њине
	5. њина		5. њине

Сред. род. Јед.	1. њино	Множ.	1. њина
	2. њиному, њином		2. њинима, њиним
	3. њино		3. њина
	4. њино		4. њина
	5. њино		5. њина

Трећега лица непознатог:

М. р. Ј.	1. чији	М	1. чији
	2. чијому, чијом, чијему, чијем		2. чијима, чијим
	3. чијога, чијог, чијега, чијег, чији		3. чији
	4. чијога, чијог, чијега, чијег. чији		4. чији
	5. —		5. —

Жен. род: Јед.	1. чија	Множ.	1. чије
	2. чије, чијејзе		2. чијима, чијим
	3. чију		3. чије
	4. чију		4. чије
	5. —		5. —

С. р. Јед.	1. чијо, чије	М.	1. чија
	2. чијому, чијом, чијему, чијем		2. чијима, чијим
	3. чијо, чије		3. чија
	4. чијо, чије		4. чија
	5. —		5. —

Трећега лица неодређеног:

Мушки род: Ј.	нечији	Множ.	нечији	} мења се као ч и ј и
Женски род: Ј.	нечија	Множ.	нечије	
Средњи род: Ј.	нечијо, нечије	Множ.	нечија	

Трећег лица одречног:

Мушки род: Ј. ничији	Множ. ничији	} мења се као чији
Женски род: Ј. ничија	Множ. ничије	
Средњи род: Ј. ничијо, ничије	Множ. ничија	

Трећег лица сложене заменице за присвајање: свачији, којечији мењеју се као чији.

Присвојне заменице свакога лица:

Мушки род: Једнина	1. свој
	2. својому, својом, својему, својем
	3. својога, својега, својог, својег, свој
	4. својега, својога, својог, својег, свој
	5. —

Множина	1. своји
	2. својима, својим
	3. своји
	4. своји
	5. —

Женски ред: Јед	1. своја	Множ.	1. своје
	2. своје, својејзе		2. својима, својим
	3. своју		3. своје
	4. своју		4. своје
	5. —		5. —

С. р. Ј	1. својо, своје	М.	1. своја
	2. својому, својом, својему, својем		2. својима, својим
	3. својо, своје		3. своја
	4. својо, своје		4. своја
	5. —		5. —

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

КИТАЈСКОЈ СРОДНА ПРИЧА У ГУСЛАРСКОЈ ПЈЕСМИ

САОПЋИО

ДР. ФРИДРИХ С. КРАУС — У БЕЧУ

Учењаци изнесоше разнијех назора о раширивању народнијех прича. О томе сам потанко претресао и ја у својој критичној студији *Allgemeine Methodik der Volkskunde* (Fr. Junge, Erlangen, 1897.) па нећу да понављам овде и да сам себе исписујем. Напоменућу само назор *Benfey* а, да су го-

тово све приче јевропских народа поријетла индијскога. Ве ди ег изврсни француски фолклориста опровргнуо је успјешно Бен-фајево мишлење а пре њега већ најгласовитији истраживалац народног причања Henri Gaidoz и пријатељ му индолог Barth. Све више и више вреоблађује назор научењака тако зване инглеске школе, да је прича суштином својом саставина разнијех дијелова а главна јој је мисамо самоникла, јербо људи у сваком крају свијета под истим или бар сличнима условима друштвенога живовања једнако или равно или бар врло подобно мислима преваљују и морају се истим правцем кретати хтели не хтели. То је назор антрополошке школе у фолклори.

Једним разговетним примјером рад сам да докажем, да је такав назор оправдан. Зна се само по себи, да су гусларске пјесме самоникле српске, у колико о српским приликама и згодинама причају. Има дакако и много пјесама, које износе туђинска којекаква казивања, јер су у Српство утицали и страни народи и књигом и усменим предањима. По ђекад се туђа примјеса толико са српским осећајем сјединила, да ни најбистрије око научењака не може да расправи зајам од првобитне народне имовине. Питаћеш: ја, откле ти знаш, што је права српска имовина а што је истом позајмљено? Та ја теби ништа не вјерујем, јер ме је до јако одвице људи варало и засјењивало! — Бре, добро рече и у згодни час, јер ти баш хтједох да споменем, да ја у тебе и не тражим вјеровања, већ желим, да се разговоримо па да ме упутиш, ако си упућенији, та ни ја теби нисам још никада вјеровао не разгледав, да ли ми се нијеси можда и сам преварио.

Ето да ти кажем, оно је по свој прилици и збиљно народна самоникла прича која је у најужем савезу са народним обичајем, нарочито са правним обичајем, са народним вјеровањем и најпослије и са народним језиком. То нам је најважнији критериј.

То ћу ти најбољма разјаснити једним примјером У Турфану у средњој Азији називају неки горски ланац Тјан-Шан, ђе се — по истраживању Грум-Гршимаиловом — у правом смислу ријечи налази мртва пустиња. Ширина тој мртвој околици износи некакви четрдесет квадратнијех километара. Спрам југу ослања се на бријезне стрмолетине Тус-Гау-Горја, које се дијели попрјечним доловима у више одијела а најсредње повлачи са својима особитима облицима распадајућега се пјешчаника камена на се позорност. Тому дијелу надјенуше назив Јети-Кисто јест „седам дјевица“ те је уза њ привезана овакова прича:

Разбивши Калмики војске пређашњега владара ове земље, одведоше му у робље и седам кћери. Ниједна од њих не хтје да се уда за поганика па ти с тога у згодан час побјегоше из ропства. Гонитељи им уђоше у траг и бијаху већ готови да их ухвате, кад али дјевојке сиђоше на подножју споменутога брда са

својих коња и пустише их да побјегну а оне се брже боље успеше брду уз косину. Стигавши на врхунце помолише се Алаху, да их у камене стијене претвори а не да у шаке презреним поганицима. Алах им услиша молбу па од онога доба опустоши оно бријежје, нит на њему трава ниче нит му долазе четвороножне животиње нит птице нит му се људска створења приближавају.

Ово клсурје чудноватога облика познаваху већ Китајци за вријеме првих столећа по нашем бројењу. Окрстише га именом Чеш и начудише се „чудноватим врхунцим“. На њи, знани етнограф Азије нагађа*), да је та прича, која се сада прилагодила исламу, ваљда постала у оно прастаро вријеме, када су стали људи, да се у тим крајевима насељавају, дакле у вијековима, о којим нам ни у причама неостаде трага.

Да су у овој причи мјесто китајских назива српски умјешћени опет не бих рекао да је српска, баш ни Срба мусломана. Српкиње муслимке су по гусларским пјесмама изванредно одане правој вјери, и душу ће за њу испустити, ама чим јој се нађе из кршног приморја Сењанин Тадија или Петар Мркоњићу, не ће се она, већ ти каменити, како ти се брзо лијепа Мејра или Ајкуна диздара превјери у лјепшу Анђу или Злату а бога ми често наше крштене српске Анђе и Злате све изгледају, откле ли ће изникнути Бојагић Алиле и побро му Танковић Османе, да их одводе на бијеле на танчице куле.

Али имаде крша и врлети и у крајевима ће српски народ од вијекова пролази, има пустог крша и голеша доста између Далмације и Босне па у њему чудеса ко и у оној азијској пустари. Маштање народа се распачило и пронашло узрок томе необичном појаву, Исте су околности ко у далеком Китају и опет је женско проклетство криво, што је земља опустошила, да ти гроза срце хвата. Ама мора да се је онамо нешто некада догодило, што крши и хара стари српски обичај па је чак и земља од ужаса обамрла.

Нагађај, што ли се је тамо збило? Ако погодиш, ваља ти, ако не знаш за стално а ти проучи ову пјесму те сам је првог фебруара године 1885. прибиљежио дословце од гуслара Милована Илије Црљића Марјановића из Горњих Ргових у Босни. Прича је истом уметак у пјесму па треба далеко је читати, док доспијеш до страхоте. Не жали, јер има у њој осим лепоте још и красног причања о вилама посестримама српских коња.

Процвилила Луца сужњевица
 процвилила у турској Крајини,
 како цвили, до Бога се чује:
 пуцало би дрвље и камење,
 дела не би сузе удариле
 из очију врела студенога.

*) У Г л о б у с-у LXIII. стр. 382 сл.

Ја, на кули бега од крајине
а пита је беговица млада:

— Ћери моја, Луцо сужњевица,
нерођена кано и рођена, 10
ја, што цвилиш у нашој Крајини
на мог бега окрећеној кули?
ил си гладна ил си, Луцо, жедна?
ил си жељна љеба бијелога?
ил си жедна вина црвенога? 15

— Беговице, моја мила мајко,
нит сам жедна, нит сам, мајко, гладна,
нерођена кано и рођена!

Ако цвилим, јест ми за невољу,
јер ми ваља вјеру погазити, 20
оће мене беже потурчити
мређу девет браће Танковића
за Турчина Танковић Османа!

Волим своју главу изгубити,
нека својом вјером приврнути! 25

— О Луција, ћери моја драга,
нерођена ко кад и рођена,
зар од рода нигђе никог немаш?

Зар ти немаш ни оца ни мајке?
ни од рода нигђе никог свога, 30
да те, Луцо, вади из Турака,
из Турака из душманских шака?

— Чујеш мене, моја мила мајко,
нерођена ко кад и рођена, 35
ја од рода нигђе никог немам,
нит ја имам оца ни матере,
ни од рода нигђе никог свога!

Док сам прије код матере била,
просио ме стари Стипуриле 40
за Николу сина јединога.

Дијете му понејако бјеше,
па ја нехтје за Николу поћи —
у томе ме беже заробио.

Ја да ми је ситну књигу писат,
је ли стари и сад у животу, 45
је л Николу оженио сина,
данас би му пошла за Николу!

Када чула беговица млада,
дофати јој бијела папира:

— Сједи, Луцо, ситну књигу пиши; 50
ја ћу наћи итра књигоношу,
ко ће однијет књигу у приморје!

Луца сједе, књигу начинила;
беговица књигоношу нађе,
књигоношу, турско момче младо. 55

Он однесе књигу у приморје
бјелој кули старог Стипуриха.

А старога дома не бијаше,
он отишо у пјану механу
и одвео сина јединога. 60

За њим дође пошта књигоноша;
када дође у пјану механу,
сио стари, ладно пије вино.

Николу му пиво преварило
па он лего на бабино крило
па он спава, ни за што не знаде. 65

Када стари књигу прочитао,
када виђе шта му књига каже,
све Николу плешће по плећима:

— Устан, Нико, мој једини сине! 70
милом Богу на свему ти хвала,
кат се, сине, изродили нисмо,
кад смо и сад рода јуначкога!

Ево мени књига допанула,
допанула са турске крајине 75
а од моје Луце сужњевице,
што сам ти је и прије просио.

Да иђемо пребијелој кули!
Ја, те ваља њоме оженити
и избавит Луцу из Крајине, 80
ја ли оба мртва останути!

Па од земље на ноге скочише
и одоше бијелеме двору.

Како дође стари Стипуриле,
одмах сједе, ситну књигу пише 85
па је шаље Краљевићу Марку:

„Ајде мени Марко у сватове!

„поведи ми иљаду сватова!

„Ја сам, Марко, цуру испросио

„на Крајини Луцу сужњевицу 90

„откле влашки свати не изоде!

Када Марку књига долазила,
књиге гледа, на књиге се смије:

— „Фала теби, драги господаре,

„Кат си нам је испросио онђе! 95

„Ето мене у очи недиље!

Другу пише од Јанока бану:

„Ајде мени бане, у сватове!

- „поведи ми иљаду сватова!
 „Ја сам брате, цуру испросио 100
 „у Крајини Луцу сужњевицу,
 „откле влашки свати не изоде! —
 — „Бре аферим драги побратиме!
 „Кад си нам је испросио онђе!
 „Ето мене у очи недиље! — 105
 Трећу пише од Задра Тадији:
 „Ајде мени, сине, у сватове!
 „поведи ми иљаду сватова,
 „јер ја јесам цуру испроси
 „на Крајини Луцу сужњевицу! — 110
 — „Хвала теби мили господаре!
 „Кад си нам је испросио онђе!
 „Ето мене у очи недиље!
 Оту шаље ал четврту пише
 Па је шаље Војновић Николи: 115
 „Ајде мени у сватове, сине
 „поведи ми иљаду сватова!
 „Јер ја јесам цуру испросио,
 „испросио у турској Крајини,
 „испросио Луцу сужњевицу! 120
 Кад Николи књига долазила:
 — „Хвала теби мили господаре!
 „кад си нам је испросио онђе
 „а моја је брига за сватове!
 „Ето мене у очи недиље! 125
 Оту шаље, пету књигу пише
 Па је шаље Мандушића Вуку:
 „Ето књига Маднушића Вуче!
 „Ајде мени у сватове, сине,
 „поведи ми иљаду сватова! 130
 „Јер ја јесам цуру испросио
 „На Крајини Луцу сужњевицу,
 „откле влашки свати не изоде!
 Када Вуку књига долазила:
 — „Фала теби, мили господаре! 135
 „Кад си ми је испросио онђе
 „а моја је брига за сватове!
 „Ето мене у очи недиље!
 Оту шаље, шесту књигу пише
 па је шаље Петру Мркоњићу: 140
 „Ајде мени, Петре, у сватове!
 „поведи ми иљаду сватова!
 „Јер сам, брате, цуру испросио
 „на Крајини Луцу сужњевицу,

- „откле влашки свати не изоде. 145
 „Ти ћеш бити дјевер уз дјевојку!
 — „Фала теби, мили господаре!
 „Кад си нам је испросио онђе!
 „Ето мене у очи недиље!
 Већ је старом дојадило било 150
 ја пишући црно по бијелом;
 онда викну свог Николе сина:
 — „Мој Никола, два ока из главе!
 Одер и ти једну књигу пиши,
 јере нам је дојадило, сине 155
 ја пишући црно по бијелом!
 Пиши књигу на врело Цетине
 на Цетину Мајковић Ивану,
 јер бреж њега поуздања нејма
 јер је Иван у Турцим одрасто, 160
 све он знаде стазе и богазе!
 А Иван је врло остарио;
 њему има сто и тријест љета,
 да не могне у сватове поћи
 и држат се својега дората, 165
 нек пошаље свог Николу сина
 ја на своме дебелу дорату!
 Уз Николу оба барјактара:
 с једну страну Зелића Стјепана,
 з другу страпу Крилан барјактара, 170
 нек чувају коња и Николе!“
 Па Никола књигу начинио;
 посла књигу на врело Цетине.

*

- Књига дође Мајковић Ивану,
 ш његовом се књигом разговара. 175
 — „Побратиме, стари Стапурило!
 не могу ти у сватове поћи
 не могу се држати дората,
 јер сам, брате, врло остарио,
 мени има сто и тридесет љета 180
 послаћу ти свог Николу сина,
 уз Николу оба барјактара!“
 Ондар викну свог Николе сина:
 — Опреди се, мој једини сине!
 Теби старом ваља у сватове, 185
 док ти ићем опремит дората.
 Одмах викну оба барјактара
 — Дер на ноге оба барјактара!
 Па ајдете оба уз Николу

- па чувајте коња и Николе! 190
 Ако л ми се обрани Никола
 ја изгуби са рамена главу,
 оба ћу вас главом раставити!
- Оде стари, изведе дората
 а Никола узјаши дората 195
 а уж њега оба барјактара:
 с једну страну Зелића Стјепане,
 з другу страну Крилан барјактаре.
- Онда Иван бешједи дорату:
 — А мој доро, моје старо добро! 200
 Добро чувај себе и Николе;
 ако Турци обране Николу
 ја изгуби са рамена главу,
 жива ћу те доро огулити!
- Па пођоше са врела Цетане. 205
 А кад било у очи недиље
 а све седам дође поглавара,
 сваки води иљаду сватова.
- Добро их је стари дочекао:
 поглаваре на бијелу кулу 210
 а сватове испод бијеле куле,
 добре коње у росне ливаде.
- Кад у јутро јутро освануло
 а нема им Мајковић Ивана
 па завика стари Стипуриле: 215
 — Ајте свати свако своме двору!
 Мени нема Мајковић Ивана,
 брез Ивана поуздања нејма,
 ја бреж њега не ћу по дјевојку;
 јер сви ћемо лудо изгинути. 220
 Брез Ивана поуздања нејма,
 мени дости и бољијех цура!
- Када чуо дијете Никола,
 он излетје на горње чардаке
 па он узе ведрена дурбина, 225
 окрену се ка Церини равној.
- Док опази пољем зеленијем
 а диго се један прамен магле,
 из ње трже јунак на дорату,
 за њим лете оба барјактара, 230
 обојица у трапове скачу.
- Мало време, за дуго не било,
 док стигоше до старчеве куле
 Како дође Мајковић Никола,
 намах стари подиже сватове. 235

Прид сватовма Краљевићу Марко
а за Марком Мајковић Никола,
поглавари један за другијем
а за њима кићени сватови.

Путоваше љетни дан до подне, 240
изиђоше у Голеш планину.

У Голешу свате заставише
на данилу и на одмарању,
да одморе коње и сватове.

Па шједоше ладно пити вино. 245
За јелике коње повезаше,
Нико дору за јелику свезо,
око јеле малван намотао.

А Никола рода јуначкога 250
све он гледа кроз Голеш планину
па бешједи старом Стипурилу:

— Господаре, стари Стипуриле!
право кажи, право ћу те питат:
ја, што листа на Голешу нејма?!

Свуд с зелене зелене планине, 255
ја, што листа на Голешу нејма?!

Свуд с зелени зелена травица,
ја, што траве на Голешу нејма?!

Свуд пјевају тице по планинам,
по Голешу данас не пјевају?! 260

Свуда има студене водице,
ја, што у њој ладне воде нејма?!

Све планине обасјало сунце,
што Голеша обасјало није?!

Не питај ме, Мајковић Никола! 265
кад је било у времена стара,
овда прошло девет браће миле
и провели главиту дјевојку.

Кад су били у тијесне кланце,
све девет јој обљубило лице! 270

Јарко сунце било ујитило
па гледало чуда големога:
девет браће једну љубу љубе!

Па гром пуче из неба ведрога 275
Па убио девет браће миле
и Голију проклео планину.

Нит је више листом пролистала,
нит је у њој трава проникнула,
нит је у њој вода извјерала,
нит је у њој тица запјевала, 280

ни Голеша сунце обасјало.
Ето са шта, Мајковић Никола!

*

Нико јити очим на дората;
дорат му се мамом помамио,
у голу се воду учинио, 285
све од јеле жиле објелио,
да с откине дорат од јелике,
од малвана откинут не мере.

А Никола скочи до дората;
док оћути јеку уз Голеша, 290
ал ето ти Турак крајишника,
они воде Луцу сужњевицу.

Гором лете чекркли кочије,
у кочијам ускок Радоване,
у кочијам Луца сужњевица. 295

Коње гони ускок Радоване
а спрам њима девет Танковића
а за њима сила и крајина.

Нико виче Краљевића Марка:
— трчи, Марко, и отац и мајко! 300
ено Турци цуру проведоше.
Ак ујагме у богазе кланце,
ништа им се учинит не мере.

Трчте, Марко, богаз ујагмите
а ја одох низ Голеш планину, 305
да не дадем Турцим низ планину!

Па Никола паде на дората
па окрену дору низ Голеша
и заврну Турке уз планину;
спрам њег лете оба барјактара. 310

Ал ето ти Краљевића Марка,
гони шарца низ Голеш планину,
голу сабљу носи у рукама
а све шарца плешће по сапима.

Крвава му сабља до балчака 315
а десница до рамена рука,
обје чизме крви наљевене.

Њега виче Мајковић Никола:

— Аирала, мили господаре!
виђе л гдегод цуре и кочија? 320

А Николи Марко одговара:

— А мој сине, Мајковић Никола!
прођ се врага, не гони му трага.
Мени гори аир не требује!

Сад сам, брате, био кот кочија. 325

ја сам девет рана задобио,
девет рана од девет сабаља
и десету рану најгрднију,
што је рана ускок Радована!

Умријећу, прибољет је не ћу! 330

јере Раде стао на кочијам,
добро брани цуре и кочија.
Стало девет браће Танковића!
нејћи, сине, изгубићеш главу!

То Никола аје па не аје, 335
вић дората гони уз планину.

Ал ето ти од Задра Тадије,
ја, он гони дебела алата,
голу сабљу носи у рукама
а алата плешће по сапима. 340

Крвава му сабља до балчака,
ја, десница до рамена рука,
обје чизме крви наљевене.

Њега виче Мајковић Никола:

— Аир ала, мили господаре! 345
вићел гђегод цуре и кочије?

— Прођ се врага, не гони му трага!
Мени гори аир не требује
Сад сам био, сине, кот кочија,
ја сам девет рана задобио, 350
девет рана од девет сабаља
и десету рану најгрднију,
што је рана ускок Радована.

Умријећу, прибољет је не ћу!
јере Раде стао на кочијам; 355
дуга сабља от седам педаља;
добро брани цуре и кочија.
Опколило девет Танковића,
један другом плећа окренули.

Нејћи, сине, изгубићеш главу! 360

То Никола аје па не аје,
вић он гони дору уз Голеша.

А ето ти од Јанока бана,
ја л он гони дебела бјелана,
све бјелана плешће по сапама, 365
голу сабљу носи у рукама,
крвава му сабља до балчака
и десница до рамена рука,
обје чизме крви наљевене.

Њега виче Мајковић Никола: 370

— Аир ала, мили господаре!
виђе л гђегод цуре и кочија?

А Николи тијо проговара:

— Прођ се врага, не гони му трага!
Сад сам, сине, био кот кочија,
ја сам девет рана задобио,
девет рана од девет сабаља
и десету ускок Радована.

375

Умријећу, прибољет је нећу!
нејђи, сине, изгубићеш главу!

380

То Никола аје па не аје;
гони дору уз Голеш планину

Ал ето ти Војновић Николе
и он гони дебела путаља,
све путаља плешће по сапима,
голу сабљу носи у рукама.

385

Крвава му сабља до балчака
и десница до рамена рука,
обје чизме крви наљевене.

Њега виче Мајковић Никола:

390

— Аир ала, мили господаре!
виђел гђегод цуре и кочија?

— Прођи ме се, Мајковић Никола!
Мени гори аир не требује.
Прођ се врага, не гони му трага!

395

Сад сам, брате, био кот кочија,
ја сам девет рана задобио,
девет рана од девет сабаља
и десета рана најгрднија,
што је рана ускок Радована.

400

Умријећу, прибољет је не ћу!
Нејђи, сине, изгубићеш главу!

То Никола аје па не аје;
гони дору уз Голеш планину.

405

Ал ето ти Мандушића Вука
и он гони дебела кулаша,
голу сабљу носи у рукама
а кулаша плешће по сапима.

Крвава му сабља до балчака
и десница до рамена рука,
обје чизме крви наљевене.

410

Њега виче Мајковић Никола:

— Аир ала, драги господаре!
виђе л гђегод цуре и кочија?

— Прођи ме се, Мајковић Никола!

415

Мени гори аир не требује.

Прођ се врага, не гони му трага!

Сад сам, брате, био кот кочија,

ја сам девет рана задобио,

девет рана од девет сабаља

420

и десету рану најгрднију,

што је рана ускок Радована.

Умријећу, прибољет је не ћу!

јере Раде стао на кочијам,

добро цуре и кочија брани.

425

Нејћи, Нико, изгубићеш главу!

То Никола аје па не аје;

гони дору уз Голеш планину,

спрам њег лете оба барјактара!

сједну страну Зелића Стјепане

430

з другу страну Крилан барјактаре;

за Николом у трапове скачу.

Ал ето ти Петра Мркоњића,

говни свога клепеуша вранца,

голу сабљу носи у рукама.

435

Крвава му сабља до балчака

и десница до рамена рука,

обје чизме кри наљевене.

Њега виче Мајковић Никола:

-- Аир ала, мили господаре!

440

виће л гђегод цуре и кочија?

На њег Петар руком одмаује,

јер су њега ране савладале,

да с Никола низ планину врати.

А Никола аје и не аје;

445

гони дору уз Голеш планину

па натјера коња на кочије.

Дочека га девет Танковића

и десети ускок Радоване.

На њем девет начинише рана

450

и десету ускок Радоване.

Погину му Зелића Стјепане

а побјеже Крилан барјактаре.

Сам остаде Нико на дорату,

готов су га с коњом раставили.

455

Када виће дебели дорате,

да ћ Никола изгубити главу,

наже бјежат дорат уз планину,

и однесе Мајковић Николу.

Кад излетје на огаревине 460
а Никола за смрт заступио.

Паде Нико пот танану јелу,
виш њег стаде Мајковића доро

Све одлама од јелике гране
па покрива свога господара. 465

Гриву стере по земљици црној
па Николу на гриву навлачи.

А све гледа вила присојкиња,
и вили се сажалило било,
посестрима дебела дората, 470
ја што дорат од Николе ради.

Она виче девет сестричина:

— Брже мени, виле сестричине!
погину нам Мајковић Никола!
Дору ће нам Иво огулити, 475
јер Никола за смрт заступио.

Ајте видте муке доратове,
ја, што дорат од Николе ради!

Тржете осам намах кроз планину
па берите по планини траве, 480
да Николи мелем начињамо!

Једна тржете на врело Цетине
па казујте Мајковић Ивану,
да ј Никола изгубио главу!

По планини разлетоше с виле 485
а одлети једна у Цетину.

Итро виле мелем начиниле;
један Ники мелем удареше,
Нико маче својом десном руком.

Кад му други мелем удареше, 490
Нико маче рукам обаdvима.

Кад му трећи мелем удареше,
он погледа на дората свога
па се пуже до дората свога.

Дорату се за седло уфати 495
па узјаши дебела дората.

Не тје Нико бјежат уз планину.
већ с Никола врати низ планину.

А вили се сажалило било,
гђе ће Нико изгубити главу; 500
она Нике по имену виче:

— Нејђи Нико, саћеш погинути!
то Никола аје па не аје,
гови дору у тијесне кланце.

Виђе вила гди ће погинути 505
па Николе по имену виче:

— О Никола, моје дјете драго!
кад отјераш коња до кочија,
дизгин дори на јабуку баци
па прифати сабљу објеручке. 510
немој, сине, коња пометати!

Девећеш их облетјети пута
и посјећеш девет Танковића,
побјеће ти ускок Радоване.
Ти га, Нико, немој ни гонити, 515
вић ти врати пуру и кочије!

А Никола у богаз улетје,
на кочије натјера дората
а дизгин му на јабуку баци
а прифати сабљу објеручке. 520

Девет пута облетје их доро
и посјече девет Танковића;
побјеже му ускок Радоване.

Њега не тје ни гонит Никола
већ кочије и дјевојку зајми. 525
отјера их низ Голеш планину.

*

Долетјела вила у Цетину.
Сио Иван у свом винограду
па он буве по кошуљи гања.

Њега вила по имену виче: 530
— Зло си сио и буве погањо!
А зар не знаш, да од Бога нађеш,
Никола ти изгубио главу!

Цикну стари ко шарена гуја;
итро скочи из свог винограда 535
па долетје до топла подрума
па узјаши голу бедевију.

Голу сабљу за бедру припаса
па он викну пестотин катана.
Он потјера голу бедевију 540
а за њиме пестотин катана.

Све катане лете на алаје
и одоше у Голеш планину.
Кад униће у Голеш планину
ја, све иће стазом за сватовма. 545

На планини седам поглавара,
у свакога по седам другова.
Они пију на планини вино.
К њим Никола дотјера кочије.

Док долетје Крилан барјактаре 550
па Николу мређу очи љуби:

— Мој Никола, мој по Богу брате!
твој ће бабо мене погубити,
што одуста тебе из богаза!

— Не бој ми се, Крилан барјактаре! 555
ја те могу одговорит баби.

Док устаде јека низ Голију
Ал ето ти Мајковић Ивана.
и он гони голу бедевију.

Голу сабљу носи у рукама, 560
за њим лети пестотин катана.

Кад долетје Мајковић Иваче,
он замахну сабљом приморкињом,
да Крилану осижече главу.

А Никола на ноге скочио! 565

— Немој, бабо, ако Бога знадеш!
Да не бјеше Крилан барјактара
ја би данас изгубио главу.

Све ја вичем а Крилан сијече 570
и растјера по богазу Турке!

Иван сјаши шавку бедевију
па шједоше, напише се вина.
Па зађоше кроз Голеш планину.

покупише ћара и шићара 575
и одоше у приморје равно,

одведоше сужњевицу Луцу
у кочијам Танковић Османа,
у кочијам два коња бујина.

Пилав чине три недиље дана. 580
Свати дђде до петнаес дана.

Ето пјесна и од Бога здравље!

Опрезније ко прочита ову пјесму, опазиће, да има у њој којекаквих ситних граматичних погрјешака а боме по ћекоја и крупнија. Најгоре је, што у Милована не има оне красне дослиједности ко у учених српских књижевника. Ал што ћеш? Моме гуслару бијаше онда кад ми је пјевао пјесму већ 45 година, школе једва по чувењу знадијаше па не би била никаква фајда њега научавати да сам ја и хтјео ал ја на такове озбиљне ствари и нисам никад помишљао, већ савијесно биљежио сваки гласак, нека се знаде, какав је у истину народни говор. Ко ме није драго нека поправља ал неће у мом спису, већ нека сламу преде за себе и у себе.

Разговарања не додајем пјесми, јер ми је само до тога било, да изнесем пјесму и причу самониклу у народу српском. Како

дјевери младу коју одводе морају да чувају ко светињу разложих у својој књизи *Sitte und Brauch der Südslaven*, Wien 1885 а о вилама има у мојој књизи *Volks Glaube und religiöser Brauch der Südslaven* (Freiburg i Br. 1900) опширна глава. Овђе треба запазити, да виле не спасавају умирајућега јунака јер им је побратим, но коњу му за љубав, јер су доратове посестрине

Пропаст града Прозора у Босни

БИЉЕЖИ

ВИД ВУЛЕТИЋ — ВУКАСОВИЋ

(ПОСВЕЂЕНО

Др Тих. Р. Ђорђевићу, у име скромне честитке на његову промакнућу за доктора философије)

Турци су освојили сву бутум Босну, па је био кија мет за вас кршћански народ.

Краљ је погинуо као нико жив у мукама, а краљица је побјегла с два своја сина у Раму, у тврди град Прозор. Прозор је био тврђи од Бобовца, па су га Турци били за седам година и немогли му никако наудити, јер се баш јуначки држао, као оро на љутом тимору.

Турци су га стисли са свијех страна, ал би градски капетан, каонуги, паметан и јуначина, потковао коња с наопака, па би из куле уљетао ноћно у град и соколио своју храбру дружину. Турци нијесу нигда знали гдје је у истину капетан и краљица са она два сина.

У граду је било воде и захире, па би јунаци преносили и у кулу, а Турцима је било зло и наопако, јер се крштени народ отимао и није се никако дао у шаке Фати Мехмеду. Имала је брже минути и седма година и били би Турци отишли с главом без обзира кад ето ти јада и невоље од некакве проклете бабе Дедице, која је издала град и продала своју краљицу.

Дедица ће овако Турцима:

— „Не дајте коњу воде за седам дана, а јечма му добро придајте, па кад мине седми дан, онда га поведите к граду, изнад града, и гдје загребе копитом, ту је вода; онда копајте, па ћете добити град...“

То урадише Турци по свјету оне проклетнице и прекинуше воду. И није било ни капи воде, па је бојницима од тешке жеђе

крв ударила на уста, а краљица ће од муке, да не гледа јада, скочити са стина у понор са своја два сина....

И тако су ти Турци освојили сву Босну, јер им је након седам година напокон и тврди Прозор, у Рими, пао у руке, а то издајством проклете бабе Дедице — а да Бог да нигда не виђела лица божјега!

У истину Бог је с ње дигао руку, а бабу су и њезино кољено пратри проклели, па нитко од њезина рода не може нигда за нигда у пратре.

Овако ми је причао Стипо Дриновац из Слатине, код ријеке Раме, па ће ми казати: — „свак то прича!“

*

Навео сам причу, а ево и тачна описа трвдога Прозора: — „Тврђава је над котлином, те гледа на једну и другу страну котлине. Град је у врху врха на високу брежуљку, а с источне му је стране у котлини поток Краљевац.

Пред тврђавом је оборен насип, те је дуг по прилици 69 метара. За насипом је хендек (фосат). Окренут је с истока пут запада, те је сустучен уз литицу, на западној страни.

Сад је насип попут хумке, а запрема простора у средње 20 метара. Дубина је положине или јарка до 12 метара.

Од бочине првог јарка до куле су 22 метра.

Кула је на наравској коси, те је ова литица лако наклонена према јарку, пут истока. Кула је обла или округла, па је по прилици у половини стране метара 22,72. Средња је, источна, страна равна, а у њој је метара 10,80.

Кула је (што сада опстоји) по прилици висока метара 10. Народ каже, да се у кулу улазило кроз пећину, што је на потоку Драги.

С источне је стране у врху као окно, по прилици 10 метара висине, а широко је, само четврти дио метра. Уз споменуто окно, т. ј. на оној страни, има неколико оканаца, а у првом је само 14 центиметара.

Са западне је стране, у врху округло окно, а околишује до два метра. И уз ово окно има их неколико омањијех, а тако исто и са сјеверне стране.

На мјеста су оканца испресјецана на двоје, те рег би да су се с овог мјеста бадани запаљиви предмети.

Кула је зидана од малена и неправилна камена

С јужне је стране била уз зид, те је био до врх урвине. До урвине је дуг мет. 8, 25, сада је само висок мет. 1,20; а дебљина је зиду мет. 1,10.

Кула је предебела, те је Ђускијама орио предстојник Бранковић, али није дошао до шупљине, јер је веома тврда, бива у њој је срастао камен у клаку.

Унутрина се дијелила на двоје, т. ј. доња је чест до про-

зора посвођена и необично је дебела, а у горњем су дијелу, поврх свода, зидине по прилици дебеле један метар.

Кажу, да су у кули три чатрње.

Град је с источне стране, прама кули, те је на узвишеному дијелу косе, а одаљен је од ње метара 12 и 3 см. Страница му је прама кули дуга 43 метра.

У оканцима (пушкарицама) налази се угљена, а то је обиљежје да је страшно горио град.

На крају, гдје свршује правац, с источне је стране била над урвином помања утврда, бива ојачани бедеми до оне урвине. Ту се опажа изгорјелијех кости и утарака лонаца просте печенице, а то је све иза бедема над Краљевцем.

Ширина је града по прилици 24 метра.

По дистрикцији град је био поравнан земљом.

У наше су га доба — за окупације — раскопавали под предстојником Бранковићем, те је испало, да је био раздјељен на скопчане клијети, те састављају мрежу клијети, што би се тачно знало да је вас град одвадити и прекопати, што мислим да се иза мене и урадило.

Прва је клијет ћелија прама кули дуга мет. 3,60; шир. мет 3,10. У овој је клијети (ћелији) најжешће горјело.

На клијетима се врата не опажају, па рег би да су униже и да је све насуто или су ово просто какве избе.

Тако се опажа и на кули, а могло се, по свој прилици, с града прећи на кулу.

Неке су клијети дуље, те су заокренуте на ћошку.

Посред града је као пролаз, а к јужној су страни над потоком, исто клијети.

Једна је клијет до источне утврде у дну покадрмана (терасирана), а народ каже, да је то био хамбар, па да се ту нашло изгорјела жита. —

Опазио сам да је код Прозора, испод брда огромна пећина, па је с тога за индипендентно доба и било ово мјесто толико стратегично.

У Прозору се нашло Угарскијех пјенеза, а и мени је био у руци новац Андрије краља Угарскога*). —

*

Наведена је прича у велико знаменита, те слична овој древној германској:

„Од саксонскијех војвода (херцега) најпогибељнији је био за Франке Витекинд.

*) Неколико сам пута казао, »по свој прилици«, а то, јер нијесам могао над урвином растегнути мјере, но просто пребацити од краја до краја.

Витекинд је непрестано соколио своје домородце, а да бране отаџбину и вјеру.

Он је све кушао као нути прави јунак.

У једно те исто доба бранио је двије куле, гдје је био по-дијељен цвијет саксонскијех јунака, ал Франки, никако нијесу могли дознати гдје је војвода Витекинд, јер му је коњ био поткован с наопако (натрашке) и ноћу је ишао из куле у кулу.

То су гледали Франки и мислили су да је баш он у тој кули и јуришали би на другу, а ту их баш сусретао Витекинд и тешко ударао на њих.

Напокон ће Франки у једној кули поткупити двије женске, те оне даду обиљежје да ту нема Витекинда, па тако Франки освоје ону кулу“.

У Дубровнику год. 1902.

ЗАДАТА НАУКЕ О НАРОДУ (ФОЛКЛОРЕ¹)

— ОСКАР БРЕНЕР —

Фолклора је самостална наука. Она се не поклапа са културном историјом, нити је одељак филологије или историје. У Немачкој она нема, до душе, скоро ниједнога нарочитог заступника стручњака, пошто је филолози, историчари, политико-економи, антрополози и географи обрађују узгредице, а нестручњаци више ради забаве. Ну, и у области историјских наука, она се са разних становништва узима у претрес, шта више, изгледа као да постоје још различита мишљења о њезину обиму и циљевима њеним.

У смислу географскоме била би наука о народу (фолклора) одсек из етнологије; она би, према томе, обухватила све што је потребно за карактеристику једнога народа, дакле н. пр. телесну грађу и свакидашњи живот, као год и језик, песничке умотворине, етничке погледе и религију која влада.

У нашем смислу пак искључено је све што је чисто антрополошко, н. пр. боја косе грађа лица и лобање, исто тако и трговина, ратништво, догматична религија, државни строј у да-

1) Да бисмо што боље истакли сврхе фолклоре, ове сразмерно младе науке доносимо горње зналачко предавање у српском преводу. За важност погледа истакнутих у овом предавању јамчи та околност, што је држано на главном скупу немачких историјских друштава у Дислдорфу, септембра 1902. године.

нашњици, књижевни језик, виша уметност и књижевност. Етнологија има посла са просечном културом неког одређеног доба, фолклора, напротив, ради само на старијим слојевима неке мешовите културе, тако рећи на заосталом развићу. Филологија узима у вид скоро само највише ступњеве духовног живота неког народа и неког периода; фолклора, напротив, првенствено ниже и најниже кругове. При томе, наравно, није предмет фолклорнога истраживања бац само множина необразованих, или само сељак по себи. Овај је то, истина, у првоме реду, али само с тога јер је он понајвише историски сталеж, јер чува у себи највише историских предања и као појединац по све се губи у заједници, докле су, међутим, виши сталежи носиоци брзога напретка, међународног изједначивања и личнога усавршавања. Ну ипак није искључено да, с једне стране, неки сељак или читава сељачка општина од једном и потпуно прекине са предањем, а с друге стране да се одржавају у високом племству н. пр. стара имена (Бодо, Куно, Емерих и т. д), као и старински погледи и обичаји. Варошки радник и занатлија спадају такођер у носиоце народног предања, али они уступају испред сељака, јер је код њих старинско скривеније, заклоњено новијим уређењима, па и они сами га нерадо износе на јавност, бојећи се да не изгледају заосталима и несавременима.

Што се тиче обима области наше науке, научници се још нису стварно сложили. Има знатних истраживача, нарочито филолога, који би спољашњи живот радо упутили културном историчару и политико-економима, пошто фолклора има само посла са духовном страном. То се може зар протумачити тим, што они сматрају фолклору само као помоћну науку за разумевање старије књижевности. Али, при дубљем загледању, и за њих су границе колебљиве. Тако је н. пр сељачка ношња наравно нешто спољашње, уз то већином још скорашња, тако да не пружа за средњи век готово никаква ослонца; па ипак су најпре имена појединих делова одеће, бар донекле, веома стара, а после се испољава и наслеђени од старине укус неке покрајине у ношњи, нарочито у украсима, у избору боја. Где је крој баш и узајмљен, н. пр. са варошке ношње, ту се огледа старински обичај у разликама, које се граде између ношње ожењених и нежењених, између сватовске и свечаничке ношње. Исто тако у покућству, у којег су се поједини облици и цртежи развили независно од угледа високе вештине, или слободно из њих, мора се признати владање уметничког духа. То исто важи о грађењу домова. Да ли се да нашње сељачке куће надовезују на један прастари немачки тип, још није расветљено. Али без сумње су сви појединачни типови прошли кроз немачко развиће, које је трајало више од хиљаду година, па су се у појединостима прилагодили народном укусу. Наравно да су чисто економске потребе имале претежни утицај

како на укупно тако и појединачно постројење, али у облицима много пута превлађују уметничке тежње, они су тесно спојени са обичајима и предањима. Прерађивање уметничких мотива од стране сеоских грађевинара показују нам особито јасно горњо-баварске сељачке куће, о којима је Цел (Zell) објавио нацрте; и ако се у њима не губи заједнички тип, ипак се несумњиво распознају рококо-мотиви, с њима органски спојени. Ово задраће високе уметности пак није само пуно уметничке дражи, него је и историски важно, како по себи тако и као аналогија другим појавама у народном животу. Ну када прва саксонска теза*) признаје као циљ наших истраживања само оне изјаве народне душе, које нису упливисане одозго, онда је то заиста одвише уско схватање; ну о томе касније.

И уређење уобичајеног занимања код сељака и занатлија лишено је, само по изгледу, духовне садржине и интереса. И оно је у многим погледу у тесној вези са прастарим обичајима и верским или празноверичким погледима неке првобитније културне периоде; подсећам само на обичаје око жетве и на светковине на селу. Чак и свакодневно јело и пиће не бих хтео искључити. Кад чујем да сељак, услед установе млекарских задруга, мора све више и више да избацује млеко из свога јеловника, то је онда за мене не само економска појава, која ме жалости, него и прелом са прастарим предањем, који повлачи за собом пропадање других предања и тако нам, можда, одузима разумевање за најпростије уредбе старих времена. Сељак губи свој пређашњи лични одношај према своме раду, и све то више од свога историског бића.

Освртање на спољашњи живот захтева се и са другог једног гледишта. Народна предања су веома разноврсна, у сваком крају различита. Науци о народу задатак је, да открије по могућности у разноврсности оно што је заједничко; али и сама разноврсност по себи је предмет нашег испитивања; ваља уредити појаве одредити им границе трагати за унутрашњим и спољашњим узроцима различности. У томе пружају баш спољашње ствари први, често пута и најпоузданији путоказ. Испитивање граница за последњих година знатно је унапређено и удубљено истраживањем наречја (подсећам на радове Вредеа, Бремера, Хага, Бонебергера), али још дуго треба да се стигне циљу. Историске основне карте мораће се попуњавати и материјалом из фолклоре, нарочито спољашње, пре него се доспе до поузданог рашчлањавања немачких племена и њихових подразделения; њени типови могу се лакше посматрати и излагати, него ли из унутрашње.

*) Друштво за саксонску фолклору поднело је скупу три тезе, о којима ће бити реч мало даље, и које је имао да заступа проф. Мок (Mogk) из Липиске,

У колико наречја спадају у фолклору, то је засебно питање. Поуздано је да наука о језику има о томе да каже последњу реч. Али не може се признити, да се прибирање опсежног градива (бележење фонографом, листе речи) најбоље може вршити напредо са фолклористичким припитивањем, да су наречја важна карактеристика народности; да су иста неопходно оруђе при пословању око народног песништва и народне мудрости, најзад, да су прва основа при истраживању граница.

Сваки испитивач, па ни свако друштво неће и не може да се занима фолклором у мало час описаним границама и са истом сврхом. Али је јасна укупна задаћа фолклористичког истраживања, наиме: излагање садржине престава, стечене несвесним узајамним утицајем у крилу целокупног народа у току векова, као и традиционалних животних облика, у последњем реду истраживање народне душе и закона развића човечанства у опште. У толико је неоспорна прва теза саксонског друштва за фолклору, која гласи: „научна фолклора има задаћу: а) да излаже све појаве народне душе у речима и делима, у колико је она недирнута вишом културом“. Само се не може извести изостављање предања која нису чисто народна. Кад бисмо то узимали озбиљно, онда бисмо морали најзад да избацимо већи део онога што сад примамо, н. пр. сву народну поезију, ако су тачни новији погледи о народним песмама. Кад се у тези вели „у речима и делима“, онда се то сме, држим, односити, у напред наведеном смислу, и на спољашњи живот, на ношњу, покућство, грађење кућа и на народну вештину уопште. Кад се за тим даље узима на око излагање народног живота, онда мора овоме, наравно, да претходи прикупљање народних предања. Ово последње, по себи, није научан посао; ту је потребно суделовање и интересовање нестручњака. То се исказује и у образовању општих фолклористичких удружења. Ну ипак се мора рад вршити под научничким надзором. По моме мишљењу, за данас је баш прикупљање најважнији посао. Што се мене тиче, празнајем отворено, да ћу сматрати свој лични задатак свршеним, кад прикупљање у Баварској буде имало довољног успеха. Већ при самом скупљању мораће да се испољи узајамни утицај немачких удружења за фолклору. И сами упитни табаци (листови), који се са разних страна издају, показују знатно међусобно утицање. Ну укупно кад се узме, сабирачки рад појединих удружења још је без везе. То се мора изменити. Она треба да буду у непрекидном додиру, треба да се међусобно потпомажу. Многе заблуде, многи посао уштедео би се, кад би се фрагментарна грађа једнога архива могла одмах допунити из неког другог архива. А то је само тако могућно, кад бисмо имали заједнички орган, макар тромесечни Гласник, који би доспевао у руке свима члановима; овај би имао да доноси упите, кратке вести о особеним наласцима, н. пр. и о ретким

штампаним издањима фолклористичке садржине, да саопштава добра и лоша искуства из сабирачког рада, практичне упуте. Предавања са заједничких састанака историских удружења подстичу, у најбољем случају, само поједине раднике, за велику већину скупљача она су изгубљена

Оно што је прикупљено мора најпре, да би имало утицаја, да се штампа, разуме се, пречишћено и уређено. Кад би се одмах доносиле расправе, критичне прераде градива, то би било сувише рано. Избор и схватање увек су субјективни; доцнији испитивач морао би увек изнова да преради сву рукописну грађу. Тако ће разлагање о немачкој народној песми да буде вршак радова ове врсте; али пре тога су потребна врло многа покрајинска, чисто објективна појединачна издања. Ма колико да вреди лепо издање вестфалских песама од Рајфершајта, ипак не може оно да послужи као углед; иначе би се морао у свакој сабирачкој области изнова да предузима цео научни посао упоређивања, морао би се увек изнова исправљати и допуњавати према новој грађи. Ну појединачна питања требала би у будуће да буду бар толико у вези, што би се држала по могућству, истог, опробаног распореда и једнаког бележења бројева. Можда би било умесно, ради опште заједнице, да се изради обавезан правилник типова.

Да би смо навели, ради поређења, једну област спољашње фолклоре, приметимо, да се при грађењу кућа опажа иста потреба у материјалу. Кад би се одмах н. пр. критички и историски расправљало о грађењу кућа у Баварској, то би се морао за тим за све околне земље један део изнова обрадити, пошто облици свуда далеко допиру изван земаљских граница. Велико дело немачког архитектонског савеза о немачкој сељачкој кући, истина, прибрало је већ много и веома олакшава преглед. Али ипак чини оно само привремено завршен рад, и од трајне вредности је само, можда, што се тиче брижљиво изнесеног градива; у појединим областима има још сувише мало претходних радова.

Само на основу веома обилатог и брижљиво издатог градива можемо у опште да ваљано одговоримо другој задаћи: „в) да историски и критички пратимо изјаве народне душе у току времена“. Ова је задаћа чисто научна и мора то остати. Фолклористички материјал мора се испитати у погледу поузданости, старији извештаји морају се претрести у погледу њихова извора а често пута и смисла, поступни низ појава мора се уредити историски, па и географски. То може најпре да се изврши за мање области. Ну, пошто немачки народ живи не само у Немачкој, него и у Швајцарској, Аустрији, па и Америци, то се фолклористичке појаве провлаче у непрекидној вези и поступности кроза све ове земље; с тога се завршан рад може постићи само захватањем у суседне земље и њихове збирке. Рад мора

да застане, кад се наиђе — као што је често пута, на жалост, случај — на неиспитане суседне области. Критичко излагање прикупљеног градива подељено је, према самој природи посла, пре свега између историчара и филолога. Историска фолклора не може, до душе, само садашњицу да узима у вид; али се може замислити да она обради један одсек прошлости, н. пр. 16. век, а да не гледа унапред, и да излаже стање, обичаје, погледе пређашњих столећа, ових самих ради, макар се њихове последице и не пружале до данашњице. У једном правцу мораће негативна критика нарочито снажно да захвати: против преухитреног свођења кáжа, бајака, прича и празноверица на старо немачко незнабожачко доба. Једна од најзахвалнијих задаћа научних удружења је у томе да исправљају у овом правцу извитоперена народна схватања и да предупредe многе злоупотребе.

Ну историско пропраћање појава није могућно у свима областима по истој методи и у истом обиму, и ако је свима, по свој прилици, заједничко путовање и мешање. Два примера ће то објаснити. Код народне песме налазимо највеће промене праоблика, у многим случајевима сасвим различите појединачне песме или њихове саставке слепљене, често пута и без смисла, у нову целину или повезане посве лабаво. Број самосталних прапесема једва се може прегледати, оне су у непрекидном току. Компилације и сакаћења пружају интереса и подстицаја и научним истраживачима, баш као историске појаве. Ловећи само „праве, првобитне песме“, што је некада филолозима био претежан посао — ваља се сетити Омира и Нибелунга — испитивачи су морали сувише да занемаре и презру живе, снажне, конкретне облике. А млађи облици у народних песама нису увек баш најгори. Па ипак ће прापесма највећма да привлачи истраживача, јер често пута је довољан један поглед у старије записе или у варијанте из садашњице да се дозна ласно и поуздано првобитни смисао и облик.

Сасвим друкше стоји ствар при грађењу домова. Овде има у Немачкој свега 3—4 типа; али је сваки добио небројене, за живот способне и по себи савршене одлике. Градиво из прошлости је веома незнатно. Овде се не може говорити о заједници свих типова или о пратилу. Разлика конкретних појава не састоји се овде — ако одвојимо неприкладне, са свим модерне грађевине — у већој или мањој „исправности“, већ у конкретном остварењу основне замисли. Овде се мора друкше рашчлањивати него код народних песама. Али баш за ово не достаје довољно статистике, Под-типови морају се потражити, морају се за тим, опет статистички утврдити њихови односи према племенским границама, привредним приликама, облицима земљишта, према изобиљу у дрвету или камену, према историским догађајима, према именима места и поља. Још је историски развитак сељачке куће — од

прилике од 15. столећа на овамо — скоро непрелазним јазом одвојен од прастаре и предисториске, па ипак ће та веза једном да се нађе, можда поузданије него ли у погледу обичаја и вере — као што се може надати према књизи Стефанијевој „О грађењу домова у Германаца“.

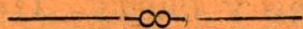
Подаље од стварнога и историскога води нас трећа задаћа: „трагати за физиолошким (као и психолошким, додајем ја) и историским узроцима, који су произвели и потхрањивали изјаве народне душе“. Ова се задаћа често пута тесно спаја са пређашњом шта више, пре систематске разраде фолклоре, ове су последње сврхе често пута више него што треба ступале на прво место. Примамљиви погледи у прастаро доба привели су, уопште, велики број радника науци о народу. Много што шта од величанствене позадине прича и празноверица морало се срушити, а друго долази за тим на ред. Научило се више и трезвеније радити. Ми се још дивимо песничкој творачкој снази у Уландовим лепим тумачењима прича, у Хилдебрандовим објашњењима дечјих песама, али им толико не верујемо, као пређе. Књига народног економа Бихера „О раду и ритму“ може да послужи управ као модерна прѐмица. Скоро до последњих питања о постанку ритмичне поезије писац нас води по поузданом земљишту чињеница, без скокова, без усиљавања. Дубље продирање у природне појаве, нарочито светлосне, у шуми и пољу, почиње да нам расветљује понеку утвару и празноверицу. Код народних песама, бајки, загонетака не устежемо се више, да ове лепе творевине рашчупамо у најмање делиће, и да тим потражимо унутарњу суштину и законе развића народног духа, да тако доспемо до оног извора у народној души, из којег је потекла народна појезија. При проучавању грађења кућа моћи ће се разазнати узроци самосвојности из потреба и вештине прастарог доба, из утицаја климе, из промена привреде, као и узора из старијег завичаја или у суседа. И тако ће се морати мерити народни обичаји и веровања, народни морал и језик према физиолошким условима у народу, оцењиваће се према утицајима са стране, у току историског развитка, и према аналогјама примитивних културних народа у садашњици.

Ну, ако се мисли, да ће се најзад сва фолклора моћи сабити у једну апстрактну формулу, која ће, као нека клица, садржавати у себи свеколико развиће до данашњице, онда ће се на то још дуго чекати. Народна психологија извући ће, ваљда, последњу и највећу корист из наше науке, али ми имамо још да крстаримо по дубљим пределима, по стазама многоструко преплетенима, и да обрађујемо, одмереном поделом рада, као скупљачи, издавачи и описивачи стварнога, упоредне изјаве народне душе, ње саме ради, скромно, али не мање задовољно.

П. М. Илџџ.

СА КОНГРЕСА НЕМАЧКИХ ПРИРОДЊАКА И ЛЕКАРА У ХАМБУРГУ 1901 ГОД.

У Немачкој постоји, има скоро 80 година, удружење природњака и лекара, које броји неколико хиљада чланова из свих европских и многих ваневропских држава. Оно држи сваке године по један састанак у месту, које на претходном скупу одреди и претреса поједина питања из целокупне медицине и свих грана природних наука.

Предпрошле, 1901, године у месецу мају добијем писмо од Dr. Л. Проховника из Хамбурга, у коме ми као секретар конгреса антрополошко-етнографске секције за ту годину, изјављује жељу да би се секција радовала ако бих пристао да на конгресу, који ће те године бити у Хамбургу од 21—28 септембра (по нов.), држим говор о каквом етнографском или антрополошком питању, а још више ако би то питање било из области српског народа. Сама понуда, ма и у облику једне жеље, чинила ми је велику част, те у начелу нисам имао шта да се предомишљам. Било ми је стало само до тога да изаберем тему, која ће својом важношћу бити достојна пажње учених слушалаца и која ће моћи да изазове њихово интересовање. Имајући нарочито ово последње у виду а при том и жељу секцијоног секретара, коју ми је у писму нагласио, ја сам гледао да тема буде из данашњег живота српског народа, али таква, која ће пробудити код слушалаца усмену на далеку прошлост осталих културних европских народа. Учинило ми се да ће питање о првобитном постанку бракова, које још и данас има у Србији својих примера у отмици девојака, давању „обиљежја“, „дарова“ и т. д. бити у стању да одговори горњим захтевима. С тога се решим да узмем за предмет говора тему *Die Sprigen der Raub- und Kaufehe bei den Serben*. (Трагови отмице и куповине девојака у Срба). Оба ова обичаја вршена су код европских културних народа још у старом веку, па су доцне са наступањем средњег века са свим ишчезли и до данас се само понегде у предању одржала.

Са колико је задовољства ова тема прихваћена видео сам из писма Dr. Проховника, које ми је као одговор на доставу теме писао. Избор теме је, како ми он јављаше, врло добар, само стоји до тога да сигурно дођете. Чим је програм конгреса штампан обратило ми је се и уредништво „Нове Слободне Цресе“ с молбом за дозволу да може после конгреса донети у свом листу извод из моје расправе.

22 септембра, у вече, стигао сам у Хамбург, баш онда, кад је руски цар, враћајући се из Француске, ступао овде на немачко земљиште. Хамбург, који је иначе врло жив, показивао је овога вечера море од народа. Урођена радозналост немачка

достигла је овом приликом врхунац свој Све скоро, што живи у овој приморској вароши, мало и велико, сирото и богато, беше похитало да вечерас, можда први и последњи пут, види најмоћнијега владооца најсилније државе у свету. Појам о величини и сили Русије ни приближно се не схваћа у Србији као у Немачкој. Њихов до данас највећи државник Бизмарк рекао је једном приликом: „Ми Немци не бојимо се никога осим Бога“, али ја из искуства знам да сваки Немац у души признаје да се Немци осим Бога боје још и Руса. Тога вечера па и сутра дан говорило се и писало се само о руском цару.

Први дан конгресова рада протекао је без мога суделовања, јер сам из раније добивеног програма био информисан да је овај дан, управо његово после подне, било одређено за састанак и упознавање чланова у Концертној Сали и присуствовање ватромету, који је давала општина на Аусен-Алтеру у част доласка гостију.

Тек сутра дан, у понедељак 23 септембра у 10 сах. састао се конгрес у Концертној Сали у прву општу седницу, на којој је први секретар управе друштвене проф. Др. Филер поздравио госте добродошлицом у име управе, за тим председник општине Др. Хохман у име Сената и на послетку тајни саветник проф. Др. Најмајер у име хамбуршког Ученог Друштва. На све поздраве заблагодарио је председник друштва проф. Др. Хертвиг из Минхена. После ових поздрава држао је говор проф. Лехер из Прага о Херцовом открићу електричних таласа и даљем усавршавању овог проналаска.

Прва седница антрополошко-етнографске секције држана је овога дана по подне од 2—4 сах. а отворио ју је Др. Проховник својим говором „О развиту антрополошко-етнографских студија и збирка у Хамбургу од 17 столећа до данас“. Главни списи и збирке јављају се управо од педесетих година прошлог столећа па на овамо. Њихова појава и напредовање стајало је у нераздвојној међусобној вези. Скупљани и доношени предмети из разних делова света, како из области антропологије тако исто и они из области етнографије, изазивали су код антрополога и етнографа интересовање, испитивање и опис, па следствено томе и публикације нових радова из поменутих области.

После говора Проховникова дошао је на ред проф. Стида, из Кенигсберга, који је говорио „О инфибулацији код Грка и Римљана“. Тема, о којој је Стида говорио била је пре тога на 2 године предмет краћег разговора на конгресу у Минхену. Тада је, каже, у кратко саопштио да је у старим делима нашао помена о овом обичају код Грка и Римљана, па је доцније, трагајући за њим, познао га и у детаљима. Са речју инфибулација означавали су ови народи радњу, која се састојала у

томе што су на пенису вештачки навлачили његову горњу кожу, с намером да је у том стању што дуже задрже. Изгледа, како Стида каже, да су се у овој радњи две методе употребљавале: једна по којој је навучена кожа на пенису одржавана помоћу једног прстена, који је одозго на пенис навлачен и друга по којој је навучена кожа више главе пениса једном траком везивана. Прва метода била је много познатија и распрострањенија. Две бронзане фигуре, једна у римском музеју Кирхеријануму а друга у Бечком дворском музеју, показују прстене на пенису. Ова метода инфибулације вршена је највише на младима и музикантима, хотећи их тиме у полном сношају спречити и тако им глас (за певање) сачувати. Стида спомиње интересантни предлог халеског проф. Вајланда из почетка 19 столећа, који је ову методу предлагао за младиће, да би се умножавање становника спречило.

Друга метода инфибулације била је слабије позната и често пута са првом индетификована. Многе слике младих и старих људи, нарочито глумаца и гладијатора на старим етрурским и грчким вазама, утврђују несумњиво да је и она у обичају била. Побуде за ову врсту инфибулације биле су са свим друге од оних у првој: осећање стида. Голо тело и го пенис нису изгледали непристојни према ондашњем обичају, само ако је глава пениса била сакривена. На сличне обичаје у данашње време опомиње Стида код некултурних народа.

После свршеног говора отворила се дискусија о овом предмету. Поводом мишљења Стидиног да је инфибулација са прстеном служила за постигнуће и одржање лепог гласа, проф. Ајнштајн напомиње да је у јужној Немачкој наилазио у народу на обичај да се минђуше увлаче у уши више ради тога да се сачувају од болести ушију и мозга него због украса. То исто ради се, како проф. Ленц тврди, и у северној Немачкој, с том разликом, што се минђуше ту носе искључиво као предохрана против очних и ушних болести.

После Стиде говорио је Dr. Каруц, чувар етнографског музеја из Либека „О западно афричким маскама“ Говорник је био донео са собом из либечког музеја две маске, једну, која на први поглед представља човечју главу са роговима са стране и другу, како се чини главу од антилопе, такође са роговима, на више усправљеним. Оно, на чему се највише говорник забавио и што му је дало повода да о том предмету на конгресу говори, јесте питање: какве побуде руководе урођенике да дају маскама лик човечји са додацима, који на животиње потсећају или чак и животињски лик, па да их после они при играма употребљују. Фробенијус, који је највише афричке маске испитивао и до данас се као најпозванији на овом пољу сматрао, изнео је још пре тога мишљење да животињски облик ових маски има

свога узрока у тотемизму*) (И заиста понешто и говори у прилог овог мишљења, на пример сама форма маске, за тим појава тотемизма у Африци и т. д.). Каруц устаје против овог мишљења. Он држи да постанак ових маски нема ништа заједничког са тотемистичким идејама, већ да почива на чисто реалној основи. Оне, како он вели, представљају успомену на умрлог и његове успехе у лову. И о постанку друге врсте маски (које имају човечје лице са роговима) постоје разна мишљења. Штаудингер мисли на пример, да је импорт европских ђавољих маски имао у Африци утицаја на њихов постанак, док међутим Лушан држи да су фризури косе побудиле урођенике на њихово стварање. Каруц се ни са једним мишљењем не слаже већ држи да су и овде мотиви њихови реалне природе, да потичу од правих животињских рогова и да су начињене да служе као трофеје на глави ратника, у почетку у вези са кожом животињском, слично старом германском обичају, доцније на капи или помоћу каквог кајиша за главу утврђени**), и на послетку у дрво усађени, као што је случај код камерунске маске, коју је данас присутнима приказао.

После одмора од пола сахата настала је друга седница секција, којој је присуствовала и медацинска гинеколошка група. У њој је говорио Dr. Страц из Хага „О упливу раса на облик тела и одећа женског“. Говор је био праћен кинематографским сликама. Вреди нарочито истаћи поделу раса, коју је у неколико и Фрич 1880. год. предлагао (*Geographie und Anthropologie als Bundesgenossen*), а коју Страц овде детаљно износи. Он дели расе у три групе: протоморфе, које стоје најближе типу првобитне расе, архиморфе, где долазе три главне владајуће расе, представници и носиоци културе: нигрити, монголи и средоземци, и напослетку метоморфе расе, које су постале мешавином архиморфних раса. При овој подели Страц узима као главну одлику раса целокупни хабитус и то не мушког него женског пола, који се у чистијој и лепшој форми одржао. Прошле године штампао је Страц опширну расправу о овом предмету под именом *Die Rassenschönheit des Weibes*, у коју је и његов говор са конгреса ушао.

Да споменем овде нешто, што нема научне вредности али што је код мене у пријатној успомени остало. Овога дана после седница био је у 6 и по сахати после подне ручак код Проховника, на који је било позвано 25 гостију. Од њих су били, како сам могао видети, скоро половина пријатељи и познаници домаћи-

*) Тотемизам је веровање код појединих племена нижег ступња културе по коме дотично племе доводи своје порекло од неке животиње: курјака, медведа, лисице, тигра и т. д.

**) Сећам се да је пре неколико година један адвокат бранећи свога клијента морао пред судом прибављати доказе да су у старо време краљеви носили полове на глави.

нови, а друга половина, у коју сам и ја долазио, странци, које је домаћин хтео нарочито својим гостопримством почастивати. Од странаца, које сам овога вечера познао били су: један Јапанац из Јохокаме, један Американац из Сент-Луја а други из Бруклина а остали из разних европских држава. Вечера, која је трајала од 7 до 10 сахати у вече, била је богата и пребогата а гостопримство домаћиново усрдно и искрено. Из здравице домаћинове гостима могло се видети да нас он дочекује као домаћин своје куће и опуномоћени домаћин општине хамбуршке. Разговор за време вечере и после вечере био је интиман и пријатан а говорило се о разним стварима. Немци домородци нарочито су се интересовали за научне и политичке прилике нас странаца. У разговору са проф. Стидом и Др. Хагеном дознадох да су њих двојица, после једнога конгреса у Бечу, правили са једним већим друштвом екскурзију по Босни. Том приликом, кажу, придружио им се у Броду и један Србин мухамеданац, професор из Србије, и путовао је са њима за све време њиховог бављења у Босни. И ако сам знао да то лице, чије су ми име и презиме тачно казали, није било никад мухамеданац, ипак у интересу свог угледа и угледа свих професора у Србији, био сам принуђен оставити поменућу господу и даље у дубоком убеђењу да су они заиста са професором мухамеданцем путовали! У 12 сахати ноћу гости су, заблагодаривши домаћину, оставили његов дом и отишли у Зоолошку Башту, на музички концерат, који се сваке недеље два пут даје.

Сутра дан, у уторак 24 септембра у 9 сахата пре подне, била је трећа седница антрополошко-етнографске секције, на којој сам држао говор ја „О траговима отмице и кривине девојака у српском народу“. О овој теми штампана је прошле године у 64 „Гласу Академије Наука“ моја опширна расправа а и г. уредник „Караџића“ приказао ју је у мартовским свескама „Кола“, те није нужно даље што год о њој овде говорити. У 15 свесци „Међународног Архива за Етнографију“ (Archives Internationales d' Ethnographie) изашла је иста расправа знатно скраћена на немачком језику под именом, које сам горе у почетку овог извештаја споменуо.

После мога говора наша секција је према раније утврђеном програму имала да иде на седницу географске секције, на којој је Др. Филборн из Хамбурга говорио „О земљама и племенима на источној обали језера Њасе“. Говорник се бавио у немачкој источној Африци неколико година и пажљиво проучавао орографске, хидрографске и климатске прилике земље, а нарочито пак проучавао је народ, негову обичаје, начин живота и економске односе. Многбројне врло вешто израђене фотографије разних типова црне расе из ових земаља,

фотографије одела, станова, села, разних обичаја и радњи у пољу и на дому и т. д. приказао је вештачки помоћу електричне светлости.

Овога дана после подне држата је четврта седница у 2 и по сахата у једном одељењу главне полиције. Говорио је Др. Рошер из Хамбурга о теми: „Антропологија у служби криминалне полиције“. После увода о вези ове науке са разним гранама криминалне полиције говорник је устао одлучно против мишлења да је тетовирање карактерна одлика преступника, а из свога богатог искуства изнео је врло много примера, који такође против горњег мишлења војују. Исто тако и проблем о рођеним злочинцима изгледа му према свему оном, што је у своме животу видео и сазнао, још нерешен. После овога изложио је несумњиве користи, које је криминална полиција имала од антропологије, а за тим је показао постанак и суштину Бертилонових мерења тела и све ово на једном апсенику у пракци извео. На послетку је упознао учеснике ове седнице са уређењем и радом овог највећег, најчувенијег и најуређенијег полицијског фотографског завода на свету, показавши нам стотинама фотографија разних преступника, међу којима су и финија господа знатним бројем представљена! На завршетку предавања говорник је био према слушаоцима толико пажљив, те нас је фотографисао и — фотографију полицијском фотографском атељеу за успомену оставио!

Немци су врло практични, чини ми се од Енглеза много практичнији, људи. После сваког заморног рада они траже пријатне забаве, ако је иначе нема, сами је стварају. Тако је било и овога дана. Постарали су се да време, које им после седница преостане, проведу у уживању. Бродарско друштво „Hamburg — Amerika Linie“ беше овога вечера спремило банкет на својој лађи „Victoria Augusta“ и позвало на исти 400 чланова конгреса. Остатак чланова конгреса беше позван од Сената у општинску кућу на закуску. Шетња по Лаби и банкет на лађи беху много примамљивији, те је услед тога била настала читава јагма око оних 400 карата. И овде су, како ми се чини, остављали странцима избор на вољу те ни мени не беше тешко решити се на коју ћу страну. Гости за банкет имали су да дођу у 5¹/₄ сах. на пристаниште Сент Паули, где су биле спремне две велике речне лађе да их одвезу на морску лађу „Victoria Augusta“ која се беше усидрила на Лаби на 50 – 60 км. ниже Хамбурга. Шетња низ Лабу спада у најпријатније излете, који се могу правити у околини Хамбурга. С једне стране равна и ниска а с друге, права противност томе, уздигнута и брежуљкаста, шумом покривена, величанственим парковима и вилама окићена обала изазива дивљење хармонији природе и ума човечјег. Читава два и по сахата пловили смо низ Лабу, која се овде у право

море претворила. Око 8 сахати указа се пред нама море од свстлости, које у толико веће и величанственије биваше у колико му се више приближавасмо. То беше „Viktoria Augusta“, коју наши домаћини беху окитили хиљадама електричних сијалица најразноврсније боје. Наш долазак поздрави војна музика а на улазу у брод дочека нас домаћин, вице-директор друштва, са неколико љубазних речи, па нас по том проведе кроз лађу и показа сва одељења овога колоса, највећега, најлуксузнијега и најлепшега од свих морских бродова не само немачких него и свих осталих, који улазе у хамбуршко пристаниште. На послетку дођосмо и у салон, који величином импонује унутра исто онако као његов брод с поља. Овде тек види човек на што су утрошени шест и по милијона марака, док је саграђен овај брод. Далеко би ме одвело кад бих овде казао све, што сам видео и чуо овога вечера, али огрешио бих се, држим, о своју дужност, кад бих пропустио поменути здравицу вице-директорову. Немци су врло свесни своје величине али исто тако знају откуд им она долази. Њихови трговци, индустријалци, политичари, сви од реда, знају да је наука начинила Немачку великом. То се и овог вечера потврдило. Представник једног великог приватног, чисто трговачког удружеља, вице-директор бродарског друштва и наш вечерашњи домаћин у здравици својој рекао је да су немачки просветни радници, немачки научари, на првом месту професори и лекари својим умом и неуморним трудом испитали копно и море, створили прве бродове на води и железнице на копну, створили средства за развитак индустрије, спремили немачки народ за данашњу економску утакмицу: они начинили Немачку великом и чувеном на копну и на мору.

После вечере музика је концертирала неколико одабраних комада и све ово завршено је једним великим ватрометом. Око 11 сах. гости су се растали од својих домаћина, а око 1 сахата после пола ноћи стигли су у Хамбург.

Сутра дан, 25 септембра у 9 сахати пре подне, била је у етнографском музеју пета седница наше секције, на којој је Др. Хаген, чувар музеја, држао говор о неколиким важнијим одељењима овога музеја. Пре него што пређем на сам говор изнећу укратко, нешто, што сам о овом музеју дознао и што ће по свој прилици и читаоце занимати.

Хамбуршки етнографски музеј није немачко-национални, још мање провинцијални, већ чисто интернационални музеј. Практична страна Немаца испољава се и у овом музеју доста јасно. Хамбуржани тргују највише са прекоморским земљама и народима, па да би могли своје продукте успешно протурати у трговачком промету, они се труде да добро проуче те народе и њихове земље, да дознаду шта треба тим народима за куповину а шта им преостаје за продају. А да би могли све то добро упо-

знати, они скупљају њихове рукотворине, доносе их у своју отаџбину, образују музеје па их ту пажљиво студирају и описују. Музеј се датира од 1850 год. и премда је од постанка био у државним рукама ипак је за дуг низ година таворио јадне дане, живећи скоро искључиво од поклона. До 1878 год. носио је име „Културно-историјски музеј“, па је тек тада добио данашње име: „Museum für Völkerkunde“. За читавих 28 година (од 1850—78) директори његови нису били у стању да прикупе више од 700 предмета. Године 1878. буде му за директора наименован многозаслужни и у аналима овог музеја никад незаборављени Лидерс, који је за 18 година свога брижљивог и труднога рада успео подићи га на висину, на којој је с поносом могао носити име правог интернационалног музеја. После смрти овај неуморни трудбеник и његов искрени пријатељ оставио му је 12,000 етнографских предмета а уз то и завештање од 10,000 марака, од чијег ће се интереса куповати само ретке етнографске ствари. Од његове смрти рукује музејем такође вредни Др. Хаген, који га је за ово кратко време обогатио са 5000 нових нумера и тиме ставио га у ред најбогатијих етнографских музеја у Немачкој. И ако стоји од постанка у државним рукама ипак је тек 1872 год. добио први пут државну помоћ и то само 600 марака годишње. Од доласка Лидерсова за чувара и управника побољшано је све па и државна материјална помоћ порасла је знатно и доцне из године у годину непрестано се увећавала, док 1899 год. није достигла суму од 6000 марака за набавку етнографских и 2000 марака за набавку преисторијских ствари, које од 1896 године нарочита одељења у етнографском музеју сачињавају. Поред ове суме даје му се још 1500 марака за библиотеку, 1000 марака на трошкове административне природе и 200 мар. годишње на потпору јавних музејских предавања, која се од 1896 године редовно у зимским месецима држе. Осим овога постоји нарочит кредит од 10.466 мар. за управника, цртача и послугу. И ако музеј простором знатно оскудева, јер нема своју зграду, ипак унутрашњи зналачки распоред појединих етнографских области и предмета карактерише врло лепо велику спрему и необичан труд његовог управника. Да се вратим на пету седницу антрополошко-етнографске секције. Овога дана била је, као што сам горе напоменуо, седница у етнографском музеју. Говорио је Др. Хаген о трима најновијим збиркама: о старинама из Бенина (Африка), збирци Штребевој и збирци са Мати-острвља (Matty-Sammlung). После кратког географског описа Бенина и његове негдашње доста знатне културе прешао је на одело, накит и оружје његових становника, за тим на неколике фигуре, које представљају људе и животиње и на послетку на разне бронзане рукотворине: прстење, гривне, тесгије, чиније и т. д..

Од три велике Штребелове збирке, које су за познавање Средњег Мексика од неизмерне вредности, последњу, која је нађена у развалинама Веракруца, добио је Хамбург. (Прва је у берлинском а друга у лајпцишком музеју). Ствари ове збирке могу се поделити у главном у 2 културне групе: северну, којој су творци становници из Кветлаштана и јужну коју су оставили Тотонаци. По културној висини стоје обе једнако. И једна и друга имају исте предмете: наките и разно земљано посуђе. Посуђе је махом беличастом бојом бојено и врло много са орнаментима разних животиња украшено. Од накита је нађено бакарно прстење у филигранској изради, комадићи од обсидијана, горског кристала, нефрита и т. д.

Становници Мати-острва заузимају нарочит положај међу становницима Оцеаније. Са свим су другачији од суседних племена Меланезије а етнографски, антрополошки и по језику припадају несумњиво Малајо—полинезцима. Хамбуршки музеј добио је са овог острвља богату збирку оружја (буздована, дрвених мачева, разног другог оружја са зубима од Ајкуле) и посуђа, махом дрвеног, све скоро са врло лепим орнаментима. На завршетку показао нам је Др. Хаген преко 150 цртежа и на 450 диапозитива од разних предмета, које је он сам израдио за музејска јавна предавања.

После овога говора, који је трајао до 11 сахати, било је разгледање „Музеја јапанских вештачко-занатлијских предмета“, који се по богатству може рачунати у најбогатије збирке јапанске у Немачкој. За тим је седница завршена око 12 сахати.

Овога дана после подне била је шеста седница антрополошко-етнографске секције, на којој је говорио проф. Клусман из Хамбурга о антрополошким и етнологским питањима, која су изазвали најновији списи Омерове литературе: „Полифем Горила“ од Цега и „Омерова Одисеја мистериозан епос“ од Шрајнера. О првом делу говорник је нешто мало рекао и то више у иронији а о другом, чији писац тврди да су догађаји у Одисеји црпљени не из грчке већ из славне и сјајне историје израиљског народа, говорио је опширно побијајући мишлење Шрајнерово и утврђујући при том крајње тачке грчке колонизаторске радње на Средоземном и Црном Мору, која је епосу за основу узета.

На истој седници приказао је Др. Плејте из Лајдена неколике фотографије са острва Бали (Сунд. Арх.) а с тим су и наше секције седнице завршене.

Овога вечера у 8 сах. био је банкет у великој сали Зоолошке Баште, који су приредили сами учесници конгреса и на ком су скоро свих 2700 чланова учествовали,

Сутра дан, 26 септембра пре подне, све секције природних наука имале су заједничку седницу, на којој је говорио професор

Циглер из Јене о „Садањем стању Десцендентне науке у Зоологији“. После подне истога дана било је разгледање провинцијалног музеја у Алтони. Овога дана био је у главном завршен рад многих природњачких и медецинских секција, те је сутра дан највећи део чланова употребио време на разгледање Хамбурга и његових знаменитости.

Dr. M. V. Смиљанић.

Српске народне приповетке

Синџир и шеријет, (српска народна мусломанска приповјетка из босанске Крајине).

Још бирвактиле, док је Хак-т-ала' ибрет чинио по свијету, за свакакве људе и показивао, да је свака ствар на дунђалуку постала по његовом сурету; док су сви мил'ети, незнајући за друге кануне и шеријете, једино се уздали у Њега, — тада је по Његову Хемеру висио на средини неба један велики синџир и, могао га је инсан са земље дохватити. Тај синџир Хак-т-ала' је оставио за то да се по њему могу познати хрсузи и људи од хака. И ко би гођ, ако је кривац, за њега прихватио, томе би Хазрети Хазрајил еџел учинио; а ко био хак, тај би остао саглам, читав и нур би га осв'јетлио, да се гледаоци освједоче; ко је крив, а ко ли прав.

Једноч тако украде неки хрсузин неком зенђилу чо'ј'ку сто дуката, и да би их што боље осигурао, а и од себе сумњу одбацио, метне дукате у штап, који је био шупаљ а могао се и затворити, да се није примјећавало. Онај богаташ се присјећав'о на овог хаинива, јер је он много зла у тој касабџи чинио. Овај је то од себе одбацив'о, али бош. Прочује се и по свјема џематима и мелџис осуди, да иду под синџир. Хрсуз се томе противио, али морадоше ипак кабул учинити.

И — одоше.

На мјесту, ће ће кривац доћи, силни се је свијет искупио. Хазрети синџир мирно је висио из неба, а свијет је у њега гледао, к'о у какав деџлет. У томе дођу кривац и богаташ са мелџисом. Кривац је носио свој штап у руци, у којем су биле сакривене паре, што их је украо....

Прикуче се синџиру, раставе кривца, који приђе управ под синџир. Мелџис заповједи, да прихвати за њега... Свијет избуљи очи и гледао је само, кад ће Хак-т-ала' свој емер учинити. Таман, кад је кривац шћео да ухвати за синџир, присјети

се, да му је штап у руди, у ком су били сакривени украдени дукати богаташеви. А без-бе'ли, он је знао, да је крив и да ће Бог ђен'лешанум за то га ибрет учинити само онда, док су новци уз њ' га... Близу ту био је и богаташ, и овај му пружи штап, као да га прихвати, док он, оно изврши, што му је заповиђено. Богати није знао за 'инлу, па узме штап. Сад кривац приђе, ухвати се обема рукама за синџир, који мало дрхтне и, пошто га је испустио — наједноч се смркне као ноћ и у тој тами синџир се уздигне у небо.... Кривцу не буде ништа; узме свој штап и тако се разиђу.

Кад се је тама разбила, а то је било тек сутра дан, нађу на оном мјесту, над којим је синџир висио једну велику књигу. Кад су хоће књигу проучиле кажу свијету, да је то књига Шеријет, и да ју је послао сам Велики Алах, да се сваком по њој суди. Још су говорили, како пише у тој књизи, да се Хак-т-ала расрдио на дунђа, јер су почели и њега варати....

Ето тако је постао шеријет и турски суд (право), који казни кривца макар код њега и не била украдена ствар.

По причању Абдулрахмана Талунџића, началника у Ст. Мајдану

Забилежио

Св. Л. Ђулибрковић — Рисовчанин*)

Помогао му свети Ђурађ. Оно ти је, љето моје, био цар, и, имао сина јединца. Кад је царски син већ на женидбу био, дође му у сну лијепа, лијепа, Бого миљени, лијепа цура, као загоркиња вила. Па му каже: „Тражи ме, пођу ти, поћи и сретан ћеш бити!...“

Сјутра дан, добри друже, ко ли јаднији и жалоснији од Царевића? Диј ти нађи ону љепотицу, што му је на сну изашла!..

Ајде, како му драго, дан по дан, а Царевић се суши као клипа. Нико не зна шта му је. Цар навалио на њ, да му каже, зашто се тако суши и за чим он тако вене? Јес' да, он не ће, па неће да каже! Цару се додја, па заповиједи да се посјече. Целати одведу Царевића, ама им се сажали, и, мјесто царског сина, посјеку пијетла, да само оно мјесто окрваве...

Царски син упути се у свијет, па хајде од немила до не-

*) Тумачење турскијех ријечи: бир вактиле — прва времена; Хак-т ала' — праведни Бог; ибрет — чудо, наказа; — дунђалук — свијет; сурет — подобије; мил'ети — народи, расе; канун — право; шеријет — суд; емер — наредба, заповијед; инсан — човјек; хрсуз — лопов; хак — правда; Хазрети Хазрајил — Свети Архангел; еџел — крај, смрт; са-глам — здрав; нур — света свјетлост; зенђил — богат; хаинин — лопов, неваљалац; касаба — варошица; џемат — дио вароши; мелџис — вијеће; кабул — задоволење; девлет — светачко приказање; без-бе'ли — одиста, заиста; ђен'лешанум — слава му, нека му је слава; бош — ништа; хин'ла — пријевара, подвала.

драга, а због јогунлука, што није цару — оцу повјерио, шта му лежи на срцу... Срећом, Царевић дође у једну варош, а телал виче: „Чуј! почуј! оксица, тај и тај, тражи слугу двадесет и четири сахата, а за двадесет и четири дуката. Ко је вољан и оран, нека одмах дође у службу!...“ Царевић се пријави, газда га узме. Па одмах нареди, да га зашију у врећу, па однесу у поље. Царевић пристане. Из поља однесу га на једно брдо. На том брду царски син молио се је Богу и Св. Ђурђу, не би ли икако ону дјевојку нашао, која му се је у сну приказала. У сну му се јави нека слика и прилика и рекне: „Сјутра, кад устанеш, три пута се прекрсти, спомени Бога и Св. Ђурђа, па отклен сунце гране, скочи на ону страну. Ту ћеш наћи сила оваца, то су овце св. Ђурђа. Са чобанима отиди к дворима. Св. Ђурађ узме те у службу, све ће ти кључе дати, и реће, гдје смијеш ући, а гдје не смијеш. Ти ондје ући ће ти буде забрањено, и наћи ћеш шта тражиш...“

Царевић тако и учиних, како је у сну чуо. И збиља, нађе велико поље, на пољу сила оваца. Са чобанима оде у дворе Св. Ђурђа. Сјутра дан, Св. Ђурађ дадне му кључе, и заповједи му, како ће се владати. Чим је Св. Ђурађ, милост га било! отишао, а Царевић, ајде, ајде, па отвори ону башчу што му је речено, да не отвара

Кад тамо, а оно она његова љепотица у башчи! Она га лијепо поздрави и дочека, па га насвјетује да све исприча Св. Ђурђу, што се је с њим збило.

Царевић све потанко исприча Св. Ђурађу своје житије. Свети Ђурађ му рече: „јеси ли нашао што си тражио?“ Он одговори: „јесам...“

„Па шта би сад најволио?“

„Најволио бих, рече Царевић, да сам код куће!“ Добро, и то ће бити, ал' упамти ово: „у добру се не понеси, Богу се моли, Божје свеце поштуј, сиротињи и уцвиљеним буди добар“.

Царевић омркне у двору Св. Ђурђа, а осване у двору свога цара — оца са својом драгом.

Послушао је савјете св. Ђурђа, добро му је било, ако је жив, и сад му је добро...*)

ман. Озрен, 1901. год.

ПРИВИЉЕЖИО:

ПЕТАР СТ. ИВАНЧЕВИЋ,
ЈЕРОМОНАХ.

*) Чуо сам у селу »Кмећанима« код Бања Луке од Глише Пећанца, мајстора сеоског....

Ситне белешке

Колики су некад били људи а колики ће бити. — Прича се да су некад људи били много већи но сад што су и звали су се џиде или џидови. Њихове су цеванице биле дебеле као сад што је човек око паса. Ови су џиде постајали све мањи и мањи док су дошли на данашњу меру. Данашњи ће се људи смањивати све више и више док не постану тако мали да ће се на папрат (траву) пењати.

По причању у Кучима у Црној Гори забележио

Т. Петровић

Човек је на мери исто онолико тежак са оружјем колико и без оружја, причају стари Црноговци у Бериљу, у округу топличком.

Теод. Петровић

Откуда човеку чашица на колону. — Бог је најпре створио све животиње па напоследку човека. Њему даде разум и велику брзину те је могао сваку животињу стићи и од сваке побећи. Човек се користи овим даровима, те животињама толико досади да се скупе и отидну Богу на тужбу. Тада Господ створи човеку на коленима чашицу и тако изгуби пређашњу брзину.

Забележио у Бериљу у округу топличком, од старих Црногораца.

Теод. Петровић.

Црква се може подићи на место џимије само кад се из четири ћошка извади по један камен.

Причају стари Црногорци у Бериљу, у окр. топличком.

Теод. Петровић

Коњ — вампир. — Слушао сам да се и коњ може повампирити, па се претвори у конац и обавије се око човека па га дави. Тако је ноћу неког младића стезало нешто и он се целе ноћи мучио, а сутра дан је освањивао сав знојав. Нико није знао шта му је па ни он сам. Једне ноћи док је младић спавао седео је поред њега неки терзија и шио. У неко доба младић се стане страшно мучити и бади са себе све одело. Терзија тада опази да се око младића увио некакав конац па га пресече макама. Младићу одмах буде лакше и целе је ноћи мирно спавао. Кад у јутру отидну у шталу а тамо заклан коњ. Овај је коњ био вампир који је сваке ноћи давио младића.

Забележио у Ивањици

Драг С. Оцокољић*)

*) Види код речи мора у Вукову Рјечнику.

ПРИКАЗИ

Zivot i običaji Muhamedanaca u Bosni i Hercegovini, napisao Anton Hangi. Preštampano iz »Osvita«, Mostar, tisak i naklada Hrvatske Dioničke Tiskarne 1900. страна 326, са поговором на једној страни.

Књига које наслов истакосмо изашла је поодавно али у колико се ја сјећам није ни у једном српском листу приказана. Може бити да бих се и ја тешко наканио да о њој штогод проговорим, да ту скоро не прочитах биљешку у Школском Вјеснику у потоњом броју прошле године, да је Земаљска Влада наредбом од 9. децем. број 63.923|1 овог дјела већи број откупила и школским књижницама разаслала. То ме је побудило те сам књигу набавио и прочитао. Кад сам је прочитао освједочио сам се, да писац не познаје ни живота ни обичаја наших Муслимана, те ћу покушати да то и докажем.

Из предговора видимо, да је писац живио у Босни десетак година, и то у мјестима: Маглају, Лијевну, Бихаћу и Бањојлуци. Десет година није мали размак да човјек од заната проучи један народ колико толико, али да човјек живећи кроз то вријеме у Маглају, Ливну, Бихаћу и Бањојлуци проучи народ цијеле Босне па чак и Херцеговине, у коју није ни завирio — бар тако изгледа према предговору — то је невјероватно, те с тога наслов књиге не одговара садржини. Писац се је могао освједочити да обичаји ни у онијем мјестима у којима је он живио, нијесу једнаки, него су различити, а још су различитији, н. пр. они у Херцеговини од оних у Босни.

Често пута нађе се у два сусједна села различитих обичаја, различите ношње и другог. На примјер: Села испод Вележ планине у Херцеговини зову се Подвележје. Ова села нијесу од Мостара удаљена неко ни читав сахат пута, али су ипак обичаји, живот, ношња и све остало у њима друкчији него у Мостару. Муслиманка из Мостара крије се; од кога се крије неће пред њим ни проговорити, јер је то велики ђунах — гријех — да јој други аваз — глас — чује, а нарочито иновјерац. Муслиманка из Подвележја се не крије, но иде отворена. Она ради све пољске радове, чува стоку, а чувајући, уз какав ручни рад, пјева и попијева, да се разлијежу брда и долине. Ако јој дођеш у кућу, па ако си и иновјерац, послужије те, говори с тобом; још ако је млада невјеста изуће ти и обућу, таман као да си дошао у православну или католичку кућу.

Или на примјер: Гацко је у Херцеговини као и Мостар, па чијем се гатачки Муслиман поноси, тога би се мостарски стидио. У Гацку се Муслимани међусобно на православни Божић полазе као и Срби православне вјере. У некијем селима, на примјер у Бахорима и Вратлу, налажу бадњаке, а у некојим кућама чак кољу и божићно пециво — веселицу. — Пазе православне свеце, као: Ђурђевдан, Илиндан, Прокопијевдан, Огњену Марију и друге, тиме што у те дане не раде око ље-

тине. То међу њима није нимало зазорно, док би било у Мостару велика срамота, па чак и грехота влашке свеце пазити.

Оваковијех бих примјера могао много навести, али се и из ово мало види да писац црпећи градиво из она четири мјеста, што у предговору спомиње, није могао знати и описати живот и обичаје Муслимана Босне и Херцеговине.

Писац пишући ову књигу, а нарочито живот, обратио је вишу пажњу вјерској него народносној страни; што опет не одговара наслову књиге, јер вјерски обреди једнаки су код свих Муслимана, па ма које народности они били. На примјер на страни 9—17 говори о поријеклу, о тјелесном развоју, о умјерености у јелу и пићу, о лову, о поштовању своје вјере, о поносу и карактеру, о ђеифу, о мјерама, и о новцу. То је све стрпао на 9 страна, док о вјери говори на странама 17—64: дакле на пуних четрдесет и седам страна.

Да како да је и овдје уплео још и других ствари, које нијесу смјеле никако доћи. Нарочито се је писац трудио да истакне, гдје год може, католике и католичанство, а овдје онде и хрватство. Тако на страни 28 вели: »Katolike nijesu muhamendanci mnogo proganjali, jer su oni bili mirniji i jer im se nijesu toliko suprotstavili, kao pravoslavni. Zato su opet najviše stekli zasluge naši franjevci, ti jedini čuvari katolicizma u ovim zemljama«.

На страни 29. вели, да је године 1463. Фра Андрија Звијездић добио од Султана Махмута II. ферман, по коме су католици смјели слободно исповиједати своју вјеру. На истој страни и на цијелој страни 30. говори о Фра Анти Ђурићу, којег је он затекао у Лијевну. Ту узноси његове врлине и јунаштво, па меће у уста једног старог Турчина — да како да га не именује — народну причу те вели:

»Poznam ja njega, pravi je ono čovik, išao ja za turske vlade iz Prologa u Livno, a on iz Livna u Prolog. Dogjosmo do Sturbe; ćuprije onda još nije bilo. Pratar zajaši s konjem u riku, da će priko vode, a kad je bio na srid rike, izvadim ja kuburu iza pasa pa poviknem: »Sjaši, pope«. On sjaši, a ja »Uzjaši pope«. Tako sam ga pet puta sjahivo i pet uzjahivo. Pratar ode prema Prologu, a ja natiram konja na vodu. Kad sam bio u srid vode ćujem di pratar viče: »Sjaši Turčine«. Okrenem se ja, a on kuburu u me. Tako je i on mene pet puta sjahivo i pet puta uzjahivo, a onda ode. Beli, nije mi žao, što me je sjahivo, ama mi je žao još i danas di se k..... sine ni ne ogleda za mnom«.

Писац истиче да су Мусломани поносити људи, а ја мислим да никакав поносит човјек не би ту бруку о себи причао, а још мање наш Муслиман. Ова прича постоји на више мјеста у Босни и Херцеговини. Њу је уплео у својим причама »Босанчице« Г. Мита Живковић. Да како да јој је тамо било згодно мјесто, али овдје гдје се описују вјерски обреди наших Муслимана није никако.

На страни 36. спомиње стихове из Прерадовићева Мујезина. На страни 166 спомиње Хусенбега капетана Градашчевића, само да може истакнути хрватског писца Јосифа Еугана Томића који је писао »Змаја од Босне«. и т. д.

Описујући лов на страни 11. говори само о лову са соколом. Тај лов описује по чланку г. Косте Хермана, који је чланак изишао у

»Гласнику Земаљског Музеја« у Сарајеву године 1900. страна 228. Као год што је речено у чланку Г. Хермана, тако и писац спомиње да се лов са соколом одржао само у три породице па се и код једног и код другог спомињу исте породице. Г. Ханги је овдје описао лов у кратко, док је Г. Херман много опширније и љепше.

Кад је већ почео о лову говорити, није се требало ограничити само на лов са соколом, који се — као што и сам писац вели — одржао само у двије три породице, него је требало проговорити о много опћенијем лову на животиње и дивљач, те о лову на рибе. Ова оба потоња лова су обљубљена забава наших Муслимана у свој Босни и Херцеговини. Ту је могао писац доста градива скупити, па и науци користити, ако је у тој намјери ову књигу писао.

На страни 16. и 17. говорећи о новцу вели: »Pa kako je, kod nas temeljna brojna jedinica kruna, tako je kod njih groš«. Мало даље опет вели: »Ока kukuruza na primjer vrijedi trideset i dvije pare, a pšenice četrdeset para«. Кад је темељна бројна јединица грош, а зна се да у грошу имаде четрдесет пара; од куд да она пшеница вриједи четрдесет пара? Зашто не грош, кад би то тако казао сваки и најпростији сељак у Босни и Херцеговини. Или писац није знао колико је у грошу пара, или није мислио шта је писао. На страни 21. гдје говори о џамијама, уплео је опис о постању ћилима, те вели да су донесени са истока. О њима говори на цијеле двије стране, а није пропустио похвалити фабрику владиних ћилимова у Сарајеву, и ако се баш врло мало или нимало није народ том фабриком користио.

На страни 23. уплео је народну причу о постању џамије Ферхадије у Бањојлуци. Те вели: »Kad to čuje Ferhad paša, vrlo se razljuti, zatvori Radu i njegove neimare«. За чудо да писац не зна да на једној грађевини не може бити више неимара него један. Да је писац мислио о ономе што је писао, па и ако не познаје народне обичаје, могао је бар то знати из наших народних пјесама, које је — како ми се чини — читао јер, гдје год му се згодно покаже наводи народне стихове.

Описујући пост Рамазан на страни 37. вели: »Kada su akšam klanjali, idu jedni kući, drugi u čaršiju na dućane svojim prijateljima, ali najviše ih ide u kahve. Tu oni sjede i razgovaraju, a pri tom piju kahvu, turšiju, i limunadu puše duhan i igraju razne društvene igre«. Човјек пости цио дан, не једе, не пије воде, не пуши. Дошао је акшам и прошао пост, те му се то ништа не брани, а он из џамије пријатељу на дућан да се разговара, или у кахву на разговор и да кахву пије. Црн ти је то разговор а још црња кахва, кад је човјек гладан. Да је писац мало припазио, могао би уочити да су уз Рамазан о акшамској молитви понајпразније џамије. Већина их тад сједи код куће или у дућану. Пред њим је чаша воде, лимунате, или шербета, испечена кахва, сомун хљеба и штогод од јела. Чим пукне топ или ако топ не пуца у мјесту — езан заучи, свак се тад мрси. Најприје ће исплакнути уста водом, пити се воде или лимунате, за тијем попити кахву и запалити цигару, па онда што год појести, да бар прву глад утоли. Ако је који поотишао у џамију чим клања акшам, хита кући на ифтар. Ифтар се зове оно прво јело и пиће као,

што мало на више рекох. Писац је могао о ифтару подоста написати, јер на ифтар позивају пријатељи један другога, и надмећу се који ће кога боље угостити. Акшам се по ифтару одклоња по навише код куће.

На истој страни вели: »U nekim kahvama sviraju muzikaši uz gusle i tambure, a u jednoj sjeo je eno starac, sijed kao ovca sa bugarijom u ruci i recitira pjevajući ugodnim bariton—glasom muhamedanske junačke pjesme, u kojima slavi slavna djela i junačke čine naših muhamedanaca, a oko njega sabio se je oveći broj znatiželjnih slušalaca«.

Прије свега нијесам нигдје у Босни и Херцеговини чуо да се зову музикаши. Свак ће радије рећи свирачи, или гуслар. Код нас се никакав инструменат не зове музиком, осим хармоника. Друго, нијесам опет нигдје чуо — и ако сам се родио у Херцеговини, а живио десет дванаест година у средини Босне, Посављу, Подрињу и на Крајини љутој — да се уз бугарију пјевају јуначке пјесме. Јуначке или епске пјесме пјевају се само уз гусле јуначке, а то и јест најомиљенији инструменат наших Муслимана. Уз бугарију се пјевају поскочице, љубавне и мрсне пјесме, а пјевају их млади момци, а не сиједи старци.

На страни 38. вели: »Dok se ovi tako zabavljaju u kahvanama, krenuli su već i ciganski muzikaši od kuće do kuće«. Ове народ не зове музикаши, него бубњари, по њихову главном инструменту бубњу. Осим тога нијесу свуђе бубњари Цигани, него могу бити и Муслимани. Није срамота бити бубњар, него су чак на бубњарину у стара времена имале знатније муслиманске породице и царске берате. Овакови су берати давати за учињене заслуге држави. Без дозволе онога, који је берат имао није смио нико бубњати. Тако је у Мостару имала породица Беклије берат на бубњарину за сву Херцеговину.

На страни 39. вели: »Kad zauči jacija, izlazi narod iz kahvi i ide u džamiju, da se Bogu pomoli;« Овдје писац није смио пропустити, а да не спомене најглавнију муслиманску молитву »теравије«, а могао је лијепо описати и воз — проповијед — који се готово у свакој џамији послије теравија држи.

Ето тако идући за писцем кроз књигу, могли бисмо му на свакој страни по коју погрјешку наћи, али да не дуљимо побиљежићемо само главније које запазисмо.

Описујући Бајрам, на страни 42. вели: »Уећ рано у зору писају топови, мујезини позивају са минаре народ на јутренју molitvu, sabah«. Топови пуцају само у неколике главније вароши, а по малим варошицама и по селима не пуцају. Затим се на бајрам клања сабах као и сваки дан, а тек до један сахат по сабаху клања се Бајрам. Бар овај највећи празник требало је што вјерније описати, а ето овдје је заборављен најглавнији чин бајрамски.

Описујући пут на Меку види се како је мало пазио шта пише. Да је пазио, сигурно би знао ово неколико бројака збројити. Он на страни 44. вели: да хаџије из Босне и Херцеговене први дан курбанског бајрама кољу курбане на Меки. Мало на ниже вели, да полазе четврти дан Рамазанског Бајрама, како би на вријеме стигнули да курбански бајрам откланају на Меки.

Ово је заиста обоје истина, јер хаџије не би могле иначе на вријеме стигнути, пошто им треба 45—50 дана путовати. Али да видимо како то путовање описује писац, на страни 48. »U onaj dan, u koji krenu hadžije iz Sarajeva, kreću hadžije i iz drugih mjesta u Bosni i Hercegovini i sastaju se u Bosanskom Brodu. Odavle idu obično svi u Trst, a onda se ukrcaju u poseban parobrod i zaplove preko sinjeg mora. Kod Port Saida zaplove u Sueski kanal i do malo stignu u bahri ahmer (Crveno More). Yozeći se tri dana kroz Crveno more, dodju hadžije u Jambok. To je luka Medine. Ovdje se hadžije iskrcaju i ostanu tri do četiri dana, da se pripreve za put na devama u Medinu, koji traje punih sedamdeset dana«.

Сад мало рачуна:

Пут до Босанског Брода рецимо само	1 дан
Од Босанског Брода до Јамбока	12 »
Почивања у Јамбоку	3 »
Пут по писцу од Јамбока до <u>Медине</u>	<u>70 »</u>

Свега 86 дана

По томе би хаџије закасниле у Медину за пуних 20 дана. Али то није још све; Њима треба да буду у Меки на курбан бајрам, да тамо курбане покољу и бајрам клањају. Сада да видимо како писац описује пут из Медине у Меку на страни 50.

»Dva su puta iz Medine u Meku; jedan stari pustarom, a drugi novi natrag u Jambok, a odavde parabrodom u Džidu, a iz Džide opet pustinjom u Meku. Bosanske hadžije putuju skoro uvijek novim putem, pak u Džidi pohode grob Hazreti Havve, Eve.

Pošto su se hadžije u Džidi odmorile, kreću na devama u Meku. Put iz Džide u Meku traje dva dana«.

Прије смо срачунали да су по писцу оставиле хаџије на путу у Медини

86 дана.	Задржали су се у Медини бар
3 »	из Медине у Јамбок по писцу
70 »	из Јамбока у Џиду и одмора у Џиди
4 »	од Џиде до Меке
2 »	остале су хаџије на путу како нам писац описује.

Свега 165 дана

Према томе би се хаџије закасниле за читавих 100 дана. Ето тако то увијек испане када се што год пише по разним изворима, а при томе се не мисли, како се пише.

Писац у предговору вели да је опис хаџе описао према опису Едхема Ризе. Могуће да је тај Едхем Риза живио и писао у XVIII вијеку; али онда писцу није требало истицати да хаџије полазе четврти дан Рамазанског Бајрама како могу до курбанског Бајрама стићи у Меку.

Колико се ја могу сјећати, чини ми се да је тај Едхем Риза описао овај пут у Сарајевској Нади прије неколике године, па ми се чини, да га је писац отуд и узео само не знам да ли је право узео.

На страни 63. описујући Мевлуд, заборавио је напоменути, да се тај дан у џамијама дијели шербет медовина, и да се томе дану мејтефска пјеса највише рапуву.

На страни 64—65 у кратко пише о одношају ага и кметова. Кад се је писац тога предмета дотакао, требало га је опширније обрадити. И ово мало што је описао, погрјешно је. Он вели да аге узимају закониту трећину. Може бити да се узима трећина у мјестима гдје је писац живио, али он пише обичаје Босне и Херцеговине, а у свој Босни и Херцеговини не узима се трећина. На примјер у Мостару се већином узима половина. У Гацку четврина а у Жупању чак петина и т. д.

Даље на једном мјесту на страни 65. вели: »Isto tako ne može ni kmet bez osobita uzroka i dozvole oblasti ostaviti svoga agu ili bega i преći коме drugome«. Да писац зна корјен како су постали читлуци и да иоле познаје аграрне одношаје, допустио би да не само да се кмет смије дићи аги или бегу са читлука, него да би то ага или бег у много више случајева једва дочекали. Није ми намјера да у овом приказу о томе опширније говорим, јер се о том предмету у нашој и страниј књижевности доста писало.

На страни 66. вели: »Naši muhamedanci stanuju većinom u drvenim kućam. Tek u novije doba stali su i oni sve to više graditi kuće od kamena ili od опека. Za turske uprave u ovim zemljama stanovali su skoro svi u дрвeнјагама«. А да чије су оно биле куле и чардаци, чији ли су двори и сараји, чији ли су ћошци и оџаци, што но се у народнијем пјесмама спомињу, ако не босанских и херцеговачких господара наших Муслимана? Да је писац и прије сто година па и више дошао у Херцеговину не би ни десетог Муслимана видио у дрвењари. Ово је писац само због тога исписао, да истакне, како је Муслиманима много боље од како је Босна окупирана, него што им је било под турском владом.

На страни 68. говорећи о коњу вели: »Kad se basi na sapi debela glogina«. За чудо ми је, да писац не зна, који се дио коња зове сапи. Да је знао сигурно не би писао да се на сапима јаше.

На страни 70. описујући дочек вели за цигару: »zamota ga ali ne zaslini«. То ми се чини и сувише драстично. Сви Босанци и Херцеговци знамо, да слине иду из носа, а пљувачка из уста, а до сад нити чух ни виђех, да би ко артију од цигаре мочио слинама кад је хоће да савије.

На истој страни описујући мангале вели: »Mangale su, ili kako ih neki zovu dagare, dosta duboke posude od bakra ili zemlje«. Писац је заборавио споменути оне од гвожђа, а тијех баш по највише у Херцег-Босни има.

По опису писца на страни 70. изгледа, да све Муслиманке пуше. То није истина, него је истина, да се по која нађе у варошима да пуши и то од новијег доба, а по селима веома ријетко.

На страни 72. вели: »Niti u haremima, niti u aharima ne imaju muhamedanci ni izdaleka onoliko pokućstva, koliko ga to kod nas u skoro svakoj odličnoj kući nalazimo«. Кад писац ово тврди, онда није ни завирио ни у једну отменију кућу Муслиманску. Нека зна, да се за само један сафунски казан, који треба у години може бити само два три пута, могу купити све шерпење, лонци, модели од колача и цио остали прибор швапске кухиње. За један лијеп персијски ћилим или зилију са брусали

јастуцима и макатама, најљепши европски намештај једне собе које ми у Херцег-Босни виђамо. Та ето и сам писац признаје, да се у ахару, како он вели, боље би било пред ахрлуком, налазе макати извезени чистијем сребром и златом. А шта би тек писац видио, да је уљегао у унутрашње дворе појединих наших старих муслиманских кућа.

За огледало вели на страни 75. да се по закону не би смјело држати, али опет да га има у одличнијим кућама. Наш се Муслиман држи строго закона, па да је огледало по закону забрањено сигурно га не би бар у одличнијим кућама било. Огледало није по закону забрањено, с тога ћеш га наћи у свакој муслиманској кући, па била она одлична или не. Чак ћеш га наћи у наших сељана и сељанака и за пасом као год и у сељанака друге вјере.

На истој страни вели: »Metnu duške u musandere, da im ne smetaju ili ih spremaju u velike masivne sanduke od orahovine«.

То не стоји, јер душеке никако не спремају у сандуке, него или се сложе у мусандере или на сандуке па се застру чаршафима

Даље вели: »Они не имају ни ормара«. А да шта су друго мусандере него ормари, само с том разликом што су не кретљиви, те се не могу преносити из куће у кућу нити помицати с мјеста на мјесто.

За женско одијело вели: »Zenska odijela i rubine slažu i spremaju u sanduke, jer je velika sramota da ženska odijela i rubine na zidu kao muška vise«. Рубине ни мушке ни женске не висе о зиду, јер би то заиста срамота била, али одијело и мушко и женско или је пребачено преко срга, или виси о зиду о чивије. Често ћеш пута видети у муслиманској кући пребачено преко срга уз мушку доламу женску антерију, а уз мушку хабу женски фермен и т. д.

На страни 78. вели: да муж може пустити жену ако за то нађе важна узрока, а заборавио је казати, да то исто право има и жена; те се и она од мужа може пустити и преко његове воље, ако за то имаде важна узрока.

На страни 81. вели за муслиманске жене: »Ne kriju se j e d i n o u dolini rijeke Rame, gdje žive sami muhamedanci i katolici i u sjevero-zapadnom dijelu Kraine, u Turskoj Hrvatskoj. Zašto se ne kriju u dolini Rame, ne znam, niti mi to znade ko kazati; u Krajini mislim da se ne kriju za to jer su na granici, a dugo, što ih ima i siromašnih«

Ово је хотимично писац исписао. Прво да истакне долину Раме гдје живе сами Католици и Муслимани, па ако и индиректно, напомиње да се с тога не крију. Крајину спомиње с тога да може споменути »Турску Хрватску« за коју му никакав Босанац ни Херцеговац не зна. — Кад је писац хтио то напомињати могао је много више мјеста наћи у којима се Муслиманке не крију.

Нарочито у Херцеговини, у свијем селима котара мостарског, столачког, љубињског и у некијем селима котара невесињског. Није оправдан разлог да се не крију с тога, што су на граници и што су сиромашни. Имаде још Муслимана на граници и сиромашних, па ипак се њихове жене крију.

На истој страни и страни 82. вели за муслиманске жене: »Kad ne imadu posla, kratae vrijeme razgovorom, cigaretima i crnom kahvom. One idu vrlo rado jedna drugoj na sijelo, a osobito im je milo, ako ih posjeti koja odličnija kšćanka; osobito supruga koga činovnika«. — Што се креће цигарета то сам већ на више напоменуо да наших Муслиманка мали број пуши. Што се креће дочека оне су као и све остале Српкиње гостољубиве, изаиста ће сваког дочекати и лијепо угостити ко их посјети; али свакак милије им је да им дође која домаћа комшинка са којом су дјетинство провеле, зло и добро дијелиле и дијелити га и на даље мисле, него која страна госпођа којој не зна ни ћуди ни обичаја, те се боји да је ће моћи почасти онако, како треба, и да ће се тим о своје гостољубивство огријешити.

На страни 84. говорећи о хоџи и мухтару вели, да хоџе добивају увијек стан у нарави, под којим је уједно и мејтеф.

Ни једно ни друго није тачно, јер, нити свуда хоџе добивају стан у нарави, нити је свуда мејтеф испод хоџина стана. За мухтара вели, да га џематлије плаћају у нарави, и да му осим тога даје свака кућа по једну круну годишње.

Ни ово није свјетско једнако. Имаде доста села, гдје се мухтару не плаћа ништа, него служи бесплатно због почасти. Имаде опет мјеста, гдје мухтар наплаћује грош два пара, за мухур који притисне на какву потврду. На примјер: Кад ко купи или прода земљу, коња, вола и т. д. Или кад се крени, па мухтар то мора својим мухуром потврдити.

О вакуфима говори пријатно на страни 85—87. доста у кратко и нетачно. На примјер вели: »Istako, ako je ko umro bez djece i drugih zakonitih nasljednika, pripada sav njegov imetak džamiji, daklen vakufu«. Ово није истина. Никакво имање не може пасти вакуфу, ако га власник имања није за живота поклонио и вакуфом утврдио. У потоње доба не смију вакуфи ни од жива човјека како имање примити, ако за то не имају одобрење земаљске владе. Кад ко умре без нашљедника, његово имање припада држави.

Овдје је могао писац проговорити о лијепој установи наших Муслимана, о вакуфевладијету. Оваква у вакуфи, ако неко поклони своје имање вакуфу, под погодбом да живају његови нашљедници у мушкој лози — кад кад и у женској — дају неки дио прихода или просјечно нешто годишње дају вакуфу. Кад се су ови прилози према величини добра воома незнатни, али ипак на један начин не могу нашљедници тога добра продати. Тако се за времена док та породица не изумре добро у цјелини очува. Кад породица изумре, прелази добро у потпуну својину вакуфа.

Такођер није истина, да — бар у новије тебелију и два међлиза који вакуфом управљају. — народ бира му- именује вакуфско врховно повјеренство, а вакуфско врховно повјеренство земаљска влада.

На страни 87. говорећи о хоџама и кадијама вели: »Nad hodžama su kadije, koji su sve do okupacije bili suci u vjerskim i građanskim raspravama,

a sudili su po šerijatu«. — Кадије нијесу никад биле над хоџама, нити су хоџе над кадијама. Они имају сваки свој посебни делокруг. Кадија је судија, а хаџија — хоџа — учитељ дјеце.

Што писац вели да су кадије све до окупације билу суди, то је истина, али је и то истина, да они ни данас нијесу ништа друго него суди. Они склапају уговоре о браковима, па или сами вјенчавају или за то издају допуштање да може који хоџа вјенчати. Проводе смртнице умрлих Муслимана. Суди о размирицама око мираза међу Муслиманима и т. д. До окупације су истина судили и грађанске парнице али не по шеријату, као што писац тврди, него по кануну — грађанском закону — Па и то нијесу сами судили, него су имали по двојицу или тројицу међлиза — како гдје — од разних вјероисповијести.

На страни 88. говорећи о одијелу вели: »Hodže, kadije i mustije, za tim mujezine i sohte, slušatelje medresa lahko ćeš kao i naše svećenike po odijelu među ostalijem narodom raspoznati, jer dok Muhamedanci nose čakšire obično plave boje, koje se u listovima kopčama kopče, nose njihovi duhovnici šalvare crne čakšire od čohе или polusvile, koje su sve do pete vrlo široke. Preko ramena prebacili su dug crn kaput, džube, koje im skoro do zemlje siže, a oko fesa imaju као snijeg bijele saruke или ahmedije, koje vrlo često mijenjaju. Svi Muhamendanci duhovnici nose bradu«. — Прво није истина да сви Муслимани носе чакшире, а и они који носе не носе сви плаве боје. Ношња је Муслимана наших у Херцег-Босни према крају у коме живе веома различита. Када би смо хтјели све ношње наших Муслимана описивати могли бисмо написати поголему књигу. Друго није истина да сва улема — или као што писац вели духовници — носе шалваре и џубе од црне чохе. Они носе одијело према добу времена и према мјесту. У једног истог улеме наћи ћеш одијела од црне па до са свијем бијеле боје. Још ми је истакнути, да Муслимани носе радије отворене него затворене боје. Исто тако није истина да само хоџе и друге улеме, носе браде. Сваки остарији Муслиман носи браду, јер је то свечев сунет — заповијед. — Тврдња пишчеве да се хаџије могу распознати по жућкастој ахмедији није истинита, јер сваки хаџија не носи жућкасте ахмедије, а опет имаде Муслимана и који нијесу хаџије а носе такову ахмедију.

На истој страни и на страни 89. говори о текијама. Писац то описује по професору Франићу. Спомиње само текију у Луговиној ул. у Сарајеву, а не зна да у Херцег-Босни имаде још много текија, па чак и већих од оне у Сарајеву. Примјера ради навести ћу ону на Оглавку у котару Фојничком. Дервиша имаде и изван текија, јер сваки Муслиман може бити дервиш, ако се завјетује да ће некоје сувишне вјерске прописе вршити, и ако добије допуштење од ког главног дервиша. Овдје је требало писцу описати задружни живот дервиша, јер они у текијама живе заједно са женама и дјецом, а раде све тежачке послове као и други тежаци. Такођер није смио пропустити, а да не спомене о камену Хајватовачи у котару Бугојну. Ако ту и не има зидане текије то је природна, коју наши Муслимани веома поштују.*) Тај камен

*) Види »Караџић« за 1901. год. страна 38—40.

походе на хиљаде Муслимана сваке године у седми понеђељак по православном Ђурђевдану. Колико се тај камен поштује, види се по овој узречици: »Ако си сиромаш па не можеш отићи на ђабу, отићи три пута на Хајватовачу, па као да си и на ђабу ишао«. Ово ми је рекао један стари дедо из Доњег Вакуфа са којим се бијаш удружио враћајући се са те свечаности наше браће Муслимана. Мјесто свега тога писац нам пружа у пет шест редака слику, не баш тако пријатну, о вршењу вјерских обреда дервиша. Ево шта вели: Derviši klanjaju s početka lijepo i skladno, kao u svakoj drugoj džamiji. Kleknu, dotaknu se čelom zemlje, za tim počnu sve brže i brže klanjati i uhvate se u kolo, pak se previjaju desno i lijevo, skaču i huku, ture prste u nos, vrte se i ljufjaju sve jače i jače, dok im ne udari pjena na usta, dok ih ne sporadne besvjestica i nemoć«.

На страни 90—91 описује Муслимана као трговца. Ту се упиње да га представи у што љепшој боји — као што се то настоји кроз цијелу књигу — и баш то његово упињање, узрок је да нам представља све друго само не трговца. Ево како описује трговца на страни 91.

»Bosanski muhamedanac vrlo je originalan trgovac. On sjedi čitav dan, od rane zore do kasne večeri na svome dućanu. U dućanu se je sjedeći naslonio, pa uči iz kurana ili o čemu razmišlja, a neki bogme čita i novine ili je sjeo podviv noge pa puši iz svoje lulice ili se naslagjuje crnom kahvom i dimom mirisne cigarete, ili se napokon razgovara sa komšijom na lijevo ili desno ili sa onim na drugoj strani sokaka. Dogje li mu na dućan kakva mušterija, on će ju lijepo i mirno podvoriti, ali pri tom ne viče, ne hvati svoje robe, ne hvata kupca za jaku i ne cjenka se, već što je zatražio, plati — pa mirna Bosna, jer će rijetko kada u cijeni popustiti. On proračunao svojih deset procenata, što ih po zakonu može i smije zaslužiti, pa sad ako ćeš kupiti, kupi, a ako ne ćeš, ostavi, pa traži u koga drugoga. Ako slučajno ne ima koga artikla u dućanu, ne ispričava se i ne nastoji te obsjeniti, da će ga sutra ili prekosutra imati, nego će te drage volje uputiti na koga drugoga, u koga ima što želiš«. —

Ова слика, није никако слика трговца, него слика једне лијенчине, до душе лијенчине добра срца, која се чува да се не огријеш. Не, наш Муслиман није такав трговац. Он је окретан, ваљан, ради као црв у своме дућану од ране зоре до мрака, а неки богме и до преко по ноћи. У дућану му је свака ствар на своме мјесту. Све му пјева. Ја мислим да и најизученији шпецераиста не умије намјестити и сортирати свој дућан као наш Муслиман што умије намјестити и уредити свој бакалски дућанић. Да су они онакови трговци као што их приказује писац, зар би могли макар и појединци претећи у трговини своје сународнике других вјера, као на примјер: Комадине, Кучукалићи, Дилакчић, Прцић и други.

Описивајући занате вели писац да Муслимана имаде понајвише кундурџија. Баш на против, тај је занат најмање развијен међу нашијем Муслиманима. Писац је сигурно мислио да се свака обућа зове кундура, кад је то писао. Али није тако, Имаде обуће и осим кундура; као постуна, папуча, опанака, налуна, местава и других. И баш овом другом обућом се Муслимани занације више занимају него кундуром. До назад десет петнаест година, није ни једног Муслимана било који би знао тај занат, а и од новијег доба су веома ријетки.

Описивајући чаршију на страни 93. вели: »Svi dućani, bez razlike ili se u njima prodaje gotova roba, ili se je u njima kakav majstor smjestio, vrlo su jednostavni i skoro uvijek od drveta načinjeni«. — Писац је превидио о већи број каменитих магаза у босанским чаршијама, а да је дошао у Херцеговину не би видио ни једног дућана, који није озидан каменом и покривен каменитијем плочама или опеком.

На страни 96. описивајући кахве вели, да у Босни и Херцеговини имаде много кахвана, и тврди, да на сваку десету или двадесету кућу може доћи по једна кахвана. Ако писац мисли, да су оне куће гдје се пече и пије кахва, кахване, онда је слободно могао рећи, да је свака босанска кућа подједно и кахвана, јер се у свакој пече и пије кахва. Ако писац под именом кахвана мисли оне куће гдје се печена кахва продаје, онда је веома претјерао. Ја на примјер познајем један предјел, гдје искључиво Муслимани станују у шест села преко 300 кућа а ни у једном томе селу не има ни цигле једне кахване, осим што имаду двије три поред пута и то веома далеко од села. Тај предјел јест Подвележје у Херцеговини. Исто тако познајем други предјел, гдје има опет преко 300 кућа Муслинама, а не има ни цигле једне кахване. Тај је предјел Борач у Херцеговини. Могао бих и из Босне навести доста овакових случајева, али мислим да је довољно.

Опис кахване је испод сваке критике, јер чак и за боље кахване вели: »U takvim kahvanama čistoća je nuzgredna stvar«. Ја о томе нећу ни да говорим, ако кога занима нека прочита страну 96—101.

На страни 104. писац по трећи пут пише о духану — сигурно је велик духанција! — и тврди: »Duhan puši muško i žensko, staro i mlado, bogataši i siromasi«. Да је духан буково лишће, не вјерујем ни онда, да би га свак онако пушио, као што писац тврди, а још мање, кад је и што га има збијен у оне мале паклиће, па га богме није лако свакоме набавити. Ће имаде код нас сиромашних крајева, и у њима сиромашних људи па да су се кадри довољно и хљеба најести да Бог поможе, а не да му на ум пада још и духан по скупе новце пушити. У осталом ја сам већ на два мјеста писцу одговорио, да није истина да се тако дуван тамани, па нека буде доста о дувану.

На страни 105. о пјесми вели: »Pjesme su im i po sadržini i po naprjevima vrlo lijepe i mnogo slične turskim pjesmama«. Не вјерујем никако да писац зна какве су турске пјесме, јер да зна не би овако што тврдио. Мени је веома жао да нијесам компониста, да му коју турску пјесму укајдим, па да види писац која је разлика између кајде пјесама наших Муслимана и кајде турских пјесама. Али ако нијесам компониста, исписаћу му један стих из једне турске пјесме, коју је мостарским дјевојкама један мој ахбаб стамболија — прије 26 година спјевао, па нека се освједочи да пјесме наших Муслимана ни по садржини нијесу сличне турским пјесмама. Ево тога обећаног стиха.

»Сачи удуна коимишдур.

»Гјумши козаги

»Башка бир суз дур

»Кшлемиш сацаги.

»Алтунлар дакмиш

»Бејаз гердана

»Диклир капуа

»Бакар сокаа.

Јелте познаваоче народних обичаја, да ту не има никакве сличности ни по садржини? Пјесме наших Муслимана су чисто српске пјесме, само што су у њима турска имена. То се види и из пјесама које је писац у ову књигу уврстио. Да наведем најближа два три примјера: Тако на страни 108.

»Sebi nagje do deset momaka

Da ga služe i hodaju šnjime

Odijelo momcim pokrojio

Sve u srmi i u suhu zlatu».

Или она на страни 109.

»Spremaj, Meho, gospodsku večeru

Sto je slano, nek je i biberli,

Sto medeno, nek je i šećerli,

Sto je masno, nek je i premasno».

Јесу ли ове пјесме сличне, турскијем пјесмама?? Писац је веома смијешан на страни 108. Да више истакне углед стара и одлична човјека вели: »Kad ovakav starina putem prolazi, uvijek je uz njega po jedan, a djekod po dva i više se iz a«. Да је писац знао шта значи сеиз, не би сигурно ово написао, ако није хтио намјерно да старца Муслимана руглу извргне. Та за Бога није он коњ да му требају сеизи!! Ако писац није, знао, нека зна да сеизи само око коња раде.

На страни 110. говорећи о кухињи вели: »Neki imaju kuhinje u kući, a neki izvan kuće. Kuhinje izvan kuće zovu se mutvasi«. И овдје да је знао писац шта значи мутвак, не би упао у ову погрјешку. Мутвак није ништа друго него турски речено кухиња, па ако ћемо га звати турски, он остаје мутвак био у кући или изван куће.

Набрајајући јела вели на страни 111. за пилав: »Isto tako jedu vrlo rado i pilav, koji prave od govedine, ovčetine, janjetine ili živadi«. По свој прилици писац је негдје у гостионици јео тако звани талијански ризот па га је замијенио са нашијем пилавом. Пилав се не прави ни од каква меса, него само од месне воде — вода у којој је месо чувано — и од пиринча и то овако: Успу се три мјере месне воде а четврта пиринча па се то кува. Кад сва вода увре пилав је готов. Тада се зачини чистијем маслом. размеће у суде и једе. Ако неима месне воде може поднијети и на обичној води, али онда га треба мало боље починити маслом. На истој страни описујући јакнију, заборавио је споменути да се у њу сипље осим поменутих ствари још сирћета и соли. Неки међу и череца, тарчина, цинђефила и фустука.

На страни 112. и 113. пише како се праве пите. За буреку вели: »U prvom je redu burek pita, koja se pravi tako, da se tijesto na tanko razvije a u njega metne fino isjecano govedje ili ovče meso«. Овдје је заборавио, да се у месо усјеца ситно црвеног лука. Успе бибера и соли, а ко хоће,

да му је бурек још укуснији утуче и по које јаје. За баклаву вели: »Baklava se pravi od finog brašna, šećera i kajmaka, a puni se orasima ili suhim šljivama«. Кад је већ почео описивати како се праве јела, требало му је бар она, која је напоменуо, тачно описати, јер из његова описа не знамо ништа друго, него да се баклава прави од брашна, шећера, кајмака, ораха и сувих шљива. Па и овдје је дoметнуо кајмака и суве шљиве. Бар у нас у Херцеговини се не меће кајмак ни суве шљиве, а за шљиве не вјерујем ни у Босни, јер каква би онда била та баклава. Баклава се прави овако. Развуче се фино и танко. 30—40 јуџака тијеста. У неке баклаве мете се и више јуџака. Свака се јуџка пошто се расуче, малко просуши, па се слаже једна врх друге, преко тепсије, а између сваке двије се премаже добро врућијем маслом. Кад се наслаже овако десетак јуџака једна врх друге, преспе се по врх најгорње ситно стуцанијем орасима или бајамима, у које се примијеша ситно стученог шећера и ситно растрвена тирита. Тирит се прави овако. Закува се пшенишно брашно са јајима па се ситно растаре и поприга на маслу. Кад се је први пут пресула баклава, расуче се опет и наслаже десетак јуџака, па се опет пресипље као и први пут. Овако се пресипље три четири пута, а на врх се метне десетак јуџака. За тим се добро премаже маслом и изреже на дилуме, од прилике као што се дијели коло на паоце. Кад се пече, с почетка се пече веома пажљиво. Упече се малко најгорња јуџка, па се полачко у комадима сними на другу тепсију обрћући тепсији оно што је било гори. Кад се овако сними горњи дио јуџака 6—8 пита се пече даље. Кад је печена узвари се у какву суду шећера или меда. Врате се натраг оне снимљене јуџке; па се пита залије. По врх свега се преспе ситно стуцанијем шећером. На једну осредњу тепсију иде ока шећера или меда. За лутму — правије улутму — вели прави се као и базламаћ, а за базламаћ не вели нигдје, како се прави. Сва остала јела како је писац описао у овој књизи, описао је погрјешно, али да не дуљим, оставићу се само на халви. Халва је до душе најомиљеније јело наших Мислимана, али не она тврда коју нам писац описује него мехка, коју наше Муслиманке саме припремају. Халва се прави од брашна, масла, меда, шећера или пекмеца. Узме се мјера масла, исто толико шећера, меда или пекмеца, два пута толико воде а брашна колико иде. Масло се растопи у тави, па се успе брашно и добро густо закува. У другу посуду постави се вода са шећером, медом или пекмезом. Брашно се у маслу мијеша кашиком, да не би пригорело, и да се једнако упече. Кад прпа — прпом зову оно замијешено брашно у маслу — врије у кашици, и кад од кашике отпада да кашика чиста остане, халва је печена. Ако је још прокувала она слатлака вода, сручи се једно у друго, па се добро измијеша и халва је готова. Тврда халва, или боље кo салва, као што се у народу чује, не прави се онако као што писац описује. У њу се не меће ни скроба, ни брашна, ни меда, ни јаја, ни млијека; ама баш ни једне ствари које писац спомиње. Она се прави и то бијела од шећера и ситно самљевена корјена траве чогања, а жута од шећера и ситно самљевене траве тахана. Шећер, чогањ или тахан метне се у котао па се добро мијеша, док се згусне. Тада се

истави од ватре и саспе окрупних језгарица од ораха, још једном промијеша, и косалва је готова. Овака халва није никаково јело, него дјечије посланице.

На страни 115—116. описујући халваџију вели: »Na glavi našeg halvedžije njiše se velika okrugla daska, koja se zove tabla, a na njoj halva, kataif, šekerleme i kolači. U jednoj ruci drži on drvenu posudu, punu reske buze, a u drugoj mu je kotlić sa žarom, kao i u naših kobasičara, posuda u kojoj se puši gusti, slatki salep«. Све кад би салепчија, био тако увјежбан да носи таблу на глави, и у обје руке по једну посуду, ја не знам, како би он муштерије послуживао. Ја познајем и виђам салепчије од четрдесет година овамо, али нијесам никад видио кога онако натоварена, као што писац описује. Обично ако носи на глави таблу носи у једној руци по висок трножни столац на који спушти овдје ондје таблу, да што год пазари. Ако носи бузу, носи у другој руци ибричић или бардак и у њему воде с којом пере чаше, кад кога муштерију послужи. Исто тако носи ибричић с водом, кад носи салеп, те том водом пере филцане.

На страни 117. вели писац:

»Jelo nose u velikoj plitkoj bakrenoj zdjeli, demirliji, koja je skoro tako velika kao i činija«.

Демирлије су тако велике, да готово ни на која собна врата, не може водоравно уљећи. Када би се јело у демирлијама носило, уносећи кроз врата у собу морала би се демирлија на косо окренути и јело просути. Јела се не носе у демирлији, него се разметну у ћасе, сахане и ленђере, па се ови поређају по омањој тепсији и тако уносе у собу. Демирлија се поставља на прострту бесофру, или сантрач испод кога је прострта бесофра. Јела се у судима дижу са тепсије, и ређају по демирлији.

На страни 118. пише: »U begovskim i drugim odličnijim kućama su i posebni sluge, koji dvore goste kařom a posebni koji dodaju čibuke. Oni se zovu kahvedžije, a drugi čibukčije ili tutundžije«. То се само задржало у пјесми, али тога луксуза неима данас у кућама наших Муслимана, а није ни нужно, јер су чибуци из моде изашли.

Писац је ово написао само да може уврстити народни стих:

»Тутунџије чибук запалише

»Кахвеџије кахву донесоше.

На страни 118. вели: »Naš muhamedanac rijetko će u bolesti zovnuti liječnika, jer ne ima mnogo povjerenja niti u njega niti u lijekove«. Да се писац оклен састао са нашијем мостарским лијечником Др Рицом, он би му најбоље казао да имаде понајвише посла у кућама наших Муслимана. Ја знам из искуства, јер служећи као чиновник у Босни и Херцеговини, често сам имао прилику, да је који мој гост Муслиман преко мене затражио лијечничку помоћ, а и иначе сам опазио да од лијечничке помоћи не бјеже. Они веле, да ако му је суђено да умре не може му лијечник помоћи, али ако му је суђено, да оздрави, може му лијечник помоћи да прије оздрави, и лакше болове сноси. Оно што на крају овог дијела говори о записима, не спада само на Муслимане, тих празновјерица имаде у народу од све три вјере у Босни и Херцеговини. Зар католици

не записују у својих фратара »Моћи су од помоћи«. То имају сви Срби, па богме и наши Муслимани.

Други дио књиге о обичајима, подијелио је писац на седам поглавља. Али уза сву вољу, да свако поглавље сумарно прикажемо није нам пошло за руком. Као што смо видјели у првом дијелу, да писац скаче с предмета на предмет, да једно исто повише понавља, тако је и у овом другом дијелу, те нам не остаје ништа друго, него као и у првом дијелу ићи за писцем кроз књигу. Он је у овом другом дијелу уврстио неколико народних пјесама, али у избору бар што се креће стиха није био срећне руке. Ја се чак чудим, да се је могао наћи пјевач у народу који му је овакове накарadne стихове казао. У опће је познато да наш народни стих тече глатко. Примјера ради навести ћу неколико стихова како их је писац уврстио, и како су морали бити забиљежени, односно како се у народу чују.

Тако на страни 124:

»Vid nevista te žute naranče,
»Da naranča svake godine ne ragja,
»Davno bi je bratac posikao«.

Зар није боље како се у народу чује и како сам је ја у мојој збирци забиљежио:

»Вид невјеста те жуте неранче
»Да неранча рода не имаде. и т. д.

На страни 125. гдје се млада Мустај беговица хвали како је муж пази.

»Једна држи kalajli legenja
»U maštrefi bijele gjulsije
»Druga mi drži šerbe medovinu«.

Свак ће ко и мало познаје народну поезију, опазити да је оно ми сувишно. Невјерујем да је то писац од народног пјевача чуо, као што не вјерујем, да је чуо у »Маштрафи бијеле ђулсије« јер ђулсија није бијела, него бистра. У народним пјесмата обично се чује »Мирисни ђулсије« а то јој и јест баш право својство. Ово би се могло како с јадом и прегорити, али ону накараду од стиха на страни 179. протурати под народну пјесму, и то товарити на народна леђа, не може се никако опростити. Ево те пјесме:

»Mehmeda majka karala:
»Mehmede živ ne bio u majke
Oklen tebi te tolike jabuke?
Sve mi majko nabacale djevojke,
Po najvišu i najljepšu Humuša«.

Је ли ово народни стих?

Не, није, нити га је писац од правог народног пјевача, нити из уста народа чуо. Да је овај стих народ испјевао он би овако звучио

»Мехмеда мајка карала,
»Мехмеде жив ми не био!
»Оклена теби јабукe?
»Дале ми мајко, дјевојке.
»Најљепшу мајко Хумуша«.

Овај нас стих подјећа на на старо-србијанску пјесму

»Думитра мајка карала,
Думитре, сине Думитре« и т д.

Могао бих још доста накарадних стихова из ове књиге набројити, али ће бити доста и ово, да се види, са каквом је спремом, писац приступо овоме послу.

На страни 126. исправља писац народни говор код ријечи »породиља« па вели под звјездицом: »Isto tako kaže narod porodilja a ne rodilja«. Народ имаде свакако правије него писац, јер правилније је породиља него родиља. Родиља је матерница — *gebermutler*.

На страни 127. вели: *Muhamedanac ljubi jednako svu svoju djecu, premda mu je milije, ako ima više sinova. Majka opet voli ščeri, jer su one hasnije i od veće koristi osu i majci*«. Не има никакове дјеце на одмет, али и отац и мајка воле да имају више мушке дјеце. За женско дијете вели се »туђа кост« бива отићи ће другоме. Нарочито код Муслимана оправдано је да воле мушку дјецу. Осим тога што од женске дјеце готово не има кућа никакове користи, јер чим приспије за рад, бави се о скупљању свога рува а прије него га је ваљано и скупила, оде у туђу кућу — уда се. — Још женска дјеца по смрти очиној узимају од браће мираз и у томе су равне са браћом — бар у ерази мирији. — Тиме се имање цијепа на више дијелова, па крај највишег имања ако имаде много женске дјеце, остану мушка дјеца сиромашна, и тиме кућа губи углед.

Слушајмо сад шта нам писац на страни 128. прича: »Kada dijete u materi oživi, pa se po njoj mnogo vrti, biće to nemirnjaković ili kakav veseljaković i teško čeka, da izigje iz matere na svijet, da provodi marifete, kunstove, umjetnosti«. Чудо да писац зна већ кад дијете оживи у материној утроби да ће бити мушко, »*nemirnjaković*« а још је више чудо, чим се дијете роди прави кунстове и умјетности.

На страни 131. на три мјеста пише мјесто порођај »*rodivo*« што никако не ваља.

На страни 134. пише: »Dijete naime ne će da izigje iz matere, dok mu meleći ne dadu senet, pismenu potvrdu, da ne će umrijeti. Kada dijete od njih senet primi, pogje iz matere; a čim pane na jastuk ili na zemlju, cvrkne i zaplače, jer su mu meleći onaj senet iz ruke istrgli, pa pomaže, što su ga prevarili i što će umrijeti«. Зар ово није хуљење на муслиманску вјеру, која вјерује у мелаиће, — исто као и ми у анђеле — а овамо их писац назива варалицама. Зар најближе Божје слуге да су варалице?! Ја се надам, да ће се наћи који брат Муслиман који ће ову књигу са вјерске стране претрести и ако је Бехар, тај вајни муслимански лист онако топло препоручује.

На истој страни вели: »Čim žena rodi, dolaze joj komšinice i donose što vrući kolača ili kajganu od jaja«. Овдје је писац могао згодно споменути, како се тај принос зове. То би више користило науци него колачи и кајгана. Тај први принос зове се »облажај«, а долази по свој прилици од ријечи облазити, обићи болесиика и донијети му понуде.

У причи на страни 136. вели за хлеб: »Епо jednog u dušeku, a drugi sam kuji dala jer se je oštenita«. Наш Муслиман строго поштује хлеб, јер је то нимет божији, и он ће га увијек оставити на пристојно мјесто.

Идући путем наиђе ли на мрвицу хљеба, он ће је опухати од прашине пољубити, и ако има у близини псето њему дати, а ако неима он ће гдјегод у зид тиснути само да се по путу не гази. Писац овдје вели да Муслиманка тура хљеб у душек — постељу — даклем на доста непристојно мјесто, што није вјероватно.

На страни 137. пише: »Muhamedanas poznaje trostruko kumstvo: sunetsko, vjenčano i striženo kumstvo«. Што се креће вјенчаног и сунетског кумства међу Муслиманима, то до сада о том кумству нијесам чуо, и ја не вјерујем, да га наши Муслимани познају: но о та два кумства проговорити ћу, кад дођем на одјељке вјенчање и сунећење. Што се креће шишаног или стриженог кумства, и то је кумство међу Муслиманима међусобно веома ријетко. У старије доба, бијаше обичај, да се Муслимани и православни међусобно тим кумством кумују. Тај се је обичај одржао понајвише око граница, и то понајвише ради умирења међусобних крвника и зађевица. Ко хоће да што више о овоме зна, нека прочита у мојој књизи II »Из народа и о народу«. Упало ми је веома у очи гдје писац вели: »Koliko naši muhamedanci cijene striženo kumstvo, vidi se po tome, što se članovi tih kuća međusobno vjenčati ne mogu«. Да је бар писац рекао неће и могло би му се некако опростити, али да не могу то никако не стоји. Муслиманска вјера не познаје никаква кумства, па према томе и не брани, а што вјера не брани то Муслиман може и смије учинити, а од воље му је хоће ли неће ли. Муслимани чак не пазе много ни крвно сродство, а камо ли ће некакво кумство, које им вјера никако не заповиједа нити признаје. По шеријату може један Муслиман узети кћер свога стрица, само да се имање не расипље, а камо ли да се не могу узимати чланови двију породица, међу којима је шишано кумство, ако у опће и има до данас таквих муслиманских породица. Муслимани много пазе на млијеко, то јест, ако двоје дјеце сисају једно млијеко, па ма они не били ништа у роду, не могу се узимати. Ово је писац могао лијепо споменути, и било би на свом мјесту.

На страни 140. вели: »Muhamedanci su, što se striženog kumstva tiče, slobodumniji od kršćana, pa rado uzimaju i muhamedance i kršćane za strižene kumove, dočim obe kršćanske crkve svojim vjernicima, ako ne direktno, a ono indirektno zabranjuju, da uzmu sebi muhamedanca ili muhamedanku za kršćenog kuma ili kumu«. Баш на против: Хришћани, ако хоће да утврде какву помирбу са кумством, могу то учинити и са крштенијем или вјенчанијем кумством, док за утврђење помирбе међу муслиманима и хришћанима остаје само шишано кумство. Ја сам видио српског свјештеника, који је радио на помирби крвника између Бећира Крсталије Звиздића муслимана из Гацка и православне породице Шаровића из Чарођа. Ту су помирбу утврдили шишанијем кумством. Код самог чина био је присутан православни свјештеник, и тиме је директно православна црква помагала, да се кумство утврди. До душе то су све обређи примјери и ако писац о томе говори, као да је то опћенита ствар.

Шишано је кумство писац уврстио у одјел »пород« што никако није смјело тамо доћи, јер са тијем не има ништа заједничког, али писац као добар кршћанин, хтио је одма при породу оптеретити нашег Мусли-

мана ма каквијем било кумством. Мало на ниже вели: »kad je dijete u be-šiku rovalio, daju mu gurabiju, kolač i ječermu a meće kraj njega i jaje, da bude rupo i okruglo, kao jaje.« За јечерму хајде како му драго, може му и обући и ако је обичај малом дјетету облачити мантак; ама куд ће гурабије и колачи, кад дијете не има зуба да гризе тврде гурабије. На страни 141. вели г. писац. »Četrdeseti dan iza poroda umota mlada majka dijete u pelene, običe mu košuljicu.« А зар старе мајке не умотавају своју дјецу у пелене, или дијете имаде двије мајке младу и стару?. Осим тога дијете се не повија тек четрдесети дан, него се повија одмах из порода. Четрдесети дан му се почну руке по мало из повоја вадити. Писац је заборавио, да је о повијању још на страни 133. говорио, гдје такођер неправилно, описује повијање. Тамо вели, да се дијете умота повојем, који се око дјетета обвије 14 — 20 пута. Повоји се ткају 3 до 3 $\frac{1}{2}$ аршина дугачко а обвијају се око дјетета 6 — 8 пута.

На страни 142 говори о походама и даривањима послије некакве четрдесетнице. Кад би то прочитао онај који не познаје наш народ и наше стање, рекао би, та овај је народ богат и пребогат. Зашта кад би се онако даривали као што писац описује и у најбогатијег би часком пресушило, јер ваља знати да није једно дијете у вијеку, и ону народну: »Изједи туђу кокошицу а своју вежи за ножицу«.

На 142. страни вели: »Ако је дијете за vrijeme četresnice mirno i ne плаће рупо, биће mirno i не се много govoriti; ако пак рупо плаће, па је i не-mirno, биће ljut i velik govornik«. Баш на против. У народу се првих четрдесет дана не полаже на то ништа, јер веле дијете се мијења првих дана, ако је дијете мирно првих дана, боје се, да ће се доцније прозлити. »Ко не проведе дјетинство у младости, провестиће га у старости вели срп. нар. пословица. На страни 143. говорећи о уроку вели: »Ако је дијете uгећено, треба му odma бајати«. Од урока се не баје, него се баје од поганице, а од урока се загасује. Оне ријечи које је писац на страни 144 записао говоре се приликом загасивања угљења. Ако се неће загасивати, него се мисли да је мањи урок, може се урок и разлизати. Говорећи оне ријечи »у урока два ока« и т. д. послије сваког стиха лиже се дјетету међу очи, а кад се изговори пљуне се преко њега. Још се може урок запретати. Узме се чесно бијелог лука, мало се нагризе и метне зрно соли. Тијем мажу дјетету чело, браду и озличицу а говоре исте ријече, а лук најпослије запрећу у супрагу да изгори. На страни 146. напомиње писац некакву »стрaвенску богомољу«. Наш народ под ријечи »Богомоља« разумије дом Божји, у који се људи скупљају да се Богу помоле; као Црква, Цамија, Синагога и друго. За какву стрaвенску богомољу нијесам никад чуо у народу, и ако прилично познајем наш народ и његове обичаје. Из текста се пишчева разбира да је хтио тијем рећи, да се проучи некаква молитва од страве. Ја ни за молитву од страве не чух нигдје у народу, већ ако се може убројати у молитве она »Бјежи страва убола те крава!« Није му правилна ни она гдје вели. »Ni na moru mosta, ni na длану zlata«, јер се злато баш понајвише макар и у богатије људи врти по длановима бројећи дукате. Наш народ вели: »Ни на мору моста, ни на длану длаке«.

На страни 147. описујући, како се салијева страва вели: *Uzme нај-прије поџице и реџе пјима воду*. Та за Бога, како ће се ножицама резати вода? Да је рекао реџе њима кроз воду, било би нешто смисла, али овако, права бесмислица. Овакових бесмислица пуна је ова књига, али ко би се још на овакове ситнице обзирао. Са овијем је писац завршио дио о породу.

На 149. страни започимље писац дио о дјетинству описивајући дјетиње одијело, а одмах на страни 150. прелази на одијело одраслих мушких и женских Муслимана. О овоме говори све до стране 155. Да није мјеста било у одјелку »Дјетинство«¹ говорити о одијелу, то ће сваки знати, јер шта имаде заједничког одијело па још одијело одраслих са дјетинством? Писац би боље учинио, да је мјесто што је описивао одијело, описао дјечије игре, којих имаде врло много, и које су доста занимљиве, а баш карактеришу дјетинство. Ако је о одијелу хтио говорити, могао је то учинити у посебном поглављању. Како је описао одијело видјећемо идући за писцем кроз књигу. Ја сам још у почетку овога приказа рекао, да наслов књиге не одговара садржини, а зашто и то сам казао, па се то види и код овог одјелка. Кад би писац хтио описати ношњу наших Муслимана у Херцег-Босни требало би му написати цијелу књигу. У сваком крају друкчије се носе. Друкчије се носе варошани, друкчије маловарошани — касаблије — друкчије сељаци. Друкчија је ношња по добу година, друкчија по сталежу и т. д. Писац нам је описао ношњу само једног краја и то варошку, по свој прилици Бањалучку, па и ту није успио да је вјерно опише. Тако на страни 150 описивајући траболос вели: *„Trabolos za dječaka od dvije do pet godina vrijedi dva tri forinta, a za odraslog muškarca pet, deset, pa i petnaest forinata.“* Најмањи свилени траболос вриједи бар 5 форината, а велики траболоса имаде и преко 40 форинти. Имитација — памучни траболос — вриједи од 15 новчића до једне форинте.

Описујући женске појасове на страни 152. вели: *„То су врло fini kožni pojasi izveženi srebrom i zlatom, a kopče sa kukama.“* Ја с малијем знам све женске појасове, али не знам никакових женских појасова кожних изузев неке старинске хакиковце, али се тијем појасовима нијесу ни гдје и никада пасале мусломанке, него православне српкиње. Данас се такви пасови веома ријетко виђају, али се опет по који у старе жене нађе у околини Герзова, и у горњој Херцеговини. Мусломански женски појасови које од прилике мисли г. писац, везени су по кадиџи или чови или је то златна тканица, која је постављена фино учињеним кансером. Не копче са кукама — куке су на кантару — него пафтама, које су или од сребра сковане па позлаћене, или од сребра сковане па бисером попуњене. Писац се је трудио да истакне најљепша и најскупоцјенија одијела, али је заборавио описати најљепши и најскупљи пас тако зван еждер, који се кује од чистог сребра а позлађује чистијем златом.

Описујући ћурак који он зове капут вели, да вриједи 50 — 100 форинти. Ја бих му на то одговорио, да имаде старинских а и данашњих ћуркова у којих постава вриједи два три пута толико. Исто тако није тачно гдје вели на страни 154. *„Najprostije gragjansko odijelo vrijedi*

petnaest do dvadeset, do čim fino odijelo vrijedi stotinu pedeset do dvjesto forinti.“ Најпростије одијело може се узети за половину тијех пара, а фино или најфиније вриједи неколико пута више, него што је писац истакнуо.

На страни 155. вели да женске мажу косу петролеумом да им боље расте. Ја у то никако не вјерујем, јер то баш угодно не мирише. Ја сам видио да мажу петролеумом на коњу или говечету какву рану, да не би падале муве, али да женске мажу петролеумом, то нити чух, нити виђох. Познато ми је да дјевојке хватају кишницу у пролеће уз покоризмић, — између православног Васкресенија и Ђурђевдана — на тепсије. Ту воду зову „ленсан“ и спремају је у бочице па њоме мажу косу да им тобож боље расте. У Херцеговини хватају сок од лозе и њиме мажу косу. Понајвише мажу косу чистијем зејтином, или мирисавим зејтином, али не да им боље расте, него да је могу лакше расправити кад се чешљају. Некоје се мажу ђулсијом у свечане дане.

Прву косу не мјере на драме, као што писац вели, него богатији прву дјечију косу метну у теразију, а у другу теразију међу златних или сребрних новаца, док истегне ону тежину. Тај новац подијеле сиротињи за здравље дјетета. Исту косу не међу на рогаљ од куће, него у стабло младе воћке.

На страни 157. са правом вели писац да наш Муслиман љуби своју вјеру, али је претјерао кад вели;

„Isto tako malo ćeš naći koga muhamedanca, koji nije polazio mejtet i koji nije naučio čitati iz ovijeh vjerskih knjiga, iz čitaba.“. Од стотине Муслимана у вароши једва ћеш их наћи 10 — 15 који знају читати и писати турски, а још мање на селу.

Није то да Муслиман не мари за своју вјеру, него је њему тешко на турском и арапском језику којег не познаје научити читати и писати. У осталом то му баш није веома ни нужно. Он научи на памет све молитве које су му нужне у животу да удовољи вјерској дужности а то му је доста. На страни 157 — 161. говори писац о мејтефима и хатмама. Ја ћу овај одјелак оставити којему брату Муслиману, јер је то чисто вјерска страна, па нећу, да се мијешам у оно што потпуно не разумјем, Него чујмо сад чудо, шта писац рече о сунету на страни 161. шта рече и оста жив. „По закону Muhamedovu dužan je svaki muhamedanac da se osuneti, jer će Bog samo po sunetu poznati pravovjernog muslimana.“ Зар ово није хуљење на вјеру, па хуљење и на самог Бога. Писац овдје Бога карактерише да своје створове не може ни по чем другоме познати него по најсрамотнијем дијелу тијела. — Боже му опрости јер не зна шта говори. Да се који Србин недај Боже заборавио, па овако што написао, знао би Бехар и Бошњак о томе громопуцателне чланке писати, — а имали би право — али то је написао Хрват, па је Бехару и Бошњаку све добро, што им од Хрвата дође. Да није овако зар би Бехар могао онако топло ову књигу препоручити. При свему томе и ако знамо чији су око Бехара људи умом и џепом, опет не вјерујем да је оцјењивач ову књигу прочитао, јер да је прочитао, не вјерујем да би имао срца да је онако топло препоручи; ако се под онијем именом

„Назим“ не крије који сурадник иновјерац. У осталом сунет баш није тако строга заповијед, јер он не спада међу фарзове — Божије заповиједи. Један Муслиман може бити цијелог вијека неосунећен, па опет да буде прави муслиман, јер није преступио ниједну Божију заповијед. Сунет спада међу свечеве заповиједи, исто онако као што имаде још много свечевих сунета — заповиједа. На примјер свечев је сунет и браду заустити, али ипак сваки Муслиман то не ради па је опет прави Муслиман. Сунет је о коме говори писац са здравственог гледишта добар, а унесен је у свечеве сунете — заповиједи, с тога га и врши сваки Муслиман. Виша је грехота једноме Муслиману само један вакат намаз пропустити него цијелог вијека бити неосунећен, јер је не клањавши вакат намаз, преступио „фарз“ — Божију заповијед. При крају овога нашао је писац згуду да спомене Хусен бога капетана Градашчевића само да може истакнути хрватског писца Јосипа Еугена Томића и његово дјело „Змај од Босне“ и ако ништа заједничког са муслиманским дјетинством не има, ни један ни други.

У трећој глави говори писац о ашиковању. „Ašikovanje, ah to ašikovanje! Imali šta idealnijeg i ugodnijega od ašikovanja?! Doba, doba kad je čovjek kao mladić za pogled ljubljene djevojke žrtvovao dane i noći, kada nije imao drugih misli i želja, nego da vidi caricu svoga srca i da čuje milu riječ njezinu, nikad se ne zaboravljaju. Dani, kada ga je nježni stiskaj dragine ruke, slatki posmijeh sa njezinih ustiju činio najsretnijim čovjekom na zemlji, ne izbrisivi su u srcu i pameti. A tek prvi zagrljaj, prvi poljubac!! Ima li čovjeka na zemlji, koji bi na to zaboraviti mogao? — Оваковијем уводом почимље писац описивати ашиковање наших Муслимана. Шта ту има заједничког са њиховим ашиковањем? Та ено и сам писац на страни 167. признаје, да Муслиман не смије у кућу своје драге, не смије је до руке дотаћи а камо ли пољубити. Овакав увод могао је поднијети у каквом Европском роману са запада, а не гдје се описују обичаји Муслимана Херцег-Босне. Писац и сам себи противу рјечи. Тако на страни 168 вели: несмије момак ни до руке своје драге дохватити, а на страни 174. гдје описује коло вели: Сваки се момак ухвати до дјевојке која му је најмилија пак играју и т. д. Или једно или друго није истина. Ако момак не смије дохватити до дјевојке, како ће се до ње у коло ухватити? Ако се у коло ухвати како то може бити, а да се до дјевојке не дохвати?. Писац је хтио пошто пото да опише коло, које је можда гледао у којој православној или католичкој кући, па је ваљда мислио, да је тако и код Муслимана. Не, код Муслимана се момци не хватају у коло са дјевојкама, него саме цуре коло окрећу. Момци чак несмију бити ни у оној просторији гдје цуре коло воде, него га по издаље са каква згодна мјеста, ако га могу добити сеире.

На страни 170 вели: „Muhamedanske su djevojke većinom vrlo lijepe, jer ne moraju raditi teških poslova, ne prži ih sunce i ne bije zima.“ Писац је ово могао рећи за дјевојке из бољих кућа у вароши, ама богме из бољих кућа и других вјера не раде тешких послова. За сиромашне дјевојке из вароши, и за све дјевојке са села то се не може рећи. Муслиманска дјевојка са села ради све пољске послове: жање, пласти, сноси, чува

животињу, носи воду и дрва и т. д. а то радећи не може бити да је сунце не пржи и зима не бије.

Описујући њепоту дјевојака на страни 172. вели: „Zar je daklen čudo, da naš momak pedjelje i mjesece ašicuje i obija vrata i prozore svoga ideala, da taj prekrasni naravni, ali zalijevani i umjetno uzgojeni cvijetak ubere i u zapučak zatakne? Овдје је писац мислио дјевојку. Кад је то мислио за чудо ми је да је могао написати да се дјевојка умјетно одгаја и залијева? Зар је природа муслиманским дјевојкама маћеха, па их треба умјетно одгајати и залијевати? Хајде нека буде и то, али кад је убере, куд ће с њоме него у запучак. Боже мој шта ли му је то запучак? рекао би наш Мислиман кад би ово прочитао. Сигурно би мислио, да је то штампарска погрешка и да је требало да стоји „запећак“ јер се у нас вели за све што је сувишно, и сњиме у запећак“.

Већ сам споменуо да писац на страни 168 вели, да момак не смије у дјевојчку кућу, да дјевојку не смије ни руком дохватити. Прочитајте сад на страни 173 гдје писац описује комешање кукуруза. Ту писац оставља саме момке и дјевојке да комишају кукурузе па вели: „Tu ima smijeha, šale i needužnoj boosakanja na pretek, a samo kad i kad prodre pridušeni djevojački kihot, a onda sve ušuti. Kod toga nastavlja se prvo; šali se smije se — mladež ko mladež.“ По врх снега тога да би момци и дјевојке слободније биле вели даље на страни 174: »Dok se kukuruzi komušaju, naravno je, da kućegazda dobro pazi, da medju mladež ne ulaze oženjeni ljudi.« Како се ово слаже, са онијем првијем? Ја не знам, то ће писац боље знати. Смијешно ми је и оно на страни 180 гдје вели: »Djeca odličnih i uglednih roditelja ne ašikuju nikad.« Та баш њима је то најлакше, јер их друге бриге не тару. Није ни оно истина, да је правило, да се беговске кћери удају за беговске синове а агинске за агинске синове. Ага имаде богатијих од млогих бегова, а бегова опет тако сиромашних да чак неки морају аргатовати. Овакав је бег задовољан ако своју кћер може удомити и за бакалчића, а не за агу.

На страни 182. вели: U najviše slučajeva ljubav je izmegju momka i djevojke stalna, pa obično i roditelji ne brane, da im sin uzme ljubljenu djevojku«. Оклен ће бити љубав — бар одличнијим — кад они не ашикују, нити момак види дјевојке, ни дјевојка момка, као што писац на страни 180. тврди. Код писца заљубљени чак и у гробу уздишу једно за другијем. (Види страну 184).

Овај дјелак завршује отмицом дјевојке те вели: »Ako je momak ili djevojka ili oboje iz kakve ugledne begovske ili aginske kuće, ne usugjuje se on oteti djevojke, niti ona smije da k njemu dogje, jer bi to bilo sramota ne samo za nje, nego i za njihove roditelje, ali se ipak po koji put i taki slučaj desi. Momak odličnih roditelja obično posluša svoje roditelje i uzme djevojku koju su mu oni odredili. Овако говори при завршетку, а мало на више наводи причу по којој бег Кулиновић, отимље дјевојку. Ако бези Кулиновићи нијесу и старином и господством и имањем у Босни одличне породице, ми их и не имамо. Та они се поносе тиме, да вуку корјен од Кулина бана. И по овоме се види да писац није мислио о ономе што је написао.

За овим је у писца Прошња на реду али је пропустио споменути, да прије прошње иде проводација — да провуче пртен конац кроз уши — тако се у народу рече — бива да опипа хоће ли момак бити миран, ако дјевојку запроси. Проводација је која вјешта жена из махале, а најрадије се узима — ако се може задобити — која жена из одаљег рода дјевојачког. Она не иде нарочито ради тога, него обично каковијем другим послом, па ако јој испане згодна прилика онда саопшти дјевојачкој матери ради чега је дошла, и обећа, да ће опет кроз који дан доћи, по одговор. Дјевојачка мајка испита најприје дјевојку да ли је она вољна, па онда ствар саопшти старијим укућанима, а и ближњој родбини. Често пута ујак — материн брат — игра важну улогу кад се пита хоће ли се дјевојка дати или не. Проводација може бити и човјек. Он саопшти ствар дјевојачком оцу, брату, стрицу или старатељу. Ако проводација не добије повољан одговор, то све остане у тајности. Изгледа ми, да код писца сватица игра улогу проводације, али он спомиње да сватица дава прстен, и тиме ме утврђује, да је баш то права прошња.

На страни 193. гдје писац описује, како дјевојачка мајка говори сватици кад мисли момка одбити: »Ако би дјевојачка мајка и дала своју кћер за онога момка, али је чула, што зла о њему, вели сватици, да јој не може ништа „sigur“ рећи, јер се боји своје дијете удати за онакову кућу, или за онакова момка“. Наши Муслимани и Муслиманке нијесу тако охоли да себе прецјењују, нити су тако неуљудни да друге подцјењују. Све када би мајка дјевојачка знала какву махану момку или кући, она би сватицу на лијеп начин одбила. У оваковијем приликама је обично овакав изговор:

„Ми не налазимо ни кући ни момку никакове махане, али нам дјевојка за сад није за давање, није спремна, није дорасла и т. д.“

Није никаква срамота да момак и из осредње куће заиште дјевојку из боље куће, јер није народ цаба сковао пословицу: »Момку су свачија врата отворена, а дјевојка треба да чека док ко закуца«.

На страни 199. вели: »Ако roditelji koga момка чују, да је у некој кући дјевојка на удају, а момак....« На страни 199 пише писац, ако момак не зна дјевојке да спрема уходу да је кући уходи каква је? Наш народ вјерује да је смртни гријех кудити дјевојку. Како наши Муслимани много пазе на душу и чувају да се не огријеше, то невјерујем да би се ико тог ухођења примио, јер не буде ли дјевојка онакова како треба да је, треба му је скудити. Не куди ли је треба му слагати, па момка насакатити.

Колико је писац на чедност полагао, и чувао се да не увриједи осјетљивост оних чије обичаје пише, могло се опазити из досадањег, али да наведем још једно мјесто, »Isto tako nesretna је она дјевојка, која има ravne tabane, ако је tabanduz. Takova дјевојка ако је иначе и добра и лијера, теško се удати. Али највећа је несрећа по дјевојку, ако кад спав, руке међу колјенима држи.« Ваља знати да писац ово пише ондје, гдје описује ухођење дјевојке (стр. 200). Ако дође дотлена, да момак или његова ухода завирује дјевојци у табане, или гдје држи руке кад спава, да како да се таква цура неће и не може удати, па била табандуз или

не. Хвала Богу морал наших Муслимана није тако ниско спануо. Та нашој Муслиманци, не може момак честито ни стаса спазити, а камо ли знати оне дијелове тијела које писац спомиње.

Да видимо како господин прича за сретне дјевојке. »Osobito su sretne, dobro se i lahko udaju one djevojke, koje imaju velike raširene dojke, koje su vitke i visoke i kojima je gornje tijelo veće od nogu.« Сад нека ми ко рече, да није ово њежан опис?! Мало је писцу било, да је у народ увео ухођење, него ево на страни 201 и од саме дјевојке ствара уходу. „Njekađ se obuče i djevojka u odijelo kakve ciganke ili trgovkinje uzme pod ruku trubu veza, a u drugu aršin i udje u kuću momka, који је с њом ашиковао или је запросио“. Да како, да нико неће своје дијете утопити, нити га онеме дати кога не познаје. Али ако са једним момком ашикује, а момак је из истог мјеста, тешко да ће се догодити, да момка дјевојачка родбина не познаје. Та у нас и не има Бог зна каквих големих вароши, да једно друго не познаје. Ако се догоди да дјевојачка родбина момка не познаје, онда ће распитати својих пријатеља који га познају, па им није нужно слати уходе, а још је мање нужно да се дјевојка циганчи и трговчи, и да момку иде сама у кућу. Писцу се је прохтјело, да једну народну пјесму овдје протури, коју је негдје читао, па је за хатар пјесме изврнуо истину. и ту пјесму, што је писац уврстио, погрјешно је забиљежио, или боље рећи скрпио је од двије пјесме. У истој пјесми спомиње два паса и то женски мукадем, и мушки траболоз.

»Opasa je mukademom pasom.

»Mukademu otpuslita rese«,

А мало на ниже вели:

»Opasala pasa traboloza.

Ona zadi dva para pušaka,

A megju njih palu pozlaćenu.

Види се да писац не познаје народне ношње. Мукадем је женски пас, а мукадему попуштају ресе само женске. Кад већ дјевојка облачи мушко одијело да иде уходити момка, онда сигурно неће опасивати женског паса, а још мање ће му попустити ресе, већ ако хоће намјерно да се ода. Или ако је већ опасала женски пас, онда зашто ће јој мушки. Писац оба спомиње, па још за траболоз задијева два пара пушака а међу њих палу позлаћену. Писац не зна да се пала не задијева за пас, него се паше као сабља.

У народнијем пјесмама чуће се палаш, а не пала.

За њим палаш броји мердевине

Од мушкијех пуних девет педи.

(Срп нар. пјесма).

За овим долази свадба, кињење и нићах.

Наслов кињење није тачан, јер долази од глагола книти, с тога је тачније »књење«. Писац вели да се вјенчање обавља у вечер или у неко доба ноћи, и да се обавља пред Кадијом на мешћеме. Колико је мени познато вјенчања се обављају пред кадијом. То је и природно, јер кадија води записник о брачним уговорима, а он наплаћива и таксу за вјенчање. Тако што пише Осман А. Џикић у Мостарској Зори од

гогине 1898. страна 354. Џикић као муслиман свакако ће боље знати него писац. Тврдња пишчева, да се обавља вјенчање у кући момковој није тачна. Вјенчање се обавља увијек код оног кади је оклен је дјевојка.

На страни 207. писац вели: »По šerifatu мора момак kupiti djevoјку, за то прие вјенчања ugovore o nićahu, то јест о svoti, уз коју се дјевојка момку prodati и за njega poći. Kod siromašnih ljudi nagode se и вјенчају обично уз 12.000 акчи или šezdeset turskih groša, што чини по нашем novcu 5 forinta, јер је акча врло мален novac; три акче vriede само једну paru«. Не има ту никакве продаје, него се само при вјенчању у уговор унесе колико имаде муж жени у име нићих-нафоке платити, ако је пусти ма из каква разлога. Ово је по свој прилици узаконено, да би се спријечила без разложна пуштања. Ондје гдје писац тврди да 12.000 вриједе 60 гроша, види се да је или рђав математичар, или да није мислио о оном што је писао. Кад су три ак е у једној пари, онда је 4.000 пара у 12.000 акчи. Пошто је у једном грошу четрдесет пара, то у 12.000 акчи није шездесет гроша, као што писац вели, него равно сто гроша.

На страни 208. вели: »Ако ју је daklenpustio bez njezine krivnje, мора јој platiti nićah«. Пустити се не може без знатна разлога, — даклен ако није крива — али и у том случају дужан је муж платити жени нићих-нафаку.

Једино је прост од тога, ако жена од њега одбетне, па се неће на његова три позива пред свједоцима да поврати. И у овом случају ако жена докаже, да је мужева кривња што она бјежи од њега, и тражи да се развјенча од њега, кадија ће их развјенчати, и без приволе мужеве, а муж је и ту дужан платити нићих-нафаку. Да како да ту мора бити знатан разлог.

На страни 210. вели: »Ако се muž каšnje рокаје и заžели, да opet živi sa svoјом prvom ženom' nije dosta да је kući pozove, nego се мора s njome ponovo vјenčati«. Ово се само по себи разумије, јер један уговор, који се раскине, више не вриједи, треба га даклен обновити. Али у овом случају муж не може по други пут жене вјенчати, ако се она послије развјенчања није за кога другог вјенчавала, па или удовица остала или је тај други муж пустио. Народ чак вели, ако није друкчије треба је макар за пијевца вјенчати, па овога убити, тако да јој само нићих преко главе пређе, између развјенчања и другог вјенчања са једним истим мужем.

На страни 211. вели: »Da момак и дјевојка niješu kod вјенчања, uzгоком је што сам već на два три mјesta naglasio, dobar kućni uzгој и poštovanje starosti, пак се и момак и дјевојка stide«. Не има ту никаква стида, јер дјевојка која се свакако више стиди од момка, врши разпе обичаје пригодном свадбе, па се опет не стиди Са свијем је је други правни узрок зато момак и дјевојка нијесу при вјенчању. Муслиманке се крију, а пред кијем се крију, пред тијем не смије ни говорити. Све кад би дјевојка к вјенчању дошла, морала би доћи завијена, а на питање морао би неко други у име ње одговорити, даклем опет већил. Ето за то су већили присутни кад се склапа уговор. Вићил је дјевојчин увијек неко од рода или из махале од кога се она не крије.

На страни 214. вели: »Kad svatovi dogju dјевојашкој kući, idu muškarci u ahar, а žene и дјевојке u harem«. Прво у ахар се уводе коњи а не сва-

тови. Сватови иду у селемлук или предахарлук, ако тога има у тој кући, али су данас такове куће ријетке. Друго дјевојке не иду никако у сватовима, те не могу ни у харем. Од женских иде у сватове понајвише само једна јенђибула и то обично остарија жена, као стрина или ујна, момкова. Уза њу иде или домаћа слушкиња, или која осиромашнија жена из махале, која ће уз пут јенђибулу и младу послуживати.

На страни 217. описујући прстеновање између осталог пише писац да ђеверови иду у женску собу, гдје је дјевојка и остале жене и дјевојке. Кад уљезу дјеверови, жене се и дјевојке посакривају једна другој за леђа, све осим дјевојке која ће се прстеновати и њезиних пратилица. Колико је мени познато, дјевер не иде у женску собу кад прстенује дјевојку. То је и логично, јер у женској соби имаде жена и дјевојака, које су на свадби, а нијесу са ђеверовима ни у какву сродству те их ђеверови по закону не смију видети. Истина писац вели, да се дјевојке и жене посакривају једна другој за леђа. На што то? Каква би то била гужва? Или за чија леђа да се сакрију оне, које су у првијем редовима. Мени је познато да дјевојку на прстеновање доведу браћа или ако њих не има најближи рођаци, у собу гдје седе сами ђеверови и ђевербаша. За њима иде један младић, такођер од дјевојачког рода и носи у рукама ћасу воде. Кад дјевојку уведу она се поклони и ижљуби дјеверове у руку. Сад се приступи прстеновању, и врши се са малом изменом као што писац описује. Описујући сватове на више мјеста спомиње писац кума и куму. Ја никад нијесам чуо код наших Муслимана за каква вјенчаног кума. Као што код кршћана игра важну улогу кум, тако код Муслимана дјевербаша. Он је жеников одаљи рођак из богастије куће, јер он треба понајвише да потроши у сватовима

Писац не помиње нигдје »селамагу«. Селамага игра главну улогу у сватовима. Он иде напријед на поредо са старијем сватом. Селамага је остарији и угледнији човјек. Он назива и прима селам у име свих сватова. То јест: поздравља кога сретну, и отпоздравља ко њега и сватове поздравља.

Дјевојци над главом не леме погачу, него то чине дјеверови пред кућом док је још на коњу - то јест ако је на коњу путовала.

Заборавио је поменути, да је ова пшенична погача закувана с медом. Око ње се отимљу сватови, а особито млађи. По који комад даде се у кућу, те се подијели међу жене и дјевојке.

Кад младу уведу у кућу до огњишта, заборавио је писац споминути да млада узме абдест па тек онда прихвати за главње, и на огњишту остави дар у новцу који дар иде маји.

А сад да видимо како писац описује књење или како он вели кињење (страна 230—231.).

»Kad je kum iz halvata izašao, unigje koja mladina rodica i donese u kakovoj posve novo kalaisanoj posudi kinu i ružičnu vodu, gjulsiju i dade ju kumi ili kinavskoj jengi. Kinavska jenga uzme novac, što joj ga je muž dao i miješa njim kinu i ružčnu vodu za suncem, od istoka prema zapadu. Kina se počme miješati pred akšam i miješa se dok akšam nije prošao. Kada je akšam prošao, unese kakav dječačić dva dušeka u halvat i položi ih na zemlju a po njima prostre

deset do dvadeset a nekad i do pedeset čaršafa, kako je već koja djevojka ruha naspemila. Dušeci su prostrti uvijek u sredini halvata. Mlada sjedne sada na dušek; njoj s jedne strane sjedne jenga, a s druge kuma ili kinavska jenga. Kinavska jenga okina djevojci najprije desnu ruku do zglavka i desnu nogu do gležnja, a onda lijevu ruku i lijevu nogu. Kad je kuma djevojku okinala, omota joj ruke i noge, koliko su kinom obojite, crvenim lanenim platnom. To platno zove se aspura. Da aspura s ruku i nogu ne spane, priveše se srebrnom ili zlatnom žicom na ruke i noge. Dok kinavska jenga mladu kina, drži troje muške djece ili njezine rodbine svako po jednu goruću svijeću u desnoj ruci. Svijeće su omotane u čevrme, koje poslije kivanja djeci ostanu. Sad povali kuma mladu na duške, a kraj nje polegne koje muško dijete iz njezina roda. Djete leži kraj djevojke kratko vrijeme, a onda ustane, dočim mlada ostaje i dalje ležeći. Sada utrnu svijeće i dadu ih svekrvi, a svekrva ih ili spremi, ili ih dađe mladoj, da te noći u halvatu gore. Svijeće se ne trnu, kao što se obično trnu, puhanjem, nego ih pritisnu uz šiše, strop. Ako su djeca malena, podigne ih kogod da mogu šiše dokučiti i tako svijeću utrnuti. Kad je kuma mladu okinala, metne joj u desnu ruku novac, što joj ga je njezin muž dao, da ga djevojci preda, a u lijevu drugi novac kao dar od svoje strane«. — Za čudo kako mlada može da primi taj novac u ruku, kad su joj ruke do zglavka svezane, kao što рече писац. — »Dok mladu kinajn, pjevaju one djevojke i mlade nevjestice, koje su kod kivanja razne pjesme a najviše ovu:« Сад писац навађа неколике народне pjesme, али је пропустио баш ону pjesму, која се на тај чин односи, и која се почима:

Наша Фато честита ти кница,

У здрављу је с бегом раздерала»,

А сада да видимо како тај чин Муслиман Осман А. Џикић описује:
 »На кну се сазове не само цијели комшилук, него многе познате жене и из деветог комшилука. Кад је све скупљено онда се простре један душек, на којег се сједну дјевојку. Поред ње сједу двије младе жене или од дјевојачког реда, или из сусједства. Од њих се једна одреди да књије десну страну дјевојци, то јест ногу и руку, а друга лијеву. Отрага за дјевојку сједне једна остарија жена и прихвати је испод пазуха. Више дјевојачке главе стану четири дјевојке и рашире над њом црвен бурунџук, околу њих стоје друге четири и држе запаљене свијеће. Оне двије жене, кад коће да књију дјевојку, најприје метне свака јој на длан по један дукат, онда по њему књију дјевојачку руку. Кад су готове замотају у свилено платно које је како сам споменуо послато од младожење, а ово обмотају нитима лана, па по овим свиленим, а затим златним концем који су такођер од младожење послани. За овијем се окњију ноге, пусти се кратко вријеме да би се мало осушило, а за тим се пере. Кад се кна сврши, онда оне дјевојке што су свијетлиле трну о тавн муме (свијеће) и чија се прва утрне, вјерују да ће се она прва удати. Бевојци перу руке оне двије које су је книле. Најприје јој одвежу завежљај око рука а онда узму јој с длада она два дуката оперу и метну јој их под језик, гдје их ваља она да држи све док јој не оперу руке. Кад су јој руке опране, онда их она извади испод језика и остави у џеп, а сама се придигне и на петама иде у дно собе гдје сама опере

ноге. Сад настаје љубљење присутних и кна је свршена» (Види Мо-старску Зору од године 1898. страна 354. и даље).

Ја сам ова два подуља става нарочито уврстио, да се види разлика у језику којим писац влада и којим наши Муслимани говоре и пишу, и да се опет види, колика је разлика у обичајима. Код писца врши се обичај код женикове куће. Врши га некаква кинавска јенга. Ту се про-стиру два душека и по педесет чашафа — зар није штета гужвати то-лике нове чашафе, да и не речем бојити, јер гдје год мало кне пане обоји се? Свијеће држе мушки и то тројица. Млада лежи у душеку а узању мушко дијете. По опису Џикићеву обичај се врши код дјевојачке куће. Душек се простре један без педесет чаршафа. Дјевојка сједи а не лежи. Свијеће држе дјевојке а не мушка дјеца и т. д. дакле све обртно. Писац и у овом дјелу сам себи противурјечи. По њему се кна, платно за завијање и конци шаље од момачке куће дјевојачкој. На што то слање, па опет враћање кући момачкој, кад се обред врши код мо-мачке куће као што писац вели. По писцу држе свијеће дјеца из род-бине дјевојачке, дијете се мушко лежи уз дијевојку, опет од дјевојачког рода. Од куда код момкове куће дјеца дјевојачког рода, кад се зна да нико од дјевојачког рода не иде са сватовима момковој кући. Чак неће им нико доћи ни за неколико дана: јер је обичај да најприје дјевојка и младожења походе дјевојачке родитеље, па онда они њих. Колико је мени познато, овај се обичај врши код дјевојачке куће, изузев кад је отмица па се није могао цио обичај онако како треба провести. То нам ето тврди и Џикић у свом опису, па и писац макар и индиректно.

Описујући, како се у ђердек спремају, заборавио је један нај-важнији чин, а то дову пред ђердек. Ова се обично чини о јацији. Ако је близу џамија иду сви сватови са младожењом у џамију па одклањају јацију, а по јацији дову. Ако није близу џамија, клања се џематиле јација у момковој кући, а по овој дова. Кад женик уљезе у ђердек, сними своју горњу хаљину — брермен, гуњац, хабу шта му се већ придеси. Ову хаљину простре, па он на десном рукаву а млада на лијевом от-клањају заједниски два ређата, и тако са молитвом и Божјим благо-словом крећу на пут заједниског живота. Још није писац споменуо на-родни обичај »стидњу«, који обичај једино наши Муслимани имају.

Стидна је први дан по ђердеку. Млада се сбуче и намјести што може лепше. Узању се обуку још двије младе које нијесу давно дове-дене из родбине или из сусједства. На стидњу долази ко год хоће, да како жене, па биле оне које му драго вјере. Кад која жена дође улази у собу од стидње, сједе мало погледа младу и рече »машала«. Млада се на то поклони, а то чине и оне друге двије. Ту се врло мало сједи, па се иде у другу собу, гдје је изложено рухо и чеиз дјевојачки, па се и то осеири, Ту их часте кахвом шербетом. Други дан по ђердеку, треба млада да урани да дохрани свијем укућанима кахву. Тај дан треба да млада умијеси хљеб и развије питу.

После овога долази у писца: *Muž i žena — starci*. На страни 252. вели он: »Iza godine dana stane svekrva mladu nevjesticu pozivati u kuhinju ili mutvak, da joj pokaže, kako se jela priugotovljavaju, peku i kuhaju; ona je

уриџије, како се радити и с кућом управљати«. и т. д. Да видимо како писац Муслиман о томе пише: (Мостарска Зора 1898. страна 358.). »Други дан по доласку своје млада се нева пошаље у кухињу да расуче питу и скуха хљеб«.

Ми мислимо да је свакако природније ово потоње, јер куку оној невјести а и оној кући у коју дође, ако она није као дјевојка научила оно, што јој је најнужније у животу. Што би таква невјеста радила, кад би се удала за самца, гдје неима друге жене која ће је поучити.

На страни 258. вели, да све до првог порођаја зову младу невјесту младом, а тек послѣ порођаја зову је ханумом. Колико је мени познато одма по вјенчању, — у Варошима — чим се доведе у кућу надјену јој придимак. На пр. Кадуна, Кадунџика, Булкадуна, Ханума, Ханка, Бисерханка и т. д. На селима опет је зову или по њезину породичном имену или по цредјелном, на примјер Рабинка, из Рабине, Марићуша — од породице Марића и т. д.

На страни 260. вели: »Naravno je, da bogata žena ne sluša i ne pošiva uvijek svoga muža onoliko, koliko siromašna«. Ја не знам по чему би то било природно, или наравно као што се писац изражава. Природније је свакако, да може богата жена боље поштовати и волити свога мужа, јер јој он може лакше сваку жељу испунити, него сиромашак својој. У осталом љубав се не цијени ни по богатству, ни по сиромаштву.

На страни 280. описује писац старца Муслимана у најљепшим бојама, па завршује свој опис овако: »Moram priznati, da i meni, kao inovjercu, ironija takova prikaza« и т. д. Ја не знам како би наш Муслиман овај закључак разумио, ако ово није спрам онако гори китњастог описа иронија. Код нас под именоm приказа разумије се ђаво, или каква креатура, које се свак уклања.

На страни 282. вели писац: »Ali se mora na žalost priznati, da je muhamedanska mladež u povrje doba stala u vjeri malaksaviti, pa jer u vjeri malakše, naravno je, da ne poštuje više ni roditelja, ni drugih starijih ljudi onako, kako bi morala i kako je to prije bivalo«. А зар је то какво чудо, када би била и истина, кад им се овакове књиге као што је ова по Бекару препоручују као најваљаније и најбоље.

Завршујући овај дио, вели писац на страни 285. »Smrti se naši muhamedanci ne plaše, a ima staraca, koji teško чекају da umru, da se tako riješe zemaljskih briga i svjetskih potreba«. Само се по себи разумије да се наш Муслиман не плаши смрти, јер по својој вјери вјерује, да му ништа не може бити без судбине. Они вјерују, да је сваком човјеку у чело уписана сва његова судбина, па и дан смрти.

Према томе се је грехота смрти плашити. али је још већа грехота смрт себи желити или је тешко чекати као што писац вели.

Кроз цијело поглавље о смрти говори писац о вјерским обредима мртваца код наших Муслимана, осим што је овдје ондје уплео, по који стих које срп. народне пјесме. Ја сам још на више рекао, да вјерску страну ове књиге остављам којему свјесном брату Муслиману нека је прикаже.

— Што је добро? Српским народним пословицама истумачио Др. Данило Трбојевић (прештампано из »Српског Сиона« за годину 1902). Сремски Карловци, Српска Манастирска Штампарија, 1902., 8⁰, стр. 207. цена 2 круне. — Ове књиге не видесмо, али је бележимо по другим листовима. У »Срп. Књиж. Гласнику«. има о њој врло неповољна белешка.

— Zur Einführung in die serbische Folklore von Tihomir R. Gjorgjević, Wien, 1902, Verlag von F. Lang, Buchhandlung und Antiquariat (Karl Wehle) Wien, I, Kohlmarkt, 3. 8⁰ стр. 36.

— Friedrich S. Krauss, Die Zeugung in Sitte, Brauch und Glauben der Südslaven, III. *Κρυπιάδια* VIII. Paris (H. Welter) 1902. 12⁰, стр. 115.

— Volksmedizin serbischer Zigeaner, Ein Bericht von Dr. Friedrich S. Krauss. Sonderabdruck aus der „Wiener Klinischen Rundschau“ 1902. Nr. 42., 8⁰ стр. 14.

— Vid Vuletić — Vukasović, Pagine Sparse dal Folklore Jugoslavo. (Расејане странице из југословенске фолклоре од Вида Вулетиха Вукасовића).

У овој књижици скупио је наш вредни Вид Вулетих ове своје чланке.

1. Voci, proverbi, moti e canzoni in dialetto levantino-italiano di Dalmazia (изрази, пословице, шале и песме у левантско-талијанском наречју у Далмацији). Овде писац доказује како се од памтивека развијао талијански језик на нашем Сињем Мору, изневши чињеница како је на њега утицао грчки, арбанашки, српски и т. д. језик. За тим је наведен узрок зашто пропада тамо талијански елемент. Овај је чланак наштампан у своме часопису Archivio delle tradizioni popolari Нестор свих фолклориста Dr. G. Pitre у Палерму.

2. Gli ornamenti popolari degli Slavi Meridionali. (Народна орнаментика у Јужних Словена). Овај омиљени предмет Видов којим се он давно бави, о коме је читао и на Међународном конгресу за народно предање у Паризу 10. септембра 1900. г. (наштампано само у кратком изводу, у Congrès international des traditions populaires 1900. на стр. 131 под насловом Les ornements chez les Serbes et autres Yougo-Slave) овде је леп прилог познавању наше орнаментике.

3. Bugarilje ovvero narikase presso gli Slavi Meridionali. (Бугариље или нарикаче код Јужних Словена), И о овоме је предмету писац говорио већ на Међународном Конгресу за народно предање у Чикагу и у Паризу (Congrès intern. d. trad. pop. 1900. стр. 78).

4. Due leggende popolari di S. Simeone protettore di Zara (Две народне легенде о Св. Симеону заштитнику задарском).

Овим својим красним приносима наш честити Вид упознаје страни свет са српским народом и његовим творевинама и особинама, те му на томе срдачна хвала.

Т.

— Hrvatske narodne ženske pjesme (muslimanske). Svezak prvi. Sabrao i uređio Mehmed Dželaludin Kurt. Hrvatska Dionička Tiskara u

Mostaru. 1902, стр. 233. — Ову књигу песама не видесмо, већ је бележимо по »Бранк. Колу« (бр. 3. од ов. г.) где је и врло неповољна реч о њој. У осталом о тој се књизи тако што могло и очекивати према књижевном огласу који је скупљач растурио. У огласу се између осталог вели да су се од Вука до сад многи »размахали Херцег-Босном« и »најдрагоценије благо хрватског(!) народа у Херцег Босни приказали у српском руху«. Да се томе стане на пут скупљач је скупио ово благо „у оном руху у коме му га преци оставише“. Скупљач би баш добро учинио да прочита реферат др. В. Јагића о „Хрватским нар. пјесмама“ што их издаје Матица Хрватска (Archiv für sl. Philologie XIX, стр. 627 — 633), па би се охладио од лудорија и нападања на Вука, „Босанску Вилу“ и Луку Грђића.

— Methode und Hilfsmittel der Erforschung der vorhistorischen Zeit in der Vergangenheit der Slaven, von Eduard Boguslawski. Vom Verfasser vermehrte deutsche Ausgabe. Berlin Verlag von Herman Costenoble 1902. (С пољског превео на немачки Валдемар Остерлоф).

У реду испитивања најстарије прошлости словенског прадоба прво место заузима Едуард Богуславски, који је у последње време украсио пољску литературу сензационим делом Историја Словена. Ово дело које има две свеске и које је у свету изазвало не мало узбуђења допуњено је и поткрепљено горе истакнутим списом, који је Остерлоф превео на немачки језик и на чију садржину обраћамо особиту пажњу. Међу онима који су се бавили преисторијом Словена разликује Богуславски два правца: старију и новију школу. Ову последњу зове он „бечко-берлинском“, оптужује је због настраних погледа и труди се да докаже да приврженици ове немачке школе не располажу довољно средствима која су потребна за упознавање словенског прадоба. Средства неопходно потребна за испитивање ове гране јесу: лингвистика, етнографија, социологија и археологија. Ко није у стању да се служи подједнако овим средствима при испитивању преисторијског доба словенског, или то пренебрегне учинити, томе Богуславски одриче подобност да о тако званом прадобу словенском може пуноважно судити. Писац наводи да су најстарији историци као Нестор, Косма и други признавали да су Словени у средњој Европи били настањени од вајкада — давно пре Христовога рођења. Ово мишљење делили су и доцнији научници као Гетерер, Љељевељ, Буловски, Дринов, Шафарик, Шембера, нарочито оштроумни али непризнати Игњат Хануш, док није у најновије доба горе поменута бечко-берлинска школа почела порицати словенско домородство, у средњој Европи и називати Словене досељеницима у данашњим њиховим седиштима. Веома је поучно пратити на какав је вешт начин и са каквим зналачким оштроумљем умео Богуславски да се послужи са сва четири горе поменута средства при побијању бечко-берлинске науке о досељењу Словена у Европу после Христа. Језиковним упоређењем долази Богуславски до мишљења да Европа није само Словенима служила као отаџбина већ да је била и колевка Инда. Граматичке доказе потврђује он и легендарним значењем

свастике (svastiky¹), која се као шара јавља на ускршњим јајима и на народноме везу. Нема сумње да ће језикословни наводи интересовати нарочито наше филологе. Особена страна језикословља су приче Старих Словена из чије суштине Богуславски такође изводи европску старост Словена, и том приликом даје за право Ханушу, чија легендарна испитивања оглашује у том правцу за тачна. Међу етнографским доказима које Богуславски наводи ради одбране домородства словенског у Европи највише пада у очи поређење црног одела на острву Керку (Veglia) и на Јадранском Приморју које се тамо још носи са примедбама Полибовим о црном кроју у крајевима Истрије који је у тадање (Полибово) доба тамо владао. Исто тако изненађује и овај доказ: код Руса који у Бескидима станују задржао се назив за вис (брдо) „vuhorlat“ што значи изгорели вис; и доиста геолози налазе да је овај вис усахнути вулкан. Даља важна допуна науке Богуславскога јесу социјални редови Словена, а на име задруга, мир и т. д., чије словенско порекло брани писац противу Пајскера и других приврженика бечко-немачке школе придржавајући се испитивања Кадлецових. Као четврти извор историјског испитивања у погледу на порекло и развиће Словена наводи Богуславски археологију. Он мисли да и ова наука доказује да су Словени средњу Европу населили још у неолитско доба и да су однеговали двојаку културу: сјајну културу калштатску и скромнију лужичко-слеску. Ако Богуславски има у овоме права онда су нађени бронзани остаци који се у Моравској често налазе словенска творевина, али је то за сад још питање чије би решење ваљало подврћи важним научним испитивањима. — Овај спис Богусловског допуњен је и образложен неколиким наводима, које он назива прилозима. Он ту жели објаснити: 1. Загонетни појам пољског имена »Pjast«, 2. Да ли је слободно идентификовати Карпиде са Хрватима а Сармате са Србима. 3. Ко су били претходници Бавора. 4. Кад је постала глаголица и у каквом односу стоји према ћирилици. 5. Да ли је то истина да су Нормани основали руску државу? Овај ред размишљања који се сав односи на порекло Словена закључује Богуславски одбраном од Брикнера који је био устао против њега. Брикнер је ослабио своја тврђења заједљивошћу и досеткама недостојнима једног научника, што се може само жалити у тако важној ствари. Неће бити на одмет напоменути да су о овоме предмету, кад су се доселили од прилике Словени у Европу, изашла у исто време два списка. Dr. Лубор Нидерле чија је реч у археолошкој струци пресудна почео је издавати Словенске старине (Slovenské starožitnosti) дело на чију важност упозоравамо читаоце. Овај научник тврди да се Словени нису појавили у закарпатском крају тек у

¹) Свастика (Hakenkreuz) од санекритске речи: su asti; грчки: εὖ ἐστί латински: bene, feliciter est; српски: добро је, срећно је. Том речју зове се знак , који је у старо време као орнаменат био распрострањен не само у Индији, већ и по свој римској држави као што се види на споменицима.

доба Христово или мало пре тога, већ да су одавна ту становали. Ово исто питање јесу ли Словени прастановници Европе или не расправља са гледишта келтског Папачек, који се труди да келтско питање доведе на праву меру, а из класика изводи да Келти нису били претходници Словена у њиховим европским седиштима. Додајемо да се ни овоме спису не може одрећи научна вредност и да треба и са њим рачунати у погледу на прадавну прошлост Словена.

(Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, číslo 75 a 76, за год. 1902.).

Драг. В. Буцек

— Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde Grundzüge der Kultur und Völkergeschichte Ateuropas von O. Schrader. Strassburg. Trübner, 1901, стр. XL + 1048. — О овоме Лексикону изашле су у страниј литератури врло похвалне оцене, као о делу које може необично да послужи као ручна књига свима, који се баве проучавањем културе европских народа.

— Програма для собиранія Етнографическихъ предметовъ. Езданіе Етнографическаго Отдѣла Русскаго Музея Императора Александра III. 1902. Типографія Т-ва »Народная Польза« Спб. Коломенская 39. 8^о, стр. 47.

У предговору ове књиге казује се, да се при Руском музеју цара Александра III. оснива и Етнографски Одсек, које има на првом месту да послужи обрађивању руске отачаствене Етнографије, а за тим општем образовању путем очигледног разматрања скупљених предмета. Сем овога прикупљени материјал послужиће и за карактеристику духовног и материјалног живота свих племена, која у Русији станују. — Тога ради Етнографски Одсек Руског Музеја цара Александра III. обраћа се свима који су блиски народном животу ма које руске области да скупљају етнографско градиво из народа за музеј, а и да разбирају о готовим збиркама, које се у приватних лица налазе. — Станови, одело, оруђа за рад, предмети практичног и уметничког рада, који служе културном и економском животу, треба да буду пре свега предмети пажње скупљача, а не мање и жива народна реч, предање, веровање и народна поезија. — За овим се говори о скупљању етнографских колекција у опште, па се онда даље обраћа пажња на: I. Места, распоред, станове и оно што им припада; II. Одело и накит; III. Технику у народном животу; IV. Јело и пиће; V. Занимање и занате; VI. Породични живот; VII. Сујеверје и враџбине; VIII. Народну медицину. — Литерарни материјал који садржи тековине народне речима изражене (песме гатке и т. д.) чуваће се у архиви Етнографског Одсека да би се њиме могла користити лица која се тиме баве, па ће се по могућству постепено и обелодањивати. — Свима скупљачима служи као упуство овај Програм чији наслов у заглављу истакох. — У Програму је свуда између листова остављен по један празан лист за додатке и допуне, у ономе што је непотпуно или недовољно наглашено.

Т.

— Литература украинског Фолклора 1777 —

1900. Опытъ библиографическаго указателя. Составила Б. Д. Гринченко. Черниговъ. 1901. Земская типографія.

— F. J. Čečetka: Od kolébky do hrobu. Lidopisné obrázky z Poděbradska. Se 42 vyobrazeními. V Praze 1901, 8°, стр. 245.

— Poweści ludu polskiego na Śląsku. Z ust ludu zebrał Lucyan Malinowski. Cześć II. Śląsk Górny Maleryaly antropologiczne i etnograficzne wydawane staraniem komisji antropologicznej Akademij Umijetnosci w Krakowie. Tom V. W Krakowie 1901. II. Dzial etnograficzny, стр. 1 — 272.

— Ungarische Volksmärchen. Ausgewählt und übersetzt von Elisabeth Sklarek. Mit einer Einleitung von A. Schullerus. Leipzig. Dieterich 1901, 8°, стр. XXI + 300. цена 5. марака.

— Congrès international des Traditions Populaires (10—12 septembre 1900) Paris, Emil Lechevalier, 16, rue de Savoie; Ernest Leroux, 28, rue Bonaparte; Librairie orientale et americaine J. Maisonneuve 6, rue de Mezière et rue Madame 26. 1902. 8°, стр. 150. — Ова књига садржи детаљни извештај са Међународнога Конгреса за народно предање који је држан за време Париске изложбе 10 — 12 септембра 1900. г., чланке који су на Конгресу читани и сав остали рад конгреса. (Види извештај о томе Конгресу у »Караџићу« за 1900 и 1901. г.)

— La naissance, le mariage et le décès. Moeur et coutumes. Usages anciens: Croyances et superstitions dans le Sud-Est de la France, par P. Casacq. Paris H. Champion, in 18° стр. 200 (цена 3.50 дин.). —

— L'etat actuel des etudes de Folklore par Lazare Sainéan. Paris, Cerf, 8°, стр. 30.

ГЛАСНИК

Четрдесето-годишњица Господина Божића. — Прошле године навршило се четрдесет година научнога рада г. професора др. Валтазара Божића, научника и знаменитог радника на пољу наших народних правних обичаја. Том приликом изражено је Слављенику са много страна поштовање и признање, којима се од свег срца придружује и уредништво »Караџића« са најискренијим и најлепшим жељама.

Проучавање села у Географском Заводу Велике Школе. — Истрајним постојанством и марљивошћу проф. др. Ј. Цвијића, Управника Географског Завода на нашој Великој Школи учињене су неизмерне користи нашој науци и тиме што Географски Завод скупља грађу која се односи на упознавање и проучавање наших села и свега онога што је с тим у вези. — Како »Караџић« жели пратити сваки наш корак у напред на пољу етнологије, антропогеографије, фолклора и сродних им дисциплина то доноси својим читаоцима о проучавању села овој извештај

међући им на срце да и сами помогну Географски Завод у овом послу колико је год ко у прилици да то учини:

Од када је почето проучавање села — од месеца Јуна 1896. год. — па до 1. Јануара 1903. год. Географски Завод Велике Школе добио је на 950 описаних села и 8 већих темата, светосавских и професорских у којима је описано до 300 села. Свега описаних бела у свима српским земљама износи на 1256.

Највише има описаних села из Србије, 561, а уз то долазе и темати о срезовима: тимочком, пожаревачком, љубићском и пчинском, о Жупи и о Доњем Драгачеву. За тим има највише описаних села из Херцеговине, 161. и један темат из околине Пљеваља, док је из оталих српских земаља број описа још врло мали: из Старе Србије 55, из Босне 64. и Црне Горе 16 описа и један темат о племену Дробњацама, из Македоније 12 описа, из Славоније 29, из Далмације 21, и Боке Которске 13. — Према томе на описивању села у неким српским крајевима има још много да се уради.

Од тих су радова неки до сада и оштампани у I књизи »Насеља Српских Земаља«. У II књизи »Насеља Српских Земаља« биће издати радови о селима љубићског среза, пчињског среза, за тим о селима у Рудинама (Херцеговина) о селима околине Београда, Јужне Херцеговине, Старога Влаха у Босни и Васојевића. За III књигу »Насеља« одређени су ови радови: о ибарским селима, о селима у Морави (од Свилајнца према ушћу), Жупи, Цеклину, сарајевској околини, Пољаници, гатачкој области и о селима Куча.

Географски Завод има штампана Упуства за проучавање села која шаље свакоме на захтев бесплатно. Ко је од наших читалаца у прилици и могућности да учини услуге Географском Заводу у проучавању села, нека не пожали труда, већ нека потражи упуства и на основу њих попомогне овај врло корисни посао за српску науку.

Српске црквене народне мелодије. — Изашла је из штампе: Литургија недељна или празнична кад се пева »Блажени«, српске црквене народне мелодије, забележио и хармонизирао за мушки хор Влад. Р. Ђорђевић, учитељ музике и певања, цена 3 динара или 4 круне. У овој књизи забележено је цело литургиско одговарање онако како се у нашој цркви пева, са врло лаком хармонизацијом за мушки хор. Књига је рађена у Бечу, на лепој хартији, и има врло укусан облик, а може се добити код писца у Јагодини и у свима књижарама.

Збирка народних песама. — У »Бранк. Колу« (бр. 50. од пр. г.) читамо да г. Вид. Жуњић гуслар и скупљач лепог народног блага има већу збирку Српских Народних Пјесама (37 песама у 24.242 стиха) које су, како кажу београдски листови, по садржини, лепоти језика и дужини много боље од до сада већ познатих, па се обраћа родољубима и пријатељима српске народне песме да га материјално помогну да ову збирку изда. — „Бр. Коло“ примећује: „Не би ли боље било да се те збирке прими Срп. Кр. Академија, кад је (збирка) тако вредна“. Мишљењу „Бр. Коло“ придружује се и „Караџић“ и препоручује г. Жуњићу да је преда Академији која ће о њима праву реч изрећи.

Јефтино издање српских народних песама. — Недавно је објавила Администрација „Српских Новости“ (Budapest, IX, Lónyay utca 12), да је одлучила да у недељним свескама издаје српске народне песме и то из Вукове, Петрановићеве и других збирака, уређене по предмету певања у оделите књиге, а уз незнатну цену од 4 потуре за Аустро-Угарску, Босну и Херцеговину, а 5 пара дин. за Србију и иностранство. Уз десету (а можда и уз ранију) свеску даваће корице бесплатно. — Сад сазнајемо да су већ првих десетак табака разаслати претплатницима и да ће и остали редом излазити.

Српске народне песме у свескама. — Читамо у листовима да је Милан Обрадовић, бивши учитељ у Босни почео штампати у свескама своју збирку српских народних умотворина. Почео је прво са песмом „Босна Срба с Татарима под царем Лазаром за светковину и старевину српску“, Ова је песма штампана била у „Босанској Вили“ за 1887. г. Чим се растури ова књига која стаје само 20 потура, скупљач ће приступити штампању даљих.

Албум шара пиротских ћилима. — Из листова сазнајемо да је Мита Живковић, директор гимназије у Пироту израдио природним биљним бојама Албум шара пиротских ћилима и поклонио Њеном Величанству Краљици Драги, Њено Величанство је наредило да се Албум штампа о Њеном трошку. У Албуму ће бити и стручан опис ћилимарства у Пироту.

„Српска везиља“ — Из Вршца добисмо књижевни оглас да је тамо покренута „Српска везиља“ илустрован лист за ручни рад, домаћу потребу и забаву. У огласу се вели: „Сваког право Србина немило текне у души кад погледа на већину радова ове врсте (везова), те опази да они не носе на себи наш лепо, чисто српски тип, него се ките туђим перјем: туђинским цртежом, туђинским натписом. „Српска везиља“, коју овим покрећемо, помоћи ће, дакле, нашим дичним Српкињама да без жаљења одбаце туђинске а радосно прихвате своје красне српске типове, српске цртеже и српске натписе“. „Још ће доносити слике из српске повеснице и ликове наших знаменитих људи, српске натписе, слова, монограме, цвеће, гирланде, ките цвећа и т. д.“, „стародревне цртеже и вез са значењем године, кад и коме су цртани или везени; доносиће из сваког места и околине цртеж већ уобичајеног веза, који се где везе и носи“. — Лист ће излазити једанпут месечно на читавом табаку текста са једним или два табака цртаног додатка, а стаје годишње пет круна. Претплату и све остало што се на лист односи ваља слати: Цртачко-везиљском заводу М. П. Павловића Вршац, Versecz (Süddungarn).

„Караџић“ излази у Алексинцу, у тромесечним свескама од 4—6 табака. Цена му је 5 дин. на год., на по год. 3 дин. Поједине свеске стају 1,50 дин. — Претплата и рукописи шаљу се: Уредништву „Караџића“ — Алексинац (Србија).